

Csiki László

(A valamik)

***

*úgy lenne szép ha el se lenne mondható
egészen kitöltené a szót a való
és örökegy lenne benne egymaga
holnap a tegnap és az a ma*

***

*beérik bennem minden
egy hét se kell
és méne tekel ufárszi
ufarel
nem tudom mit jelent
utolsónak ez a szó
ez a vétés lehet
a valódi való
honnan merült fel
ismeretlenül?
egy asszír él bennem
talán legbelül*

***

*időnk magunkra sincs már
nem szólok csak ha szóltál
nem szólsz mert nincs idő elég
belül folyik el az is mint a vér*

Mert milyen költő vagyok én?

Nem leszek jobb költő attól, hogy kurrátor leszek vagy kurafi, hogy elnökségi tag leszek, hogy akadémikus leszek, hogy leszek...

Átnéztem tegnap a ruhatáramat. Nincs divatos fekete ingem. Nincs közérdekű mondanivalóm. Én mindig fontos ügyről beszélek: magamról.

Olcsó ingben járok, kitaposott cipőben, a többiekkel együtt, egy helyen szidom a szidnivalókat, nem bánom a bánnivalókat, és otthon, egyedül elsíratom a véleményemet.

Attól meg végképp nem leszek jobb költő, ha beszélek róla. Legfennebb, ha nem írok verseket. Úgy lehetek még ígéret, és lesz, aki bánja, lesz, aki szid, lesz, aki gyászol. Éreznek viszont valamit. Az jó lesz nekik és közérdekű.

Podmaniczky Szilárd

Macskaszemek

Szereplők:

Gizi – biciklis lány

Józsi bácsi – Gizi apja, asztalos

Misi – bukósisakos fiú

egy hajnali részeg

Fernandez bácsi – Giziék felső szomszédja

az újságárusnő keze

Berva Lajos úr – Józsi bácsi műhelyszomszédja

Berva úr anyja

Dénes bácsi – az öreg csónakmester

két labdázó kislány

három suhanc (Atya, Fiú, Szentlélek) – a rablók, motorkereskedők

kutyás kislány

Mikulás

1. jelenet

A hajnali, nedvesen csillogó és kihalt utcán álldogál Misi, a fején sötét plexis bukósisak, amolyan szkafander, a hátulján macskaszem. Misi a kirakatot nézegeti, de látszik rajta, hogy a kirakat nem nagyon érdekli, inkább csak alibiből pillantgat rá, egyébként mindenfelé nézelődik, vár valakit. A kirakatban csinos női fehérműk, szolid megvilágításban.

A szkafander sötét plexijén tükröződve az utca végén feltűnik egy mormogó, középkorú alak, ruházata az éjszakától megviselt, csámpás járása alapján rendszeren bekapkodhatott. Misi ettől még feszültebb lesz, közelebb húzódik a kirakathoz, mintha bele akarna olvadni.

A hajnali részeg odalődörög hozzá, megáll Misi mellett és ő is a kirakatot nézi. Megigazítja haját a tükröző üvegben, mintha észre sem venné Misit.

– Van tüze? – fordul hozzá Misi. A hangja mintha távolról jönne a sisak miatt.

A részeg meglepődik, hátrahőköl, mintha lovakat akarna megállítani:

– Ho-ho-hó! – mondja a részeg.

Misi felhúzza a plexit, alatta napszemüveg, a szájában cigaretta.

– Mon'tam má', hogy ne szívjá' annyit, mer' kialakul a hőszigetelés a tüdődbe! – mondja a részeg. – Én rágyú'thatok, mer' nekem nagy a huzatom – folytatja a részeg –, megérdemlem, hogy ennyi év után elszíjjak egy "cigerettát". Nem?

– Érdemli-érdemli – mormogja Misi szájában a cigarettával.

– Nem vagy te egy kicsit nyúlánk? – mondja a részeg felmérve a fiút, és kikotorja Misi szájából a cigit, bekapja, egy nőt ábrázoló fényképpel meggyújtja.

– Kérem szépen, adja vissza! – mondja Misi vékony hangon – Nekem is ez lett volna az első.

A részeg a cigivel a kézben mutogatva magyaráz:

– E'ső vagy utó'só, nyúlánk, mindegy, az a lényeg, nyúlánk, hóóóógy nincs tovább.

A részeg egy karmozdulatától teljes sötétség lesz.

2. jelenet

Sötétség. Szögelés, kopogás zaja, egy másik lakásból hallatszik át.

Gizi az ágyban fekvé felkapcsolja az éjjeli lámpát, amely megvilágítja a falra ragasztott repülőgépposzttert.

Leveszi szeméről a szemtakaró kendőt, egy mozdulattal felül az ágyban. Az ágy melletti női biciklin lévő nadrág zsebéből előszedi az aprót, a repülőgépre néz, közben az aprót egy furcsa alakú perselybe szórja. Megcsókolja a perselyt, majd fanyalogva megtörli a száját.

Közben kisebb kihagyásokkal folyamatos a szögelés zaja.

3. jelenet

Gizi hálóingben benyit a konyhába, ahol apja szemüvegben a konyhaasztalnál forrasztó pákával ornamentikus képeket éget egy nagy húsvágó deszkába. A deszka ég, füstölög. A szögelés zaja továbbra is hallatszik.

Gizi szimatolva, orrát csavargatva leül az asztalon lévő pohár tejhez, egy fél narancsot csavar bele, elkeveri, majd szívószállal veszi magához a fehér italt.

– Apa, ez már lehet, hogy félig embertelen – mondja Gizi álmos hangon, és felpillant.

Az apja fel sem néz, úgy válaszol:

– Másnak három szög elég volt, Gizikém, ez ettől olyan emberi. Ő is csak magának dolgozik – mondja Józsi bácsi.

– Fernandez bácsi egy százlábú cipész – mondja Gizi és újra felpillant a plafonra.

– Ezt örökölte. Arról meg hogy' szokjon le? – mondja Józsi bácsi a füstben. – Mondtam neki a múltkor is, amikor ájtott az almareszelőért, hogy megcsinálom a nyúlketrecek, de ő hajthatatlan, mint egy pedál nélküli bicikli.

Gizi a szívószállal szüröcsöl:

– Már megint nyulat akar tenyészteni a spájzban? Ebbe fog belepusztulni. Lerohan nekem majd éjszaka sírva, ahogy szokta – mondja Gizi fejhargon –, Gizikém, Gizikém, nem bírom nézni, ahogy a nyulak bakzanak, adj egy deci szakét!

– Hát, az már nem az ő, hogyis mondjam..., szakterülete. Más se mindig. Azt hiszi, meg van fogva az öregséggel. Makacs, mint egy

macska. Közben meg látni akar mindent. Hiába feszegettem neki, hogy csak a dróthálót vegye meg a ketrechez... – mondja Józsi bácsi.

– ...dróthálót? – vág a szavába Gizi. – És a szög, a lécs, az enyv? Soha nem fog összejönni annyi pénzünk, hogy meglátogassuk a mamát.

Józsi bácsi felpillant a szemüvege fölött, néz:

– Kimostad az enyvezőkötényt? – mondja Józsi bácsi.

– De ugye a nyulakat nem te veszed neki? – mondja Gizi.

– Pénteken hozzáragasztott a kosz a satupadhoz. Ha valaki lejön a műhelybe, mintha nem tudnék mozogni... – mondja Józsi bácsi.

– De ugye a nyulakat nem te veszed!? – mondja erőteljesebben Gizi.

– Azt mondta, kettőt felnevel nekem is – mondja Józsi bácsi felpillantás nélkül.

– Hogy' bírjátok megenni ezeket a borzalmas házi nyulakat? Fernandez bácsi is áttérhetne a mirelit csirkére vagy a gombás brokkolira – mondja Gizi.

– Simogattál te már mirelit csirkét vagy gombás brokkolit? – mondja Józsi bácsi.

Gizi elgondolkodik.

– Mintha ezen múlna – mondja Gizi.

– Valahogy más. A knédli is. Teltebb – mondja Józsi bácsi szafatosan.

Gizi föláll az asztaltól, egy tálba megtör néhány diót, és eszik.

– Az este lemerült az akkumulátor. Mi lenne, ha szereznénk már egy új mosógépet, nem ilyen utántöltőset? Ennek a motorját meg beraknánk a fűrészgépembe – mondja Gizi.

– Nem biztos, hogy messzemenő esztelenség. Másrészt meg ha úgy gondolsz, edzés előtt kimoshatnád a kötényt a folyóban – mondja Józsi bácsi.

– Itthon meg kipasztörözöm, megsimogatom egy kicsit forró vízzel? – mondja Gizi.

4. jelenet

Gizi a ház előtt a biciklivel, amely erős női bicikli, az első és hátsó kerék fölött egy-egy csomagtartó, a küllők között dupla macskaszemek.

Hátulra berakja a táskáját, előre a mosógép aksiját, a dinamóból kivezető két krokodilcsipeszes drótot leveszi a lámpáról és az aksira köti, bekapcsolja a dinamót. Elindul az evezős pálya felé, edzésre.

5. jelenet

Útközben megáll egy nyitott ablakú újságárusnál, csak fél lábát teszi le a bicikliről.

– Jó napot! – mondja Gizi.

– Jó napot! – mondja egy rekedtes női hang.

– Bélyeget kérnék, Kanadába – mondja Gizi.

– Most nem vagyok itt, várjon egy kicsit – mondja a rekedtes.

– Hát hol van? – mondja Gizi.

– Alagutat fúrok Kanadába – mondja a rekedtes.

– És mikor lesz kész? – mondja Gizi.

– Csak még áttöröm a kanadai újságbódé alját. Kemény dió, ősszel – mondja a rekedtes.

– Nincs sok időm – mondja Gizi.

– Rögtön jövök, addig csóválja a farkát vagy nézelődjön – mondja a rekedtes.

– Mikor rögtön? – mondja Gizi.

Nincs válasz. Nézelődik.

– Ki ez a kisfiú ezen a ronda, csikos állaton? – mondja Gizi.

– A kis Csárslsz, valami trónörökös megint – mondja az újságárus –, ez a legújabb. Állatokon fényképezik. Asszem az ott egy borz vagy mi.

– Csárslsz borzon – olvassa félhangosan a főcímet Gizi.

Kesztyűs kezét kidugja az árus a kis ablakon.

– Nyálazzam a bélyeget vagy szárazon kéri? – mondja a rekedtes közelebből.

– Nyálazza! – mondja Gizi és beadja a borítékot, amelyre nincs ráírva a feladó.

A kéz elveszi, nyelés, csámcsogás hangja, majd a bélyeg ízének borzalmas érzése: – őőéúúáá!

6. jelenet

Gizi száguld a biciklivel, a dinamó tölti az akkumulátort, pörög, mint a meszes. Hirtelen lefékez egy, az úton heverő fehér kesztyű előtt. Lehajol, hogy fölvegye, de arrébb fújja a szél.

– Hát, istenem, ma sem veszem föl a kesztyűt – int, legyint Gizi, és továbbhajt.

7. jelenet

Egy kopasz férfi áll az utcán, a fal mellett, szemeivel fölfelé kémlel, keres és figyel valamit. Majd hadonászni kezd, mintha egy vad darazsat akarna elhessegetni. "riási táncba kezd, hadonászik, kapálódzik, próbálja elzavarni, de nem sikerül, olyan az egész, mintha valami ősi rituális szertartás része lenne, amikor a láthatatlan gonosz ellen kell küzdeni. Igazi színjáték, darázs ugyanis sehol nincs.

Végül mégis sikerül elzavarni a darazsat, a kopasz férfi nagyot fújtat, megigazítja a ruháját, s elkezd állítgatni az ablakkeretre szerelt visszapillantó tükröt.

– Lát már, anyám? – kérdezi a férfi.

– Nem látok, fiam? Hol vagy? – mondja egy idős női hang.

– Itt vagyok az utcán, anyám, a tükröt figyelje! – mondja a férfi.

– Azt figyelem, fiam, de valami nagyon rángatja. Ekkora szél van odakint? – mondja az idős hölgy.

– A tükröt figyelje, anyám – mondja a férfi.

– Te mozzogod, Lajoska? – kérdezi az öregasszony.

– Na, most mondja, anyám, mit lát? – mondja a férfi.

– Már megint azt a macskát.

Józsi bácsi az asztalos műhely ajtaját nyitja, egy macska szalad el mellette.

– Jó napot, Józsi bátyám – mondja a kopasz férfi az utca túloldalán, közben tovább állítgatja az ablakra szerelt visszapillantó tükröt. És közben az öregasszony tovább mondja a háttérben, hogy mit lát: “a betont látom, az eget, piros pözső, kéményseprő, tyúktojások, kólaautomata, vágányzár, stb.”

– Jó napot, Berva úr – mondja Józsi bácsi.

– Az asztalosok még mindig fáznak? – mondja röhögve Berva úr.

– Igen, Berva úr, az asztalosok még mindig fáznak, de csak addig – mondja Józsi bácsi –, amíg föl nem tüzelik őket.

– Rossz a vicc, Józsi bácsi? – mondja Berva úr – pedig érti, nem, hogy hogy értem, az asztalosok fáznak, nem?

– A kohászok meg vasalnak, a kertész fűt fát ígér mindenkinek, a varrónők nem bírják cérnával, a szűcs majd kibújik a bőréből, az üveges meg átlátszó trükkökkel jön, igaz? – mondja Józsi bácsi –, na, délután lejöhet a forgácsért, Berva úr – és Józsi bácsi eltűnik a műhelyben.

8. jelenet

Gizi tovább teker a biciklivel. Pirosnál áll, a dinamót igazgatja. Gyorsít, hajt, csönget. Az égen esetleg el-elhúz egy-egy repülőgép. Az egyik lámpánál arra lesz figyelmes, hogy a mellette álló furgonban furcsa alakok ülnek sisapkában, és piszkosul idegesek.

– Ideges vagyok, mondtam már, ha rajtam van a kesztyű, nem tudom a körmöm rágni – mondja a második.

– Nesze, itt egy szögmérő, rájgad ezt! – mondja a sofőr, a főnök.

– Ne rezeljél már fessz, ez próba – mondja egy harmadik – ha most rontasz el valamit, az még csak előnyödre van.

Sárga, majd zöld, tovább hajtanak. Gizi is.

9. jelenet

Józsi bácsi dolgozik a műhelyben, gyalul, fúr, farag, satuzik.

A műhely belsejében, az ajtó fénykeretében megjelenik egy furcsa árnyék. Misi az, bukósisakban. Józsi bácsi odanéz, de az erős ellenfényben nem nagyon látja, ki az, de leginkább a nagy méretű fejen csodálkozik. Olyan az egész, mintha egy földönkívüli toporogna a küszöbön.

– Mit óhajt, hogy is mondjam..., uram? – mondja Józsi bácsi, és a kezében tartott szerszámot védekezésül maga elé tartja.

– Jöttem, hogy kell-e valami segítség – mondja az alak visszafogott, színtelen dobozhangon.

– Nem, köszönöm, elvagyok egyedül – mondja Józsi bácsi.

Az alak bejebb jön, kilép az ellenfényből és feltolja a sisakplexit, Józsi bácsi hátrál.

– Nem ismer meg, Józsi bácsi, én vagyok az, a Misi, a Misi, tudja, a lassú kezű – mondja Misi.

Józsi bácsi pofákat vág, csípőre teszi a kezét, aztán fölkap egy vödört és a fejére húzza.

– Na, Misikém, megismersz-e? – mondja Józsi bácsi pléhhangon, átzengve a festett vödör falát.

– Meg hát, maga a Józsi bácsi – mondja Misi.

– De ha nem tudnád, hogy én vagyok az, megismernél? – mondja Józsi bácsi.

– Hát más nem nagyon szokott itt lenni a műhelyben Józsi bácsin kívül – mondja Misi.

– De ha mondjuk nem a műhelyben lennének? – mondja Józsi bácsi.

– Kimenne így az utcára, Józsi bácsi? – mondja Misi csodálkozva.

– Csak tegyük fel, fiam..., ha nem az utcán, mondjuk a cukrászdában rád köszönnék, hogy szia Misi, mit válaszolnál? – mondja Józsi bácsi.

– Azt, hogy jó napot kívánok, Józsi bácsi! Vagy így ott nem szoktak köszönni – mondja Misi.

– De szoktak, fiam, de honnan gondolnád, hogy én vagyok az? – mondja Józsi bácsi.

– Á, a cukrászdában mindig rétest eszik a Józsi bácsi – mondja Misi.

– De ha nincs nálam rétes, csak ez a nagy tízliteres vödör van a fejemen a cukrászdában, akkor megismersz-e? – mondja Józsi bácsi.

– Nem – csóválja a fejét Misi szomorúan.

10. jelenet

Gizi az edzőtelepre ér a biciklivel, a csónakházhoz támasztja a biciklit a csomagokkal együtt. A csónakház előterében két kisgyerek labdázik, két bottal jelzett kapura fociznak. Gizi megy a csónakház bejárata felé, bepillant az ablakon és látja, hogy az öreg csónakmester, Dénes bácsi hátulról gyömöszkél egy nőt. Egy pillanatra megtorpan, nem tudja, mi tévő legyen. Amikor az egyik kisgyerek odakiált, Gizi hangosan válaszol, hátha erre abbahagyják.

– Néni kérem, néni kérem – mondja az egyik kislány.

– Itt vagyok, tessék – mondja Gizi jó hangosan.

– Mondd meg nekünk pontosan, hogy van ez a játékszabály, mert mindig összeveszünk az eredményen – mondja a kislány.

– Melyik játékszabályra gondolsz? – kérdez vissza Gizi.

– Arra, hogy ugye hogy a gól hátulról kettőt számít – mondja a kislány.

– Igen, pontosan, hátulról kettőt számít – kiabálja Gizi.

– Akkor hat-hat – mondja a kislány néma játszópajtásának, és tovább fociznak.

Gizi háttal az ajtónak toporog, s amikor az becsapódik, nagy lendületet vesz, krárog, és benyit a csónakházba.

Az öreg csónakmester angyalí ábrázattal ül egy asztal mögött, mintha mi sem történt volna, szalonnázik. Az előbbi nő sehol.

11. jelenet

Misi a tömegközlekedésen utazik, továbbra is lehúzott plexis bukósisakban. Jegyet lyukaszt, egy megállóban előzékenyen lesegít egy babakocsit (ami fedett, nem látszik benne a gyerek, de amikor a kövön koppan a kocsi, üvegek csörögnek benne), majd ő maga gyors léptekkel fut tovább a buszmegállóból.

12. jelenet

Gizi és Dénes bácsi egy kajakot visznek a csónakházból a partra, a gyerekek már sehol.

– Elég időig, Dénes bácsi – mondja Gizi keményen, és leteszik a kajakot.

Közben egy repülőgépet húz el felettük a magasban. Dénes bácsi felpillant, utánozza a hangját. Majd úgy állnak egymással szemben, mint két párbajhős.

– Mi van, Dénes bácsi, rosszul van? – mondja Gizi.

Dénes bácsi lassan, lehorgasztott fővel csóválja a fejét.

– Nagyon bánt – mondja Dénes bácsi maga elé.

– Á, ne foglalkozzon vele, az a lényeg, hogy a szíve bírja – mondja Gizi vigasztalva.

(Ezután mindketten egy-egy doboz krémet vesznek elő a kajak belsejéből és kenetetni kezdik a kajak testét.)

– Hát ez az, vagyis, inkább, nem a szívről van szó, a lábamról – mondja Dénes bácsi.

– A lábáról? Nem állhatja? Akkor az ágyban a helye – mondja Gizi.

– Az ágyban? – kapja föl a fejét Dénes bácsi – Attól még nem lesz egy rendes cipőm.

– Cipője? – mondja Gizi – Hogy jön ide a cipő?

– A lányoméknak meghívtak karácsonyra, én leszek a meglepetés, dorcóban meg nem az igazi, ugye, ha kicsomagoljuk – mondja Dénes bácsi.

– Ez bántja? – mondja nyújtottan Gizi – Én azt hittem, ..., azt hittem, hogy ami a csónakházban, szóval, azzal a nővel.

– Ugyan, Gizikém – mondja Dénes bácsi –, de erről hallgasson ám, mint a vízfolyás.

Gizi bólint.

– Már odáig fajultam, hogy tízezerért, osztottam-szoroztam, elvállaltam a pornót, azt mondták, ez a főpróba. Beletört a bicskám. Öreg vagyok én már, mint a rozsda – mondja Dénes bácsi.

– Tudja mit, Dénes bácsi? Lakik fölöttünk egy cipész, Fernandeznek hívják, ez van kiírva a kapucsengőre is, megadom a címét, menjen el hozzá, csinál az magának cipőt, tán ingyen, ha megmondja, én küldtem, tartozik már annyival, valami fiatalos fazont mondjon neki.

Az öreg mosolyog, keneteli a kajakot:

– Ez az igazi szex, ugye, Gizike, a sport! – mondja Dénes bácsi.

13. jelenet

Három fiatal férfi sétál a parton.

– Ide figyeljétek, ezek a krosszmotorok Japánban már veszélyes hulladéknak számítanak – mondja az egyik, a főnök.

– Mer' itt mér' nem azok? – kérdezi a második.

– Ezzel te ne törődjél – mondja a főnök.

– De hát hadd törödjön má' vele – mondja a harmadik.

– Mondom, semmi gáz. Te nyitod a szerelőműhelyt meg az alkatrészboltot, te meg árulod a motorokat – osztja le a szerepeket a főnök.

– Mér' pont én az alkatrészboltot? – mondja a második.

– Na, mindegy – mondja a főnök –, én pedig kijárok Japánba a gépekért.

– És hogy hozzuk be? – mondja a második.

– Föladjuk utánvételt, hajó, repülő, mit tudom én – mondja a főnök.

– És utána már csak fürdünk a nikotinban – dörzsöli a kezét a harmadik.

– A dohányban – javítja ki a főnök.

Elvonulnak, megjelenik a háttérben Misi a bukósisakban.

14. jelenet

Lopakodik Misi egyik fától a másikig, mintha indián lenne.

Látja, hogy Gizi a folyóban mossa az apja enyvezőkötegyét.

Misi kiválaszt egy alkalmas fát, fölmászik rá, jól elhelyezkedik, mint egy nagy madár, és nézi Gizit, csak később kiabál.

– Mit csinálsz, Gizi, itt a folyó partján? – kiabál Misi.

Gizi oda sem néz, csak mos tovább. Misi megint megpróbálja.

– Mit csinálsz, te, Gizi, itt a folyó partján? – kiabál Misi.

Gizi fölegyenesedik, néz mindenfelé, de nem látja Misit, csak a csupasz ágakat, ennek ellenére válaszol.

– Mit csinálnék, nem látod, teljesen vak vagy, vagy csak távolra nem látsz? Különben meg honnan tudod, hogy Gizinek hívnak, tán' csak nem valamelyik ismerősöm vagy, akinek elmondta az apám, hogy a folyóban mosom az enyvezőkötegyét? – kiabálja Gizi.

Misi lóbálja a gallyon a lábát.

– Nem állok veled semmilyen rokonságban, csak úgy kérdezősködök, ahogy ezt szokták – mondja Misi.

– Még szerencse – mondja Gizi és izomból kicsavarja a vizes enyvezőkötegyét.

Gizi megfordul, elindul a parton fölfelé, ekkor látja meg Misit.

– Hát te vagy az, Misi, te jó madár? – mondja Gizi.

Misi leugrik a fáról, és máris Gizinél terem.

Gizi fölhúzza a bukósisak plexijét.

– Misi, nem mondd komolyan, te motorozol? Kaptál jogosítványt? – mondja Gizi és haladnak vissza a csónakházhoz.

A labdázó gyerekek újra megjelennek.

– Nem, jogosítványt még nem – mondja Misi.

– És a motorod? – néz szét Gizi.

– Hát, még nem találtam nekem valót..., de a sisak, az, ugye jó? – mondja Misi.

– Lenyűgözől – mondja Gizi.

– Majd ha meglesz a motor is – mondja Misi –, elviszlek egy darabon, aztán meg elindulok.

– Elindulsz? – mondja Gizi odabökte.

– Van, van egy ikertestvérem, azt hiszem, úgy értem, van, azt akarom megkeresni, mert, hát, nekem is kell, jó ha van egy rokon, valaki, én én vagyok, a rokon meg másvalaki, aki rokonságban van velem, és majd bemutatom, őt, és téged neki, szeretném, ha

ismerne, mert te, te egy rendes lány vagy, nő, lány, nő, ő az ikertestvérem, és keresem, te már itt vagy, az nekem..., meg majd az ikernek, a rokonnak is, hogy elmegyünk hárman, tévézünk, és te is ott leszel, eljössz hozzánk, aztán én is, vagy majd ő eljön hozzánk...

Gizi megsimogatja Misi bukósisakját.

Közben egy szabadon heverő színes kenuhoz érnek, ami üresnek látszik, de megmozdul.

– Ha gondolod, elviszem, megszártom – mondja Misi a kötényre.

Gizi odaadja a kötényt, de vele egy időben meglátják a mozgó kenut.

15. jelenet

A hajnali részeg férfi, akivel Misi találkozott a kirakat előtt, ott fekszik a kenuban, szemét egy ágról lógó sáldarab takarja el.

Tapogatózik a kenu falán.

– Fa. Fa. Fa. Mindenütt fa – mondja a hajnali részeg.

Följebb nyúl, elér egy belógó ágat:

– Fa. Fa. Mindenütt fa – mondja a hajnali részeg – fa, koporsó. Koporsó?

Aztán magát tapogatja. Előveszi a tárcáját, a sálton át megnézi, mennyi pénz van benne.

– Ugyan már, nem kerül ez semmibe – mondja a hajnali részeg.

Aztán elővesz egy néger nőt ábrázoló fényképet, megcsókolja és kényelmesen elhelyezkedik a csónakban.

16. jelenet

Távolról evezősök a folyón, feltehetően köztük evez Gizi is. Dénes bácsi kint, magasan áll a parton, nézi az evezősöket, lábán új fekete lakkcipő, és nagyon vigyorog.

Összedörzsöli a tenyerét, sokkal fiatalabbnak, elegánsabbnak látszik, egy fiatal lányhoz lépdel, aki a homokba beásta a kutyáját a csónakház előtt, és most megpróbálja a pórázzal kihúzni.

Dénes bácsi megfogja a pórázt, egy kicsit erőlködik, aztán beszakad a póráz. A kislány rémülten néz rá, nem tudja, akkor most mi van.

– Szobakutya volt? – mondja Dénes bácsi.

A lány a fejét csóválja.

– Akkor vegyél egy szobakutyát – mondja Dénes bácsi, visszaadja a lánynak a pórázt, fölkap Gizi biciklijére és a beszakadt kutya körül kering, bekapcsolt dinamóval.

17. jelenet

Berva úr kíváncsiskodva, köszönés nélkül belép Józsi bácsi műhelyébe, aki nem hallja, mert éppen fúr. Berva úr a háta mögött kis, masnival átkötött színes csomagot rejteget, lábujjhegyen billegve várja, hogy Józsi bácsi észre vegye.

Amikor Józsi bácsi kikapcsolja a fúrót, akkor szólal meg Berva úr:

– Jól megy a fúrás? – teszi fel Berva úr ezt az idióta kérdést.

– Szemlátomást – mondja Józsi bácsi.

– Hány lyukat fúrt már életében, Józsi bácsi? – kérdezősködik tovább Berva úr.

– Ez volt a 2567. – mondja Józsi bácsi és egy gömbráspollyal tovább szélesíti a lyukat.

– Az van – mondja Berva úr –, hogy az anyahörcsögnek kellene alomba a forgács mostan, meg anyám is fázik, nem köti már le a visszapillantó. Olyan, mint egy gyerek, két hét alatt megunta, pedig mondtam neki, hogy az ilyen szórakozás az ő korában már egy életre szól.

– Ott van a forgács a sarokban – mutatja Józsi bácsi – fenyő, érzi?

Berva úr leteszi a csomagot a forgácskupac mellé, és szimatolva egy zsákba gyömöszöli a forgácsot.

– A fenyőfáról mindig a karácsony jut eszembe – mondja Berva úr. – A gyertyáról meg a születésnap meg a halottak napja. Olyan a temető olyankor, mint egy nagy öreg születésnap tortája.

– Csak nehogy tortakéssel szaladgáljon a temetőben, vagy leegye a marcipánt a szentek fejéről – mondja Józsi bácsi egy léccet méregetve.

– Ha nem sértődök meg – mondja Berva úr Józsi bácsi elé vonszolva a forgácsos zsákot –, ezt magának hoztam – nyomja oda a kis csomagot.

– Ugyan már, Berva úr, minek tulajdonítsak ekkora jelentőséget – mondja Józsi bácsi.

– A lányom hozta az olasz határról, nem az én méretem – mondja Berva úr. – Elvittem már annyi forgácsot, hogy abból egy erdőt lehetne barkácsolni.

Józsi bácsi elfogadja a csomagot, kibontja. Egy fehér póló van benne, rányomtatva egy nagy, dögös motor.

Józsi bácsi a mellkasához méri. Ebben a pillanatban belép Misi a bukósisakban, kezében az enyvezőkötény vizesen, egy csomóban. Szó nélkül Józsi bácsihoz megy és közelről megvizsgálja a pólón a gépet.

– Ez igazi vagy csak rajz? – kérdezi Misi mindkettőjükre nézve.

– Egy igazinak a rajza – mondja piszok büszkén Berva úr.

– Akkor együtt fogunk motorozni – mondja Misi Józsi bácsinak.

– Együtt, fiam – mondja Józsi bácsi és letakarja Misi fejét a pólóval.

– Kifekszik az anyahörcsög, viselje egészséggel – mondja Berva úr köhögve és már megy is ki a műhelyből.

– Tedd ki száradni a kötényt, meg egyél egy peracet – mondja Józsi bácsi Misinek, és a kezében nyomja a lakáskulcsot meg egy kis pénzt.

Misi úgy szorítja a markában, mintha a mennyország kulcsát kapta volna meg.

18. jelenet

Ugyanolyan összecsukott marok, csak épp Gizié, aki egy körgumival marokerősítözik. Hullahoppozik a folyóparton, ugrálókötelez. A csónak szélére ült hajnali részeg távolról nézi, rágyújt, de visszaesik a csónakba, ahonnan komótosan száll továbbra is a cigifüst, karikák, mintha indiánjelzések lennének. A fákról hullanak a levelek. Egy repülőgép hangja, aztán mintha egy pocsolóban tükröződne a szálló repülőgép, amelybe egy juharfa levele hull pörögve. A pocsolján vadul áthúz egy bicikli macskaszemes kereke, pardon: kerekei.

19. jelenet

Misi Józsi bácsi és Gizi lakásában téblábol. Úgy jár-ke, mintha elvarázsolt kastélyban lenne, közben szorongatja a kulcsot. Egy alkalmas helyre ledobja az enyvezőkötényt. Gizi szobájába megy, ahol mindent megnéz, még a kilátást is. Nincs szögelés zaja, de mintha Misi fentről várna valamit, fel-felpillant. Leül egy székre (fotelbe) az asztal mellé, amelyen különböző műtűrök találhatók, mintha egy boszorkányvarázslat kellékei lennének: gombok, állatfigurák, ruhacsipeszek, söralátét, leveskocka, különböző érmek, gyertya, egy hajcsomó (levágott hajfűrt), körömrészelő, egy gyermekrajz, napszemüveg, gumiradí, facsavar, gumikesztyű, egy nagyobb méretű pisztoly-kulcsstartó (amit közben Misi felvesz és ráteszi a lakáskulcsot) megszáradt narancshéj, zoknistoppolófa, szögmérő, néhány szem mogoró, cipőfűző, húros tojásszeletelő, egy golyóstoll hozzákötve egy kis emlékkönyvszerű füzethez.

Misi felveszi a füzetet és kinyitja az első oldalon, majdnem szótagolva beleolvassza:

– Drág-a Ma-ma! Ez az első levelem, amit írok neked. Majd biztosan írok többet is. Egyszer lehet, hogy elolvasod mindet. Ha tudnám, merre vagy, odaküldeném. Nem tudom, miért, úgy érzem, Kanadára gondolkodom. Bár azt sem tudom, élsz-e még. A papa nem mondja, hogy nem, de nem is mond semmit. Nekem ennyi is elég...

Misi nyitva visszateszi az asztalra a füzetet és néz kifelé, az egyik szomszédos ház erkélyén egy idősebb nő áll felemelt fejjel, csukott szemmel, az arcát napoztatja.

20. jelenet

Pörög a dinamó, tölti az akksit, Gizi teker.

Misi lent jár az utcán, elgondolkodva bandukol.

Gizi teker. A dinamó tölt.

Misi megpillant valamit/valakit a tömegben, és szélesebben rohanni kezd.

Gizi teker, a dinamó tölt.

21. jelenet

A három fickó, akik a parton a krosszmotor-kereskedésről beszéltek, egy furgonban ülnek, símaszkban, a főnök a kormánynál. Az autó áll. Egy darabig szótlánul néznek egymásra, középen egy nagy zsákban a zsákmány. De az egyik fafej megszólal:

– A pénz megvan, de nekem nem tetszik ez..., valami hiányzik – mondja a második.

– Hogy hiányozhatna – mondja a főnök –, értsél már meg!

– Tán' az, hogy el kéne indulni – mondja a harmadik.

– Egy fenéket – mondja a főnök –, ez a csel, nem megyünk sehova, így nem tudnak üldözni. Ezzel a vacakkal – a kormányra csap – nem lehet menekülni.

– De azt mondtad, főnök – mondja a második –, hogy jó lesz ez a vacak.

– Persze, hogy jó, te fafej – mondja a főnök.

– Én láttam ennél még vacakabbat – mondja a harmadik.

– Elég vacak ez, szerintem, nem, főnök? – mondja a második.

– Így kell ezt csinálni: kis befektetés, nagy dohány, nikotin – mondja a főnök és a harmadikra néz.

– De mi van, ha mégis üldözni kezdenek? – mondja a második.

– Nyugodj meg, Ferikém, kézben tartom a szálakat – mondja a főnök.

– De főnök, nem azt mondtad, hogy neveket ne mondjunk soha? – mondja a harmadik.

– Miért, te lökött, hívnak itt valakit Ferinek? – mondja suttogva a főnök –, ez a csel, te lökött, ha lehallgatnak, most keresik a Ferit egy száguldó autóban. Itt pedig nincs Feri, és nem száguldunk. Minden olyan autót kiszűrnek, ami száguld és van benne egy Feri – mondja a főnök suttogva.

– Zsenialista – mondja suttogva a harmadik.

– Csak ha lehallgatnak – mondja suttogva a második –, akkor hallják, hogy nem zúg a motor.

– A fene egye meg – mondja dühösen suttogva a főnök –, két perc váltással zúgjon valaki.

Belekezd a második: zúg.

– De nem összeköpködni a furgont, lebukunk a nyálmintákon – mondja a zúgás alatt a főnök.

– Igenis – mondja a második és zúg tovább.

– Néha fékezz is, fafej – mondja izgatottan a főnök és kormányoz.

– Iiiiiiiúúúú – fékez a második.

22. jelenet

Misi rohan a tömegben (vagy csak úgy rohan az utcán), egyszer csak elvágódik. Kimerülten fújtatva fekszik.

Egy idős férfi lép hozzá, kezében kisebb nyúlketrec, benne kis nyulak.

– Jól van, barátocskám, fölkelhet – mondja a földön fekvő és fújató Misinek. – Misi – mondja meghökkenve az öreg.

– Jól, majd jól – lihegi Misi.

– Mondtam, hogy meg kell talpaltatni azt a cipőt, még a végén az életedbe kerül, hm!?, de csakis a végén, egy cipőtálp és huss, már nem is vagy – mondja az öreg. – Van, aki egy kesztyű miatt, vagy sál miatt, elég egy bő sapka, lecsúszik és kész a baj.

– Nem látta, Fernandez bácsi...? – kérdezi Misi.

Az öreg kérdően néz körül.

– ...ott volt..., kell egy rokon – mondja Misi.

– Misikém, hagyd ezt abba! Hozd el talpaltatni a cipőd! A testvéred, ha eddig nem jött, ezán se, ha húsz éve kiment Kanadába – mondja Fernandez bácsi.

– Egy rokon se élhet rokon nélkül. És az én vagyok. Kanadában a Gizi anyja van, arra gondol, hogy ott van. Én meg azt gondolom, hogy az én rokonom itt van – veri kezével a betont Misi.

– Honnan veszed, hogy a Gizinek van anyja? – mondja Fernandez bácsi.

– Mindenkinek van. Mért pont kivételesen a Gizinek ne... Nekem is volt. Fialat, de volt – mondja Misi a száját törölgetve.

Fernandez bácsi a szája elé emeli a nyúlketrecet, megfújja, fölborzolja a nyulak szőrét:

– Mint a madarak – mondja Fernandez bácsi.

Misi már fut tovább.

23. jelenet

A labdázós kisfiú egy vödörön ül az út és az árok közötti padkán. Egyik kezével eltakarja a szemét és közben számol:

– Százhatvan, százhatvanegy, hatszáz.

Ekkor lekapja a kezét a szeméről, de az út továbbra is üres marad.

Újra befogja a szemét és számol:

– Hatszázegy, hatszázkettő, hétszáz.

Ismét lekapja a kezét a szeméről, de ettől az úton még változatlan a helyzet.

Megismételi a számolást, ezúttal nyitott szemmel és sokkal lassabban:

– Hét-száz-tíz, hét-száz-húsz, nyolc-száz.

Az út, lejtő végén megjelenik egy biciklis, Gizi.

– Tudtam – mondja a kisfiú –, a mai szám tehát a nyolcszáz.

Gizi odaér a kisfiúhoz, megáll mellette.

– Hát te mit csinálsz itt? – mondja Gizi.

– Itt? – mondja a kisfiú. – Vége a focimeccsnek.

– Haza nem kéne menni? – mondja Gizi.

– Kikaptam. A te szabályaid szerint játszottunk, a Peti minden gólt hátulról rúgott. Az én kapum mögött volt egy fa, arról pattant vissza örökké. A Petié mögött nem volt fa. Huszonegy-tizenkettő. Csúfos – mondja a kisfiú.

– Nem mondom komolyan, hogy ezért nem mégy haza? – mondja Gizi.

– De, komolyan mondom – mondja a kisfiú.

– Nem hiszem. Kezdjük ott, hogy szerintem te nyertél, mert a Peti kapuja mögött volt a fa – mondja Gizi.

– Tatta-ratta-ra – mondja a kisfiú.

Egy ideig csend. Kutyaugatás hallatszik a háttérből. Kezd sötétedni.

A kisfiú föláll a vödörrel.

– Mi ez az izé, akkumulátor vagy hallókészülék? – mondja a kisfiú az akkumulátort piszkálva.

– El a kezekkel, hé, még kisütöd – mondja Gizi.

– Látom, nagyon félted. Nem babrálok, ha beviszel a faluba – mondja a kisfiú.

24. jelenet

Misi már kint fut, vágat, rohan a szürkületben, már bőven kint a városból. Autók húznak el mellette, mind világít. Macskaszemek.

25. jelenet

Józsi bácsi az asztalánál ül a műhelyben, előtte lottószelvény. Egyik kezében toll, a másikkal gyógyszeres üvegeket vizsgálgat.

– A szerencse forgandó, a játék nem – mormolja magában Józsi bácsi. – Naponta kettőször egy szem, azaz huszonegy – mormolja és beikszeli a szelvényen a huszonegyest. – Négyszer kettő. Mi ez, hashajtó? Jól van, negyvenkettő – beikszeli. – Na, akkor nézzük a vonalkódokat – forgat egy orvoságos dobozt –, epehólyag-gyulladás ellen, azt mondja, hatvanhét – beikszeli –, agyértágító szavatossága: hatodik hónap tizenhatodika – beikszeli a hatost és a tizenhatos.

Nyílik az ajtó.

– Zárva vagyok! – kiabál Józsi bácsi.

– Jól van, na, azt hittem, hogy nyitva van – mondja a férfi hang.

– Azt nem mondtam, hogy ne higgye – mondja Józsi bácsi és már veszi is föl a kabátját, elteszi a szelvényt.

– Majd visszajövök, ha azt hiszem, hogy zárva van!

– Papoknak nincs árendedmény – mondja Józsi bácsi.

Az ajtó becsukódik.

Józsi bácsi bezárja a műhelyt, elindul haza.

A szemközti ház nyitott ablakán kihallatszik Berva úr részeg nótázása: “Ne sirasson anyám engem / meghalok én úgy is könnyen / ha meghalok majd nem fázok / soha többé nem dohányzok...”

26. jelenet

A kisfiú és Gizi már a falu kivilágított utcáján sétálnak. A kutya ugatása egyre közelebről hallatszik.

– Messze laktok még? – kérdezi Gizi, és közben az elé a ház elé érnek, amelynek tömör vas kapuja mögül a kutyaugatás és kutyamorgás hallatszik.

– Innen most már körülbelül mindegy – mondja a kisfiú.

– Merthogy, hogyhogy? – kérdezi Gizi.

A kisfiú csendre inti: – Pszt! – és óvatosan a morgás irányába mutat. Megfogja Gizi kabátját és húzza tovább, el onnan.

– Itt lakik a fantomkutya – mondja suttogva a kisfiú.

– Ahhoz képest jól morog – mondja Gizi.

– Ezt a kutyát még senki nem látta, meg az öregasszonyt se, aki a házban lakik, lehet, hogy már nem is él, fölszívódott a villanyvezetékben... Vagyis egyszer a Peti látta a kutyát, amikor éjszaka jöttek haza a nagymamájától. Olyan gyorsan futott, hogy egy kerek, kéken izzó gömb lett belőle, morogott mint a veszedelem, és valamennyire fölszállt, olyan gyors és vad volt, és azt mondja a Peti, hogy a nagymamája szerint az ilyen kutya még a Holdat is megtámadja, és ha nem sikerül neki, akkor veszélyes igazán. És késsel és pisztollyal is tud bántani, nem csak harap, vagy először harap, aztán előrántja a kést – mondja rémült arccal a kisfiú. Gizi is ugyanolyan rémült arccal hallgatja.

– Na, jól van – mondja Gizi és megpróbál visszazökkenni – rémlátó kisfiam, elég volt ebből, ne gyerekeskedj, én még messze lakom innen, szerencsére.

– Én már nem – mondja a kisfiú mosolyogva és elszalad.

– Cöcö – mondja Gizi maga elé, leszedi a krokodilcsipeszt az akksiról, visszateszi a lámpára, fölkap a biciklire és világítva belekerekedik az éjszakába.

27. jelenet

Gizi a fák alatt álldogáló furgonhoz ér, amelyben a három rabló szunnyadozik.

Valami történi Gizi dinamójával, recseg, villog a lámpa, leszáll, hogy megjavítsa.

A három rabló a zörgésre ébrednek, az alvás közben félrecsúszott maszkot kínlódva leszedik magukról. Először a második rabló. Ébresztgeti a főnököt.

– Nézd, nézzed már főnök – mondja a második.

Megrémülve kapja föl a fejét:

– Azt a cseréptetős..., a frászt hozod rám. Mi van? – mondja a főnök.

– Tudtam, mi hiányzik – mondja a második, eközben ébrednek a harmadik is.

– Most akarsz csajozni, elment az eszed? – mondja a főnök.

– Csajozni akar? – mondja a harmadik.

– Egy fenét. Tűzra van szükségünk. Minden, majdnem minden rablásban van egy tűz. És mi nem szedtünk – mondja a második.

– Hm? Szedjünk? – szól hátra a főnök a harmadiknak.

– Éppen szedhetünk – mondja a harmadik.

– De ki szedje? – kérdezi a második.

– Szedjed te, te neked hiányzott, mi csak az áldást adjuk – mondja a főnök és összepislantanak a harmadikkal.

– De ha valami bajom esne, a részemet temessétek mellém – mondja a második.

– Jól van, csak menj már, ne húzd az időt, még elszalasztod – mondja a főnök.

Gizi ekkor veszi észre a furgont, csöppet sem rémül meg, egyszerűen tudomásul veszi, hogy ott van. A második rabló kiszáll.

– Jó estét, kisasszony! Ne ijedjen meg, jó szándékú vagyok. Segíthetek valamiben vagy mi történt?

– A dinamó. Túlhajtottam – mondja Gizi.

– ", szerencsére hamarosan szerelőműhelyem lesz, úgyhogy értek hozzá – mondja a második.

– Csak nehogy túl sokat fecsegyen – mondja a főnök a furgonban a harmadiknak.

– Ha neki a szája jár, nekem a kezem – mondja a harmadik.

A második rabló int a furgon felé, hogy fényt kér. Kap. Bütyköl, majd felemelve a biciklit megpörgeti a kereket: a dinamó jól világít.

– Köszönöm, ritka az ilyen szerencse, nem? – mondja Gizi.

– Végül is – mondja a második –, szívesen csináltam, mert értek hozzá. De ha már így, akkor szeretném, ha nincs ellenére, megkérni valamire.

– Üzenet, levél? – találgat Gizi.

– Nem egészen. Hogy is mondjam, hogy ne értsen félre. Vagyis, ha szüksége lenne pénzre, most tudnánk bőven adni. Nem-nem, ne úgy értse, nem mint nőnek, nem úgy, hanem csak mint embernek, érti, ugye? Most mint emberrel, üzlettárrsal beszélek. Szóval, van egy csomó dohány, de nem merünk elindulni, mert ilyen vagy olyan ellenőrzés, és ránk fogják, hogy loptuk – mondja a második.

– És nem? – mondja Gizi.

Kis szünet.

– És ha elveszik, ránk fogják, hogy loptuk, és odavan sok éves munkánk, az álmaink, amire szereztük, az álmokra szereztük.

– Mit dumál már ennyit ez a fafej? – mondja a főnök a furgonban.

– Lehet, hogy elmondja neki a hűspástétomos özlábgombafasírt receptjét, tudod, mindig a hasukon keresztül fogja meg a nőket – mondja a harmadik.

– Aha! – mondja Gizi.

– Szeretném, ha tűz lenne. Ha mással találkozunk, lehet, hogy meg se kérem. És amit mondtam, a fele részem a magáé – mondja a második.

Egy repülőgép húz el az éjszakai égbolton.

– A bicikli? – mondja Gizi.

– Két keréssel több vagy kevesebb!? – mondja a második.

28. jelenet

Már a sötét furgonban ülnek, egy szó nélkül.

Gizi nézelődik. Megakad a szeme a pénzes zsákon.

– Abban van? – kérdezi Gizi.

– Abban – mondja mogorván a harmadik.

– Még soha nem láttam ennyi pénzt – mondja Gizi.

– Nem is kell – mondja a harmadik.

– Milyen tűszt hoztál, te idióta?! – förmed rá a főnök hátrafordulva a vezetőülésből a másodikra – Egy barkochbajátékost?

– Milyet? Ilyet. Nem volt más. Vagy hoztam volna be az erdőből egy bokrot? – mondja a második.

– Ne csinálják a műsort, mert kiszálllok – mondja Gizi.

– Most már nem lehet, anyukám – mondja a főnök –, érted, ugye?

– Hadd nézze meg azt a rohadt pénzt! Ha benne van, mindegy, hogy látja-e vagy nem – mondja a második a főnöknek.

– Mutasd meg neki – morogja a főnök –, aztán egy szót se.

A második büszkén nyitja a zsákon a csomót, benne rengeteg pénz, kötegelve.

– Megfoghatok egyet? – mondja Gizi.

– De csak egyet – mondja a második.

Közben a harmadik a körmét reszelgeti.

Gizi a kezében fogja, tapogatja a köteget, majd megtalálja a bejáratot. A köteg pénz ugyanis nem más, mint egy köteg pénz alakú lapos doboz, amire a bankók képét nyomtatták, és ami tele van apró csokival. Gizi kinyitja, kiönti markába a csokikat.

– Ho-ho-hó – mondja Gizi. – Ti egy édességboltot raboltatok ki?

Mind a három rabló fölkapja a fejét, idegeskedni kezdenek.

– Most mi a franc lesz? – mondja a harmadik.

– A rohadt élet, hogy nem tudtátok rendesen megnézni, mi van a kezetekben – mondja a főnök.

– De főnök, te raktad a zsákba a pénzt – mondja a második.

– A csokit – javítja ki a harmadik.
– Ne dumálg, mert megetetem veled az összeset – mondja a főnök. – Édes Istenem – majdnem sírva fakad.
– Mennyit érhet ennyi csoki – mondja a második.
– Úgy tizenöt évet – mondja a harmadik.
– Van egy ötletem – mondja Gizi.
Mindhárman elhűlve néznek rá.
– Ha ti azt hittétek, hogy pénz, akkor más is azt hiheti.
Bólogatnak.
– El kéne menni egy pénzes kaszinóba, ahol nem zsetonoznak, és föltenni, kötegenként – mondja Gizi – a piros-feketén duplázva, dupla vagy semmi alapon.
Néznak egymásra a rablók.
– Hülyeségnek hülyeség, de nem olyan nagy, mintha marhaság lenne – ismeri be nehezen a főnök. A többiekre néz, azok a vállukat vonogatják.
– De akkor szólnom kell az apámnak telefonon, nehogy eszébe jusson a rendőrséggel kerestetni – mondja Gizi.
– Hát nehogy – mondja a főnök és beindítja a furgont.

29. jelenet

A furgon egy útszéli telefonfülkéhez ér, megáll.
– Aztán észzen legyél, hogy mit beszélsz, anyukám, az első gyanús szóra itt hagyunk – mondja a főnök.
Gizi a fülkébe megy.
Józsi bácsi a konyhában sakkozik Fernandez úrral, mindketten pizsamában, a konyhaasztal egyik sarkán a kis nyulak a ketrechen, nézik a sakkpartit.
– Rosálok – mondja Fernandez bácsi.
– Rosáljál, ha nem bírod tovább – mondja Józsi bácsi.
Megszólal a telefon. Józsi bácsi ágyékban összerезzen, az öléből emeli fel a kagylót.
– Haló – mondja Józsi bácsi.
– Szia apa, itt Gizi – mondja Gizi.
– Hol vagy már? És hol az enyvezőkötényem? – mondja Józsi bácsi.
– Misivel hazaküldtem, biztos berakta megint az eseménytárhozba – mondja Gizi.
– Vettem csirkét – mondja boldogan Józsi bácsi, hogy lám, engedett a lányának.
– Apa, összefutottam néhány gazemberrel. Van náluk egy csomó pénz, vagyis, most megyünk a játékkaszinóba. Ne aggódj, éssen leszek. Reggelre hazaérek – mondja Gizi.
– Szponzorok? – mondja Józsi bácsi (– A lányom szponzorokat talált a kajakversenyre – súgja oda Fernandez bácsinak). De azért ne kockáztass sokat, inkább kiadom a műhelyt felesbe.
– Dehogysis. Tedd be a csirkét hármass lángon fólia alá, bors, só, kakukkfű, egy óra múlva vedd le a fóliát, még öt-tíz perc, ha nem pirul, vajazd meg – mondja Gizi.
Ebben a pillanatban rohan el a fülke mellett Misi a bukósisakban.
– Akkor legkésőbb reggel – mondja Gizi és leteszi a kagylót.
Mikor Gizi kilép a fülkéből, Misi ugrik elé.
– Hát te? – mondják egyszerre.
Misi liheg, mint egy színházi szánhúzó kutya.
– Nálam maradt a kulcsotok – emeli föl Gizi mellkasa felé Misi a pisztoly-kulcsstartót.
– Menj innen, Misi, nem ismersz, nem ismerlek, menjél már – lökdösi Gizi Misit.
Ez a furgonból enyhe dulakodásnak látszik.
– A francba, ez el akarja venni a túsom..., a túsunkat – mondja a második.
– Állás rendőr – mondja a harmadik.
– Mit csináljunk – mondja a második.
– Nyugi-hugi – mondja a főnök, föltesz egy napszemüveget és egy vasutas-, vagy tengerészsapkát, és kiszáll.
Amikor Gizi meglátja a főnököt, a dulakodás abba marad.
– Jó estét kívánok, éjjeli ellenőrzés, a meggondolatlanságot mellőzzük, a társaim a furgonból fedeznek – mutat rájuk a főnök, azok bólogatnak, integetnek, majd fölmutat egy bérletet, vagy kártyalapot (makk ász), mint hivatalos igazolványt –, kérem a motor papírjait.
– Nincs motorom – fújtatja Misi.
– Nem a motort kértem, a papírjait – mondja a főnök.
– Nincsen neki, szerintem hagyhatjuk – kacsint a főnökre Gizi.
– Akkor is, a pisztoly, ide, különben – és terpeszbe ugrik a főnök, mintha löni készülne, és fogja az oldalát, ahol a pisztolya lenne.
Misi előveszi a pisztoly-kulcsstartót, lóg rajta a kulcs, átnyújtja.
– Amatőr – mondja a főnök –, pisztolynak látszó pisztollyal támad egy védtelen nőre. Mit akart? Gyereket?
– Én csak... – mondaná Misi, de a főnök a szájára tapasztja a pisztolyt.
– Mindenki befelé! – mutat a furgon felé a főnök.

30. jelenet

Haladnak a furgonnal az éjszakai úton.
– Akkor most nem lesz kaszinó? – szól oda a harmadik a főnöknek.
– Dehogynem – mondja a főnök – orosz rulett.
– Azon is lehet nyerni a tejcsoki..., a pénzzel? – mondja a harmadik.
– Van egy gyanúm. Ezek itt meg akartak fejni bennünket – mondja a főnök és belelép a gázba.

31. jelenet

A furgon megáll egy kietlen helyen lévő háznál (vagy a hajónál). Misi borzasztóan izgul, Gizi álmatag, nyugodt arcokat ölt, ezzel

próbálja Misiben elaltatni az idegességet. Misi majdnem szétfeszül, csak a bátortalansága tartja vissza, hogy ne ugorjon neki a rablók torkának. Gizi a lábával is macerálja Misit, csak hogy el tudja terelni a figyelmét. Nem sikerül. Hogy végre történjen valami, Gizi úgy tesz, mintha a rablókkal lenne.

– Főnök! – mondja Gizi.

– Soha jobbkor – mondja a főnök.

– Be kéne kötni a szemét, nem? – bök Gizi Misire. – Nem tesz jót a szemének, ha túl sokat lát.

– Már megint miben töröd az agyaidat? He, anyukám? Benyomlak, mint egy tűskét a vajba. Nekem ne játszd el a kezes bárányt! – mondja a főnök és int a többieknek. – Kötözzétek be a szemét, amannak az úrpilótának elég, ha lehúzzátok a napellenzőjét! Nem, neki kötözzétek hátra a kezét!

Gizi szembekötve, Misi karlekötve mennek a három rablóval a házba (a hajóra).

32. jelenet

Egy üres szoba, a bejárati ajtó mellett az egyik sarkában íróasztal, rajta két "vallató lámpa", egy tálcán kancsó víz, poharak, az íróasztal mögött a főnök, két oldalt a két segédabló, kezükben egy-egy lapát vagy ásó. Gizi az íróasztallal szemben ül egy széken szembekötve. Misi nem messze az íróasztaltól egy malteros ládában ül, amely két kőművesbakra helyezett pallón, úgy másfél méter magasan a levegőben áll. Misi és az íróasztal között egy nyitott, ajtó nélküli szekrény, benne vödrök, vezetékek, kacatok. A főnök rágyújt egy vastag szivarra, egészen végig, különösebb odafigyelés nélkül szivarozik.

– Na, halljam, galambocskáim, ki turbékolat nektek a bankrablásról?

– Mi csak... – mondja egyszerre Misi és Gizi, de a főnök az asztalra csap.

– Egyszerre csak egy beszéljen, még ha ugyanazt mondanátok is – mondja a főnök és leül. – Kösd be az úrpilóta szemét – mondja a főnök a harmadiknak, közben kihúzza a fiókot.

A harmadik fölhúzza a plexit, beköti Misi szemét, a főnök egy izzót vesz elő a fiókból és Misi szájába dugja:

– Na, beszélj, apafej, különben még a se... (csörömpölve elejti a lapátot a második) ...d is világítani fog. Kétszáz, érzed, ugye? Egy kis igazságvizsgálat. Ha hazudsz, a lámpa kigyullad. Érted, ugye?

Misi nyöszörög a szájában az izzóval, nem tud beszélni.

– Nehéz az igazságot, kimondani, mi? – mondja a főnök.

A harmadik egy zsebkendővel kiveszi az izzót, gondosan törölgeti, nézegeti, lehelgeti az ellenfényben.

– Egész nap futottam, nem tudom, minek csinálják ezt, be van dugulva az orrom, de mintha láttam volna az ikertestvéremet, őt keresem, magukhoz semmi közöm, ma még nem is dohányoztam – mondja Misi.

– Szóval ti ikertestvéreket vagytok – mondja a főnök –, nyilván képtetjétek.

– Főnök, eltér a tárgytól – mondja halkan a második.

Megint az asztalra akar csapni, de az asztallap előtt megállítja a kezét.

– Elég legyen! – mondja a főnök precizen, és Gizi arcába állítja a lámpát, csak hogy Gizi szeme be van kötve. – Ki tud még a pénzről? (közben a második súgja: – Csoki.) Vagy egyáltalán hogy gondoltátok ezt, anyukám, hogy mi kirámozzuk a fészert (– A széfet – súgja a második), ti meg legomboljátok rólunk a kabátot? Ha? Nehogy azt hidd, hogy nem láttam! Mi a frászt akartatok azzal az akkumulátorral, ezzel a bukósissakkal, a biciklivel. Ezt én nem veszem be, anyukám, tudod? Telefon a faternak? Mi ez az egész cirkusz? Beszélj, mert elhallgattatlak!

– De hiszen maga akart túsokat, nem? – mondja Gizi nyugodtan. – Itt vagyunk, nem panaszkodhat, nincs velünk baj, nem megyünk vécére, nem hozatunk szendvicset. Ideális. Jobbat nem is akarhat. De lássa be, semmi szükség ránk. A zsákban húsz kiló csoki. Ne fesse fölöslegesen a falat!

– Főnök, én megéheztem – mondja a második –, egy kis csokit, jó?

– Eredj! – mondja a főnök a másodiknak, aztán Gizikez fordul. – Szóval csak ennyit nézel ki belőlem, anyukám? Hosszú, siralmas életet? Majd az lesz nektek. Vagy inkább rövid és siralmas?

– A lánynak is? – szól közbe a második, miközben a csokit majsolja.

– Annak is – vágja rá a főnök.

– Készüljek? – kérdezi a harmadik a lapátot szorongatva.

– Készülj! – mondja a főnök.

– Utolsó kívánság nem lehetne – kérdezi Misi, miközben a második rabló egy újabb doboz csokit bontana ki, de legnagyobb csodálkozására az viszont nem csoki, hanem egy kötege pénz. Mélyebbre nyúl, az is pénz.

– Teljesen fölösleges, elhagyott vidéken vagyunk, ahol madár sincs; itt nem lehet kívánságokat teljesíteni – mondja a főnök.

– De az enyémet lehet, hogy... – mondja Misi.

– ...kérsz egy csokit főnök? – mondja a második a főnök mellett állva.

– Adjál neki csokit, az jó lesz utolsó kívánságnak, hogy ne kelljen neki üres gyomorral... – mondja a főnök Misire mutatva a szivarral.

– ...biztos nem kérsz, főnök? – lökdösi a második.

– Ne csiripelj már! Tudod, mikor ettem én utoljára csokit? Húsvétkor, egy ekkora nagy tavalyi mikulást, puttonyostul.

– De legalább a szeme a kívánja?! – mondja a második.

– Egyen már főnök, én mennék, két napja nem fürödtem! – mondja a harmadik saját szagát érezve.

A főnök megfogja a köteget, a második a bekötött szemű Gizikezre kacsint.

– Ugyan menj már, ez nem csoki – mondja a főnök.

– Ne keresse már magát, főnök, itt rohadok meg – mondja a második.

– Hát ez az! – mondja a második. – Pénz.

– Csak nem azt akarod, hogy pénzzel tömjem tele a pofámat? – mondja a főnök.

– Öntsek vizet, főnök, hátha jobban csúszik? Meg lehet, hogy én is kiöblíteném a számat – mondja a harmadik.

A főnök elgondolkodik. Szétnéz.

– Szóval nincs csoki – mondja a főnök.

– Ami volt, megettem. Ez pénz – mondja a második.

– Most azt várod, hogy meglepődjek? – mondja a főnök.

– ??? – néz a második vállvonva.

– Pénz? – csodálkozik a harmadik, mintha csalódás érné, mintha a csoki jobb lett volna.

– Nem. Nem lepődök meg. Végül is mi a pénzért mentünk oda. A csokit meg-etted, maradt a pénz. Ennek így kell lennie. Hadd nézzem csak! – mondja a főnök.

Mind a három rabló a zsákhöz megy, felhőtlenül kotorásznak benne, mintha feneketlen zsák lenne.

– Nincs több csoki? – mondja a harmadik.

– Csak dohány, apafej – mondja a főnök.

– Leszek én még motorszerelő! – mondja a második.

Eközben Gizi leveszi a szeméről a kendőt, látja, mi a helyzet. Körülnéz. Fogja a kancsó vizet, a három rabló nyakába önti.

A rablók csapkodják magukról a vizet, de oda se figyelnek különösebben.

– Lassan hajnalodik, teljesen elfáradtam, meg el is álmosodtam, ideje indulni. Gyere Misi! – mondja Gizi, miközben Misi feszeleg.

– Csak ne olyan habosan, anyukám, ne locsolgassál te minket, nem vagyunk mi ibolyák. Maradjál a sonkáidon, most lesz igazán érdekes – mondja hátrapillantva a főnök.

– Az biztos – mondja Gizi, miközben az egyik lámpa vezetéket kirántja a lámpatóból, és fenyegetően maga elé tartja.

A rablók mozdulatlanul, döbbenve, csuromvizesen néznek Gizire.

– Mehetünk haza? – mondja Misi, közben kikászálódik a malteros ládából, leugrik, Gizihez cammog. A ruhája nagy foltokban malteros. Gizi kicsomózza Misi madzagos kezét, a szeméről leveszi a kendőt.

A főnök körülnéz.

– Az ablakot, oda nem ér el a vezeték! – kiáltja a főnök, rohannak az ablakhoz.

– Rács? – mondja Gizi.

– Aha – mondja nyugodtan a második.

– Akkor vegyék le a cipőjüket. A zoknit is, naná! Gyorsabban, mint hinnék – mondja Gizi.

Azok tétován oldozgatják a cipőjüket. Vetkőztetik a talpuk.

– Misi, a hosszabbítót. Hideg enyvet – mondja Gizi.

Misi a szekrényből előveszi a hosszabbítót, a vödörnyi enyvet.

Hosszabbít, megtoldja a vezetéket, hogy elérjen egészen a rablókig.

– Öntsem rájuk ezt is? – kérdezi Misi.

– Csak hat jó nagy foltot a padlóra – mondja Gizi és közelebb megy a csupasz, ketté ágazó vezetékkel.

– És mi van, ha közben áramszünet lesz – kérdezi húzódozva a főnök.

– Az pech – mondja Gizi.

– Így gondoltam – mondja Misi a fölrajzolt foltokra.

A három rabló szó nélkül, de viszonylag nagy terpeszben, mert Misi úgy gondolta, beleállnak.

– Öt percen belül megköt – mondja Gizi.

– A zsákot hozzam? – mondja Misi.

33. jelenet

Már hajnalodik. Gizi teker a biciklin, tölti az akksit, Misi hátul a csomagtartón sisakban kapaszkodik Gizibe, ölében a zsák. Gizi az emelkedőn már nem nagyon bírja.

– Bírod még? – mondja Gizi.

– Elég kényelmes – mondja Misi.

– Akkor ne cseréljünk? – mondja Gizi.

– Nekem nagyon jó itt – mondja Misi.

34. jelenet

Gizi egy szamaras kocsi oldalába kapaszkodik, ami tele van apró zsákokkal, hasonlókkal, mint az övék. A kocsi szépen húzza a biciklit is.

A szamaras fogatot egy Mikulás vezeti.

– Hogyhogy már elindult? – mondja Gizi.

– Nem kockáztathatok – mondja a Mikulás –, százharmincnyolc megrendelésem van. Ha csak mindenütt bekapok egy fél konyakot, az hat liter kilenc deci, majdnem hét liter.

– Krampusz nincs? – mondja Gizi.

– A múlt héten a szabadban kosarazott, megcsúszott egy jégfolton, úgy beverte az ülepét, hogy kettétört. Csupa gipsz. Ha még jární nem is tud, de hogy nézne ki egy hófehér krampusz, tolókkocsiban? Tudja, megszoktam. Tavaly is egyedül csináltam. Akkor gyeplabdázott. Salakon.

– Sajnálom – mondja Gizi.

– Ne sajnálja. Ha mindenki sportolna, elég lenne csak a kórházakat látogatnom. Nem igaz? – mondja a Mikulás.

Eközben Misi hátul a zsákokkal manipulál. Kivesz egyet, még egyet. Egyet visszarak, másikat vesz magához. Végül teljesen összekeveredik és hagyja a zsákot a kocsin.

– Itt mindjárt következik egy jó hosszú lejtő, az beviszi magukat – mondja a Mikulás.

– A számár nem bírja? – mondja Gizi.

– Most ültessen föl mellém a bakra? – mondja a Mikulás.

– Próbálja ki! – mondja Gizi és elengedi a kocsit, elsuhannak mellette.

35. jelenet

Misi az akkumulátort köti rá a mosógépre.

– Vesd le a ruhád, majd kimosom! Új akkumulátorral öt perc – mondja Gizi a félig nyitott ajtón át.

Gizi benyit apja szobájába, aki az ágyon fekszik, hanyatt, az arcára borult könyvvel. Gizi leveszi a könyvet (Álmoskönyv), Józsi bácsi szemén szemtakaró kendő.

Gizi visszamegy a fürdőszobához.

– Kész vagy? – kiált be Gizi a félig nyitott ajtón.

– Igen – mondja Misi.

Gizi benyit, a mosógép mellett Misi áll meztelenül, lehúzott plexis bukósisakban, kezeit szemérme előtt összefonva.

Vége

Bogdán László

Csáth Géza hajnalai

– kitépelt naplólapok – “Hegedűre alkuszom. Mintegy biztosítani szeretném magam, hogy a normális, tűrhető életből nem zökkenek ki. S valóban átkozott betegségem a biztosíték reá, hogy csakugyan nem lehet szó egy igazi hadiéletéről. Vagy ha igen, úgy néhány napig csupán. Mert az obstipáció és a nagy izomfáradtság által involvált nagyobbított dózisos hamarosan létrehozzák a kumulációt...” “Fokozottan érzem és látom Isten létét (...) a nagy mindenségben csupán egyetlen lényt kerestem, amelynek minden egyéb csak részlete, atomja...” “Szívtattakok: ritkábbak, mindössze két-három fordult elő, s ezeknél is a körülmények valószínűvé teszik, hogy részben a nikotin, részben pedig gyors és mohó étkezések szerepeltek. Bizonyították, hogy a vomitus után rendszeren rögtöni eufória állt be.”

(Csáth Géza: Háborús napló)

I.

*A buja Olga álmában éldeleg,
combja közt keze, paplanát lerúgja,
jézusfehér hasán feltündököl
az ondórozsa sárga negatívja.
Másik kezével sokáig keresgél,
ébred, fordul Csáth, nyögve beléhatol,
puhába, síkosba mélybe téved,
hátha fölleli nyomát valahol.
Künn a lombot már őszi szél cibálja,
kezdődik a levelek haláltánca
és arra gondol, hogyha nem lesz vége
hárfácskáját pengetve zsibbadásig,
kéjtől úzóttan is morfinra vágyik –,
s nem émek el a hajnali misére.*

II.

*“Ma tükör előtt akartak szeretni!”
Csáth arca komor, Olga ruháját
letépi, máris melle közt feje,
lesi kettősük megduplázott mását.
A napi adag késhet. Tapasztalta
a coitus kitolhatja a határt.
Hős kamikadze. Dákója mered
s máris eltűnik az őt váró, kitárt
combok között. Remeg ölében a lány.
Földre ül, töpreng, felgyorsul, talány,
hogy ezt a pózt ő soha meg nem unja,
hogy a tükörnek háttal lihegő,
őt szakadékba rántó szerető
mire gondolhat? Soha meg nem tudja.*

III.

*“... az éjjel Osvát. Önző, hitetlen
fráter! Desiré, egy szavát se hidd!
Móriczot, Füstöt is – nem hihetetlen? –
megbolondítja. Soha el ne vidd
egyetlen sorod se, novellát se,
verset se, regényt, semmit. Hagyd ki őt.
Krúdyn fanyalog, de Karinthyt se
szereti. Övé a Nyugat. Ripők.
Fekteti Adyt! Meg is alázza!
Ha kivesézhet, felmegy a láza
kárörömében. Bigott diktátor.*

*ne törődj velem! Hívni fog! Ne menj!
Irigy, rút, gonosz. Öntse el a szenny.
Élj és írj. Maradj távol a nyájtól!...*

IV

*“Ma mint a kutyák, hátulról akarlak!”
Csáth durván röhög. Olga elpirul.
Bíborvörösre válik fehér teste,
miközben vadul, lankadatlanul
viszonozza Csáth dőfléseit,
négy lábra állva a tükör előtt,
bíborszelence satujába zárva
a morfinról képzelgő szeretőt,
akinek keze, fáradt magyar vándor
menekülve napi adagjától,
kitáruló testén el-eltéved.
Künn zápor neszez. Nézi torz képmását
el-eltakaró, sikongató társát,
míg a tükörből kitekint a végzet.*

V.

*Ma végre úgy lesz, ahogy ő akarja,
huppan az ágyra Olga meztelen,
combjait tárja, fehér legyezőként
s közéjük rántja Csáthoz esztelen.
“Kinyílt, mint egy könyv. Most lapozhatom.”
Csáth megfeszül. Künn vonat zakatol.
Odaadása mindig felvidítja.
“Még! Még!” – nyögdécsel Olga és ő a toll.
Az üres papírlapokra írni kell,
minden mozdulatára megfelel,
kéjbe rángva ismétli, egyre fújja:
“Az enyém lettél. Teljesen enyém.”
Dobálja magát, vinnyog könnyedén
mozog Csáth annuszában gyűrűsujja.*

VI.

*“... hagyj magamra vad démonaimmal,
ami hátra van, valahogy eltelik.
Ne zaklass! Ne írj! Okot az okkal
össze ne keverj. Holnap reggelig
kitart az adag. Azután mi lesz?
Ne érdekeljen? Majd csak megoldom.
Konyak is segít. Bróm és tiszta szesz.
Ha beledöglöm? Ez az én sorsom.
Itt reszketek. Másként nem tehettem.
Bácskát, anyánkat, Olgát szerettem.
El nem bújhattam. Nem is volt hova.
Mióta tart már. Hogy szerettelek.
Nem térek vissza Dezsőkém soha!...”*

VII.

*“Ma enyém leszel. Újra az enyém!”
térdel Csáth elé, nadrágját gombolva
s kézbe véve azt ami az övé,
vöröslő arccal a reszkető Olga.
Csáth napi adagjáról képzeleg,
zavarja, hogy nem látja csupán érzi
– Thanatosz jön felmagasodik, int –
amint munkáját sikerrel bevégezi.
Nem is láthatja, előrehajol,
távoli mezőn bolyong valahol,
vad hajzuhatag örvénylik, takarja
és feje mellett felrobban a nap,*

lehet nem is kell egy újabb adag,
de mégis milyen, milyen most az arca?

VIII.

“Moziba viszlek – dönti el Csáth –,
bugyit ne húzzál, régen tervezem
ha megunom majd Zoro küzdelmeit,
eltévedhet majd combod közt kezem.”
Olga mosolyog. Fehér ruhájában
nevető bakfis. Mint egy szűz, olyan.
Setét páholy mélyén Csáth ölbe ül,
nadrágját gombolja és boldogan
nyársalja fel magát. ”nem erre
gondolt – így Csáth –, de már nincsen merre
menekülnie. És nem s akar.
“A torkomig ér!” – zihál a leányka.
“Ne siess! – int Csáth Éroszra várva –,
téged a moziterem se zavar?!”

IX.

Novellán töpreng. Legyen “Souvenir”!
A vásznon ölnek. Csáthoz simulva,
boldogan piheg, dorombol, csacsog,
éldeleg a kielégült Olga.
Hirtelen felrezzen. Rosszat álmodott?
Csáth védőn, óvón magához szorítja.
Maga sem tudja mért. Nem “erre” gondolt,
nedves bozontba téved gyűrűsujja,
aztán a mutató és a nagyujj is.
“Isten vagy, de hagyd, jussak szóhoz én is!”
Liheg fülébe éledezve Olga.
És megmarkolja merev fétisét,
Csáth úgy érzi, hogy rászakad az ég.
A lányka kuncog. Tudja mi a dolga.

X.

“... Kéj ami nem is kéj! Szenvedés!
S hogy ne szenvedjek. Egy újabb adag.
Azután még egy. Ennyi az egész.
Kifejezhetik ezt még a szavak?
Kéj, szédület, kín. Vad ördögi kör.
Hányinger. Iszony. Hinta. Extázis.
Időnként csak egy óriás ököl
vagyok, Desiré. Hetyke, stílárís
kencefécék már nem segítenek.
A balkonon ott áll az örület.
Feldob, kerget, leránt a morfium.
Most szem vagyok egy repedt tükörben.
Varázsló kertjébe vesz az éden.
Csillag ragyog fölöttem. ”pium...”

XI.

“Tárd szét kövérkés combod!” Csáth liheg
és nyelve alatt hullámzik a vulva,
Erosz és Thanatosz a réteken
hancúroznak, egymásba gabalyodva.
Csáth úgy érzi, hogy mindjárt megbolondul.
Olga tudja mit várhat ily bolondtól.
Az eső eláll és kisüt a nap.
Érzékeny membrán. Nem szakad el hangtól
és minden jelre azonnal felel.
“Mire vár uram? Vagy én menjek el?
De maga reszket. Netalántán fázik?”
“Most mit akarhat?” És Szezám kitárul,

a cápaszáj Vidoron összezárul.
Erosz és Thanatosz esőben ázik.

XII.

Egyedül lép Csáth a tükör elé,
vásárolni ment Olga, elveszett.
A morfiumentől a szeme kitágul,
japán gésák és néger gyermekek
rohangálnak egy távoli kertben,
mögöttük Erosz, lesüti fejét.
Győz Thanatosz. Nincs miért maradni.
Tükörből lesni mohó végzetét.
Nincsen tovább már. Elveszett az éden.
"Mire várok még? Mit is akarok?"
Olgára gondol mélán, eltűnődve,
hullámszékben haja, csókja, bőre.
"Készülj – hallja –, már meztelen vagyok."

XIII.

A simafejű főhadnagy feláll.
Remeg a kézben, a kehely előtt.
Didergőzik és lustán meghajol.
Délbe vált át a lusta délelőtt.
"Kard nélkül hüvely, mondjátok mit ér?"
A főhadnagy vár. Tudja mi a dolga.
Ráérsen köröz a cél előtt.
Türelmetlenül szippantja be Olga.
Messze száll ábránd. Morfium is illan.
Vadul vágtazik. Leáll. Mozdulatlan.
Felhők kergetnek felhőket az égen.
Olga tetszhalálából visszahozza,
szájába veszi, terhétől megfosztja.
"Uram, kielégült?! Ez az éden!"

XIV.

"A kapcsolatunk zátonyra futott.
Hidd el nem akarok tönkretenni.
De hát mi vagyok én? Egy emberi roncs,
akivel biztos utálsz együtt lenni.
Undort látok az arcodon, mikor
csókollak, mondd hogy nincsen igazam.
De igazam van! Hidd el, jól tudom.
Elbocsájtalak. Nincsen több szavam!
Rád vár az élet. Férfi és gyermekek,
nagy utazások, öröm, rengeteg
élmény, légy méltó a pillanathoz.
Mit magyarázzam? Okot toldva okhoz?!"
hogy hova jutottam? És éppen neked.
"Gyere Józsi! ... Mindjárt elélvezek!..."

XV.

A kertek mélyén haldoklik az ősz.
Csáth is haldoklik. Olgájára vár.
Csontvázfák között tamburáz a szél
és kaszájával suhint a halál.
Egy-egy fa lehull, bús levelek hullnak
nagy égi kertek lombja hulladoz,
megjön Olga és nevetve vetkezik,
Csáthhoz simul. "Most miért hervadoz?"
Kergeti morfin, forog a világ,
Olgába vész és a szél a fák
között hegedül. "Ne hagyd abba még!..."
Ölve, szűzi combjait keresztre
feszítve Csáth nagy égi terekre

vágyik, tükörből várva végzetét.

XVI.

Újság. Hírek. Rémhírek jönnek ismét
a háborúba ajult Szerbiából.
Kaviár, tea, tojás, sonka, sajt.
Balcsillagzata tükörből világol.
Egy almáskertben bolyong és a lány
szénabuglyába heveredve várja.
Az első adag. Kábulat. Gyönyör.
Szénaszálakba gabalyodik párja.
Hasát érinti Vidor, a kis törpe
óriás lesz és kezdődhet a csörte.
Haldoklik a kert. Szél kél. Itt a tél.
Él még, de már nincs sok a halálig,
havazni kezd és eltűnik a másik.
Múlt idő ejti foglyul. Elalél.

XVII.

Az omnibuszon, egymáshoz préselve
amint elsuhan előtte az élet –,
Csáth arra gondol: most már vége lesz.
Olgára néz és hirtelen feléled.
Kuncog a lány, már sliccében keze,
megtalálja jogarát, szorítja,
Künnt felmorajlik a Kálvin téri
sokadalom basszusbaritonja.
Már lucsog, veszi Csáth döbbenten észre,
ama tény, csak utólag észelve,
úristen a lány alul meztelen!
Mozgatja ujját. Pulzál már a vulva,
akár a jogar. Egy éles kanyarban
élveznek el, egyszerre a tömegben.

XVIII.

Előbb-utóbb majd minden rendbejön.
Berendezi a pornográf képzelet
életünket. Míg Olga maszturbál
sóváran nézem. "Szeret? Nem szeret?"
Nyalja, krémezi a főhadnagyot,
simogat, csókol, riszálja magát,
négy lábra áll, pirulva kínálja
rózsás, imádott, édes paplукát.
A simafejű főhadnagy feláll,
még tétovázik, szomorú király.
"vatosan hatol be, ha már várják.
Csütörtök? Péntek? Nem, nem lehet vége!
Lacafacázik? De hiszen ő kérte?
Ló és lovas. Kezdődhetnek a vágták.

XIX.

Csáth visszabújik a dunya alá.
Ma nem lesz morfin! Konyakot iszik.
Olga már várja és hozzásimul.
Hancúrozhatnak szombat reggelig.
Felváltva isznak. Kicsi kezében
reszket Vidor már, törpe óriás.
Huzat kél, némán pörögnek a tárgyak,
mióta tart már az előadás?!
Olga van felül. Vigan lovagol.
Csáth kontrázik, rossz szíve zakatol,
torka ég és elzsibbad a karja.
Eroszt hágja Thanatosz a réten,
kivilágosul, sötétül az éden,

arcát fekete hajsátor takarja.

XX.

“Dugd fel, akár a gésa golyócskákat!”
ér haza Csáth egy doboz rumosmeggyel.
Olga nem érti. Lehet félreérti?
Tán mégis érti? Illeg. Énekel.
A tükör előtt sorba három meggyet
rejt oda, hová minden férfi vágyik.
“És most mi lesz?” – ér vissza az ágyhoz,
Csáthhoz simul, bután kacarászik.
Mikor végre – épp ideje! – megérti,
hogymit is akar lába közt a férfi,
kítárja ölét, hogy Csáth fürge nyelve
szedje ki sorra a rumos meggyeket,
csókolja, mohón, szájából szerzi meg,
hagyva, hogy a nyelv tovább ingerelje.

XXI.

Van idő, mikor semmi nem jön össze.
Kudarc. Csönd. Pánik. Semmi se sikerül.
Moravcsik irigy. Nem is nevez ki
tanársegédnek. Fúrnak. Kiderül
Puccinim se nyerhet Greguss-díjat
Horváthék se kell a Vígszínháznak,
Olga is duzzog. Lázam felszökik.
Dunába menjek? Sehol se várnak.
Osvát hangjából is érzem: lenéz.
Mért is nem leszek orvos vagy zenész?
a hátam mögött összenevetnek.
Herkulesfürdőn jól kereshetnék.
Elúszik ez is. Sosemvolt emlék.
Megmaradok a boldog keveseknek.

XXII.

Miközben Csáth combja belső felén
hosszan elidőz s morfinról képzeleg,
mézzel keni be káróját Olga.
Haldoklik az este. “Tán, hogy édesebb
legyen mi keserű?” Őle kítárul
és Csáth nagyujja végleg belevesz.
Mézét nyalogat. Torkos leányka.
Érosz száll setét, zord erdők felett.
Fehéredik, reszket a mézes bordó
király, kilövell a sűrű ondó,
arcára keni kényesen a lány.
Valahol benne motoz Csáth nagyujja,
a mézes kárót is melléje gyúrja,
mikor elégül végre ki? Talány?

XXIII.

Székletem bűzlik. Vomitáció.
Félek. Fuldoklom. Veritékezek.
Remegek. Ez a végső stáció.
Nem élem túl a kínzó képeket.
Levágott fejem komomyik tálcán
hordozza körbe! Fejemre várok.
Hölgyek és urak. Pletyka és ármány.
Körülfognak az ördögi párok.
Nem futhatok el. Hova mehetnék?
Szert újabb fejre hogyan tehetnék?
“Csáth Géza orvos és beszélyíró!” –
összenevetnek a hátam mögött.
Zúg a fülem. Menny vagy vonat dörög?

“Túladagolás!” – mondja egy bíró.

XXIV.

Egy morfinista nem vágyik a kéjre,
ha így megy tovább, egymást tönkretesszük.
Sétálhatnánk az őszi fasorban,
úszkálhatnánk is, sakkozhatnánk együtt.
Pihenjen Erosz! És pihenj te is.
Holnap is nap van. Ezt az éjszakát
aludjuk végre, egymást átölelve,
akár testvérkéék, álmodozva át.”
“Csak ha belém jössz és ott is maradsz!”
hajol fölője Olga, nyalogatva
a törpe Vidor. “Nőj meg! – noszogatja –
Ez az törpécském. Így. Szépen haladsz!
És vidoran ül az óriás Vidorba.
“Aludhatunk is. Ütött az óra!...”

XXV.

“Meguntál, valld be! Más lányokra vágyol.
Ne simlizz. Ne csalj. Én megértelek!”
Állít be Olga egy vörös nimfával,
levetkőznek, Csáth mellé fekszenek.
“Szép neve van. Úgy hívják: Fruzsinka!”
hajol királya fölé szodén Olga.
Csáth a vendéglány combja közt matat,
csókolja egyre, Fruzsinka sikongva
húzza magára. Már is szállanak.
Novellahősök kísérik. Áradat.
Olga tükörbe mered irigyen.
Ősz múlik, tél jön, egyszerre csak nyár van,
Fruzsinka és Csáth a ragyogásban,
virágot szednek ájult réteken.

XXVI.

Falusi színpad. Örvénylő terem.
Olga lócán ül. Egy óra alatt.
Lábmozgására a bús mutatók
egy-két órát előre ugranak.
Olga kövérkés combjai, netán
harisnyás lábak ingerlik az órát?
Süllyesztőben trappoló, briganti
kalapos mord férfiak okozzák?
Olga kéjesen liheg, azt hiszi
a bolond órát előre ő viszi,
míg el nem repül mindkét mutató.
Rájövők: “ezek” minket idecsaltak,
ez csak a kezdet, jönnek a borzalmak
álmomba betör a palicsi tó.

XXVII.

Égő ágyékkal nézi a tükörben
az egymásba olvadó lánytesteket.
Simogatják egymást. Erosz mosolyog.
Magához nyúl. “Írni fog!” – képzeleg.
“nem száll be, sire? – Fruzsinka kacag,
már Csáth brokstejnén brillíroz a nyelve –
Kőkemény költemény. Reszket szegény.
Akarod Olgát? Te vagy a szerelme?”
De Csáth nem hallgat az okos szóra,
vörös bozontba téved. Virradóra
sem tölti kedvét. Sikoltoz a vendég.
Banánnal játszik Olga. Sirdogál.
Reméli, hogy Csáth mégis rátalál.

Nem érhet véget "függőben" a játék.

XXVIII.

*"Vétkeztem, Olgi! Most jóváteszem.
Ismerkedjete meg. A neve Endre.
Abbázián tavaly a hölgykoszorú,
Rudijának dicsőségét zengte."
Csáth helyet foglal a tükör előtt.
Olga sír. Jó Endre vetkőzteti,
láb közé nyúl, mellét csókolja,
haját borzolja, ágyra fekteti.
Nedvedzik öle. Endre meztelen
mászik rá, beléhatol, esztelen,
iszonyú, barbár, vad iramot diktál.
Olga nevetgél, nyögdecsel, zokog,
kontrázik, jajgat, két ujjá mozog.
Fura ámyjáték. Nyuszi ül a fűben.*

XXIX.

*"Most kvittek vagyunk. Tudnál-e szeretni?"
nyomja Olga vulvájába nyelvét
a bűnbánó Csáth. Semmi sincs még veszve!
Regényt ír. Folytatja Dénes Imrét.
Nem lamentál, nem hepciáskodik,
Olgi mohó és azonnal bekapja,
hal a horgot és repülnek megint.
Erosz mosolyog. Nyerő a lapja.
"Engedd el magad. Lazítsál szívem.
Konyak. Pantopon. Most már elhiszem
Érzem amit te, mikor élvezel."
Csáth Dénes Imrét alakítja egyre,
víz alatt úszik, völgyekből hegyre.
"Ne tartsd vissza már, hagyd, hogy menjen el!"*

XXX.

*És hánykolódnak a grammatikák
a nyelv sötétlő, baljós éjjelében.
Egyedül van Csáth. Elkóricált Olga.
Sötétül egyre tükörben az éden.
Már a morfin se "dobja fel". Mi lesz?
Künt hóviharban inognak a tárgyak.
Két lábra áll a benső bandita.
Háttal fordul ágynak, zongorának.
És a tükörben zuhog szakadatlan.
Két fejű ősi alak. Száz alakban
Olga és Endre. Rászakad az ég.
"Még egy adagot? Nem, nem az halálos!
Talán illene is komédiánkhoz?"
És nézi, amint kúrják a kedvesét.*

XXXI.

*Csáth a klotyón ül, Előpatakon.
Tél van. Az utcán csilingelő szánok.
Füst. Malacot perzselnek valahol
Zátonyra futnak rátarti nagy álmok.
Az operát se írta meg. Soha
nem is fogja már. És a regényt se.
Mióta nem írt? Csak a morfium
körüli bukdácsol, forog. Képzeltége,
mint a ringlispil, most elragadja.
Fel-fel nyög. Ūrít. Szélbe sir az erdő.
Megremeg. Sóhajt. Hegedűverseny
akkordja tör át határokon, kerten.
Megírhatja még, ha segít a fürdő.*

XXXII.

Csáth felelőtlen. Tudja mivel jár,
de a pantopont Olgával megosztja.
Ketten repülnek. Ellobban a nyár.
Iker-kábítószer noszogatja,
egymás karjából egymás álmába
löki őket, látszólag boldogok,
múltból jövőbe, jövőből a mába.
A halott város fejükben forog.
Dór oszlopok között csak szél fűtyül.
Olga elszáll. Árva-Csáth egyedül
marad a téren. Kilobban a nap.
Sötétség. Csak a démon közeleg.
Nincs idő. Az utolsó kenetet
sem adhatja fel holtvárosi pap.

XXXIII.

Dél jön. Házasság révébe eveznek,
de Csáth hajója lassúdan süllyed.
A morfiumról nem képes leszokni.
Viszály dúl. Harag. Hegyek. Fák. Fűvek.
Olga bús: "te nem kívánsz már engem,
a kurva morfint jobban szereted!..."
Őjőng Csáth. Sűrű erdőben téved el.
Győz Thanatosz. "Én végleg elmegyek.
Kész. Vége. Ennyi volt, ami végül is
téged is kicsinált, de engem is!..."
Elbocsájtalak, mégegyszer, utólszor.
Mindent köszönök. A jó Endre rád vár.
Halálom után, ha ágyába bújnál..."
"Őrült vagy! – Olga toporzékol. – Csókolj!"

XXXIV.

Székrekedés. Szivattak. Hányás.
Csáth izzad. Remeg. Halálára vágyik.
Ajtókeretből mutatva fityiszt,
vihogva tűnik ismét fel a másik.
Szállnak a gúnyos, bús kérdőjelek.
"Kipurcansz, hidd el, ha így folytatod!
Inkább konyakot igyál. Csökkenteni
kellene végre napi adagod!..."
Önmagát nézi, hosszan a tükörben.
Nem segít itt már szerelem, se szellem,
élete bűzlő kín, emberi rom.
Nem segítenek novellahősök,
ősök, haldokló székelysárga őszök.
Puccini, zene, vers, irodalom.

XXXV.

"... mindent köszönök. Indul a vonat.
Már nincsen tovább. Bezárul a kör.
Setétül sorsom. Elszánt démonok
üldöznek és én – címeres ökö! –,
feleségemhez fohászkodok egyre,
de belátom, neked volt igazad,
tönkretesz, megöl ez a szajha Olga,
pantopon, morfin, a gyilkos szavak.
Nem segít. Rosszabb, mint egy mostoha.
Nem kellett volna elvennem soha.
Holnap kényszerzubbonyt is rámhúzat.
Már évek óta hazudozik. Megcsal
ismerősökkel, parasztfiúkkal,
még veled is! Desiré, ne tagadd!..."

XXXVII.

Fej a pohárban. Őfelségének
testtől elváló, független feje.
Sokáig beszél. Mélabús ének
hallatszik kintről. Mellbeszúrt neje,
az úrfovasnő, a magyarbarát
világszép asszony üzen? Énekel?
Visszhangoznak a süllyedő szobák.
Miért jött vissza? Most kít viszen el?
Kérelmem adom elő. A király
megnyugtat: "nem! Nincs semmi viszály!"
Zeng az ének. Kimondom nevét.
Vigyorog a fej, üveg pohárból,
hátról már a drapéria lánghol.
"Most égetjük meg vadóc szellemét!..."

XXXVIII.

Vicsorgó, irigy káposztalepkék,
baljós, éjsötét pillangók szállnak.
Tükörből jönnek? Beteg szívemből?
Némán kerengnek. Szóljak Olgának?
Halálfej villog. Jön a homályból.
Zúg a fülem is. Közel a démon.
Menekülök vad lepkeraj elől,
át vízmosáson, torz szakadékon.
Színes pillangók. Örvénylő ének.
Morfin kerengtet. Tébolyult ének
üldözik egymást. Forog a szállás.
Tükörből jövő lepkék köröznek
Olga kitátott szájába vesznek.
Kéj. Éjszakai esztetizálás.

XXXIX.

Mint kerge birka az égő karámból,
futok és összezárul a csapda.
Már nincs kiút e torz látomásból.
Démon vigyorog. A szívem labda
szőrös mancsában. Földhöz vereget,
aztán elhajít. Nem szállok messze.
A szívem nélkül, mondd, hova menjek?
Igen, azt hiszem, el vagyok veszve.
Ágyon fetrengem. Szólnak trombiták.
Ablakom alatt rohannak a fák.
Rámzárul ábránd, vízió, álom.
Menekülhetnék. Völgynek vagy hegynek?
Szerb lett Szabadka. Mondd, hova menjek;
Nincs helyem már. Elveszett világom.

XL.

És föllázad egy jelzős szerkezet,
a Nyelv homályos tükréből kitor.
Névmás dörömböl. Lehet? Nem lehet?
Névelő szökik. Az ige tündököl.
Őnállósulnak betűk és nevek.
Egy sziszegő essz hosszan szöszmötöl.
Szereszélednek bús melléknevek.
Nincs mit jelezni. Kinyílik a kör.
Nincsen visszaút. Hullnak a főnevek,
tagadás, iszony, düh és szeretet.
Ásít a végzet. Kijön a tükörből.
Gögös látomást rág az enyészet.
Fogadkozások vissza se néznek.
És Csáth kilép a mágikus körből.

XLI.

Izzadás. Réválmok. Átfetrengett,
ingoványba süllyedő éjszakák.
Se szerelem, se szex nem segít már,
setétségbe vesz, elvész a világ.
Olga megijed. Orvost akar hívni.
Csáth felröhög. "Én is orvos vagyok!
Hidd el már, vége! Nincs, amiben hinni,
még egy ilyen elvonás s meghalok.
Ételfliten, direkt a pokolba,
ide már nem követhetsz, drága Olga!
öltözik Csáth. – Megy a vonatunk, gyere!
Vár a tenger ránk. Vár az Adria.
Pola, kikötők és Abbázia..."
Előbb Olgát, majd magát lövi le.

XLII.

De Csáth nem hal meg. Szanatórium,
zárt osztály, elvonó következik.
Kényszerzubbonyban Olgáról képzeleg.
Nézve a plafon repedéseit.
Álmodik. Előpatak, székely erdő
a szoba falán örvénylik tova.
Allékon sétál. Újra ősz van.
"Ha Olgi tapló, akkor ő kova."
Nem emlékezik arra, hogy megölte.
Fantáziál. Tart, egyre tart a csörte,
izgalmában sír. Fel-felkiabál.
Olga benne él. Melle, combja, hangja,
selymes bőre most is vigasztalja.
S a fasor végén várja a halál.

Valastyán Tamás versei

Kőoperáció

A zűrös koponyacsont

mögül

*emelné ki a tévedt eksztázis követ
az őrültten keresett tudás professzora,
akárha metszenék az övéből az övét.*

*Jajongás és zihálás, már kioperált
kövek koppanása, heuréka és mittudomén.
A homlokok mögötti tér zsúfolt magányában
s a műtő sivár tolongásában a tűnő fenomén.*

*Eredne utána az összes helybenmaradt.
Vagy várná újrjööttét, majd újratűntéért
növesztene követ homlokában egy másik alatt.*

*De már nem engedné magát a metsző alá.
Tudása terhét, rendelt-növesztett nehezékét
hurcolja egyre, hordja inkább a halál elé.*

Milyen nehéz

is az:

*egy ég alatt hajtani le fejünket
a kőoperációkat végző sejtelmekkel,
elalvás előtt előkészíteni magunkat.
Trakl kék színe lesz az operáció fénye,
és Celan párizsi hídjá a műtőasztal.
Egy mindannapi kérdést használ majd
szikének az éppen soros műtő.
A kérdés-szike munkájának kimenetele
végül (is) sohasem kérdéses.*

Egy ragaszkodó,

vigyorgó

*fogyatékos rongylabdát emel
a szájához, hogy megcsókolja.*

Fekete fűcsomó

vár egy almát.

*Szilárdak a másik oldal varratai.
Hullás előtti mozgásnyomok.
A fűcsomó, az alma is marad, ami.*

*Az állapot színe vált, fehéredés.
A színek menekülése ez.
Hogy melyik és hova, mindegy és nevezetlen.
Fehér fosztottság azért mégse lesz.*

*Mert ha fosztódna, csöppen egy kék.
Az eldönthetetlen ámyalat.
Zavart kelt vagy rendet rak benned.
Vagy nélküled. Megfürösz. Vagy rád ragad.*

*Egyes szám második személy. Harmadik.
Mindegy és nevezetlen. Tisztul. Kész romlani.
Fekete fűcsomó vár egy almát.
A fűcsomó, az alma is marad ott, ami.*

“Sejtelve perzsel itt a rossznak.” Éjkezetek tömek
rá egy zavartalannak hitt kontinuitásra. Ahogy
nem hull egy alma. Teremtődés
előtti hullásnyomok a varratok.

Inog.

Egy kódarabra hull.
A darabka meglepődik erre.
Holott természetes a találkozás
egy torz sejtelem ámyéka alatt.
Természetes. Ezen mosolyog, megjön a kedve.

Inog. Zaklatja egy hullámkezdét.
Egy épp megtörő hideg rész,
folyékony vonal, fűrösztő fájdalom.
Még felvet egy szikét egy megoperált hullám,
és “az egész fonák lét a semmibe vész”.

Inog. Egy hegyre felmenet
megbontja az évezredes szokást.
Nem átjárót keres, se nem utat fölfelé.
Egyszerűen szikéket dobál szanaszét.
És vár egy iszonyatos beavatkozást.

Inog. Iszonyatos? Inkább segítő
metszések, enyhítő vágások mániákus sor
ozata. Vagy egy tévedt mozdulat
célterése. Korrekció ad infinitum.
Korrekció ad inf. Kor

A húsklopfoló

robajára lett figyelmes.
És hogy tömegek gyűlnek a völgyben.
Az áztatógödrök mellett halmozódtak az adagok.
Hiszen először be kell áztatni
a hatalmas szerveket.

Egy nagy nyúlványt az északi oldalról,
melyet oly régóta figyel egy szem.
Egy púpot – valahonnan középtájról,
valójában meghatározhatatlan helyről.
Ezt is régóta figyelni ugyanaz a szem.

És hát a fokozott megpróbáltatásokat
is a gödrökbe kellene dobálni.
Ázzanak ki belőlük a fájdalmak
és színezzék be az áztatógödrök vizeit.
Hogy aztán lehessen mivel locsolni a hegyeket,

öntözni a völgyeket, fürdetni a füveket.
Lehessen mibe mártani egy elnehezült testet.
A többi elhasznált áztatólevet úgyis lecsapolják,
vagy bennük mossák a hatalmas húsklopfoló élet.
Mígnem szolid rettegés lesz úrrá a völgyben.

És már egész hegyeket akarnak beáztatni,
völgyeket használni áztatógödömek,
hogy az összes hatalmas, vágásra
szánt szerv egyszerre merülhessen alá.
Még véletlen se legyen kivétel.

A hieroglif emlékezet

körülrajzol...

Egy majdnem tébolyult szemmel nézett kőlapot...

A kőlapon egy napraforgó lenyomata látható...

És egy zaklatott vonal, amint a nyomat felé tart...

A vonal egykor egy röghegyet határolt...

És már a kőlap sem így őrzi...

Egy aránytalan tévedés áldozatai...

A röghegy

zaklatott vonala

eléri a napraforgó kékesszürke szirmait.

S körülrajzolják egymás határait.

Buda Ferenc

Rendteremtés

Jegyzetlapjaimból

Ha a májusi eső aranyat ér, úgy ez most arany idő a javából. Az persze kissé zokon esik, hogy igencsak lehűlt a levegő; olyannyira, hogy be kellett gyűjtanom a cserépkályhámba. (Nem is magam miatt: én többnyire a fűtetlen szobában aludtam még a télen is.)

A Tisza megáradt vize csak lassan igen lassan húzódik vissza megszokott medrébe. Szennyesen, zavarosan hömpölyög lefelé, iszapos, szemetes hordalékot hagyván maga után a partszegélyen.

*

Üresnek vélt jegyzetfüzetem túlsó végéről – valójában: az elejéről – kezdve kilenc esztendeje született, azóta sem közölt írások. Az egyiket Ratkó József barátom s költő-testvérem fejfaavatásán mondtam el Nagyállóban. Íme:

Nem az egybegyűltekhöz akarok én itt szólni, hanem Tehozzád, Ratkó Jóska. Tudom, hogy képtelenség ilyen beszéd, hisz a földre vagy akár az égbe hasztalan kiáltanék vagy sutognék utánad, mert élettelen maradványaid nem válaszolhatnak, afféle nyomban beköltözhető másvilág pedig az én hitem szerint nincsen. Mégis Hozzád szólok: Hozzád, aki itt vagy *bennem* arcoddal, hangoddal, árnnyakkal, félbeszakadt mozdulataiddal s életeddel, árván hagyott Szeretteddel; Hozzád, aki álomban még az elmúlt héten is szabolcsi piros almát hoztál nekünk: hadd igyék róla a csikó, Te cingár, egyinges lelencfiú, de versben kagánok kagánja, sőt: király – a Király, akin nem lehet, akin nem tudunk segíteni.

E veszteség s vereség tudatában jöttem el, vissza ide, a többiektől bár külön, de velük együvé, át a megapadt Tiszán, az aszály verte Alföldön végig, hogy a szelek zászlórongyai arcul csapdossanak, amíg ideérek, s itt elmondhassam Neked – mit is, Jóska, mit is? Mi az, amit Te nem sejtettél meg jó előre velünk együtt? Talán csak a részidők részeredményeit. Ám azt Te is érezted, tudtad: a lakatok lepattannak, szabadabb lesz a levegő és több a szegény. A szegényekre pedig az idén is kutyavilág következik.

Sok minden történt még azóta, hogy nem láttuk egymást, de egyéb, ország-világbeli újsággal most nem vidítalak, s nem szomorítalak. Inkább azt mondom el Neked, hogy tegnap idefelé utaztomban a budapest-záhonyi gyorsvonaton szülőhelyem előtt már-már leszálláshoz készülődvén, a leányaiddal találkoztam. Megörültem nekik. Annak még inkább, hogy hírt vettem: tavaly ilyenkor óta még egy unokátok született, s ha igaz, hát lesz még több is. Ennél fontosabb közös tudnivaló most nem jut eszembe.

Az ország egyébként majd csak ezután fog ráeszmélni, mit veszített Veled. Nekünk, még megmaradtoknak most és mindig nagyon hiányzol.

Mi, a társaid, barátaid – bizonyára a magunk alapos ismeretében is – olyannak szerettünk s szeretünk Téged, amilyen voltál. Éltünk, ahogy éltünk. Élünk, ameddig élünk.

Bocsássanak meg hát a gyermekeink.

Maradjon Isten mindnyájunkkal.

Ratkó József azóta született gyönyörűséges leánya-unokáját e tavasszal láthattam-hallhattam: a nagyapja nevét őrző versmondó verseny gálaestjén Kányádi Sándor *Fától fáig* című versét monda el szívszorongató átéléssel, hitelességgel.

*

A jegyzetfüzetben lappangó másik írásom úgyszintén alkalmi beszéd. Időpontja a szövegösszefüggésből kiderül. Helyszíne: a kecskeméti Kossuth tér. A jobb megértés végett annyi még ide kívánkozik, hogy a beszéd bevezetőjeként előbb elmondtam 56 öszén írt *Rend* című versemet. Aztán így folytattam:

Barátaim!

Az 1956-os forradalom s a Magyar Köztársaság kikiáltásának évfordulóján egy húszéves fiatalember imént elhangzott szavaival szeretném Önöket, s mindnyájunkat köszönteni. Mit tagadjam – hisz *akkor* sem tagadtam, a nyomozóhatóság majd később az "igazságosztó" szervek színe előtt – : e fiatalember azon a csillaghullásos őszen én magam voltam. Bizonyos vagyok benne, hogy bár gyérülő, megrikított sorokban, de még mindig szép számmal élünk ország-világszerte, akik akkoriban értünk föl életünk vízváltójára. Kivételesen ritka pillanat, hogy tudatosan együttműködhetünk az eleven történelemmel. Azokban a löporfüstös, lánctalpszikorgásos októberi-novemberi napokban nekünk ez megadatott. Ezért vált bennünk harminc év hazug rágalmával is dacolva megmásíthatatlanná s maradt meg oly kiolthatatlanul emléke, akárha tegnap történt volna. Bizony: voltaképp tegnap is történt – csak közben egyetlen hosszú éjszaka során odalett az ifjúságunk, sőt lassacskán tulajdon gyermekeink fiatalága is fogyatkozóban.

Történelmi, világtörténelmi tényező lett akkor a kis Haza is. Persze nem azért, mert a világ szájára, a hír szárnyára s az ENSZ-ülésszakok napirendjére kerültünk. Még csak nem is azért, mert szabadságharcunkat – akárcsak 107 esztendővel korábban – egy szuperhatalom hadra kelt katonai gépezete bírta csak széttaposni. Hanem azért, mert a Birodalom acélpikkelyes testén az első komoly repedést a magyar 56 ütötte. Szájába vett, fogsorai közt forgatott a sárkány, húsunkba falt, csontunkat ropogtatta, ám lenyelni, megemészteni bennünket már nem tudott.

Mindezzért drágán megfizettünk: vér, erő, anyagi, szellemi és erkölcsi javak tekintetében elszennvedett veszteségeink szinte felsorolhatatlanok. S bizony: baj van az élniakarással is. Pedig a Szózáttal szólva: "Az nem lehet, hogy annyi szív / Hiába onta vért".

Barátaim, kortársaim! Ötvenhat túlélői és azóta született honfitársak!

Azokban a napokban a mi háromszínű kokárdáinkat a gyász színe keretezte. Ez a mai nap is, október 23-a számunkra mindenkor feketével szegett. Emlékezzünk hát halottainkra.

Emlékezzünk a pesti utcák értünk és helyettünk is elesett névtelen hőseire, a munkás és diák nemzetőrökre, a felkelők ellen kivezényelt, ám fegyverüket a valódi ellenség ellen fordító tisztiiskolásokra és sorkatonákra, a páncélosokat fegyver híján

benzinespalackkal fogadó 15-16 éves gyerkőcökre.

Emlékezzünk az ártatlanul és értelmetlenül lemészároltakra, a Kossuth téri, a mosonmagyaróvári, a salgótarjáni, tiszakécskei s a többi sortűzek áldozataira.

Emlékezzünk a Haynaut is méltán szégyenbe hozó, brutális megtorlások, a hamis perek nyomán kivégzettek, szabadságunk vértanúira.

S végezetül, de nem utolsó sorban: emlékezzünk az ellenünk vonult idegen hadsereg nem is kevés számú katonájára, lett légyen az ukrán, orosz, grúz, baskir vagy tatár, akit szabadságharcunk igaz volta láttán lelkiismerete a mi ügyünk mellé állított. Szovjet vagy magyar ávós fegyvere végzett-e velük – mindegy: immár ők is örökre a mi halottaink.

Őrizzük meg tisztelettel s kegyelettel mindnyájuk emlékét.

A férges s dúvadak nevét pedig felejtjük el. Bosszút ne álljunk.

Tegnap alkonyatkor egy hosszú vasúti szerelvény húzott el feketén az újhold sarlója alatt Nagykőrös felé, megrakva tankokkal, kétéltűekkel, hatalmas konténerekkel. Számításaim s reményeim szerint Ceglédnél bizonyára áttolták egy másik vágányra, s azóta már gurul, csak gurul tovább, északkelet iránt. "Tankokkal odahaza sem tudnak már rendet tartani – gondoltam. – Széthullóban a Birodalom. Nem kár érte" – tettem hozzá magamban tűnődve, szemközt a vörösen villogó fényesorompóval. – "Csak, Istenem, sok vér ne folyjék már miatta."

Lám csak, ha mégoly lassan is, de végül itthagynak bennünket, s akkor majd nem lesz kire mutogatni, kit kárhoznatni: minden bajunkért csak a magunk balgaságát okolhatjuk.

Pártvillongások, áskálódások, kicsinyes közéleti kakaskodások helyett nem volna-e jobb, hasznosabb, ha magasabbra tekintvén hátunkat egymásnak vetnénk, egymást is tartanánk e billegő, dülöngő Tutajországnak hátán?

Ötvenhat tanulsága egyebek közt erre is erősen int bennünket.

Szívleljük hát meg, amíg nem késő.

*

A fenti évfordulón a magam húszéves tekintetével néztem farkasszemem. Bocsáttassék meg, ha a húszéves pátoszából az ötvennégy évesnek is kijutott.

Hogy a tanulságok megszívélése terén a szénánk hogyan áll, azt nap mint nap tapasztalhatjuk.

*

Analógiák.

A kardfogú tigris, a barlangi medve, a barlangi oroszlán, a mamut, a masztodon, az óriás lajhár, a manapság fölöttébb divatos dinoszauruszok mind kihaltak, mind kivesztek. Megmaradtak viszont: a tücskök, a hangyák, a méhek, a szöcskék, a katica- (és egyéb) bogarak, meg persze: a levél- (és egyéb) tetvek. (Hogy a patkányokat s még kisebb rágcsáló rokonait ne is említsük.)

Talán mégis van valaminő összefüggés a túlméretezettség s az életképtelenség között? Bizonyára. Hisz: 1. Az óriásoknak nehéz biztonságosan elrejtőzniük (hacsak alá nem buknak a tengerek vizébe, mint pl. a cetek vagy az óriáspolip). 2. Önfenntartásukhoz túl sok táplálék szükséges. 3. A latba vethető relatív erő fordítottan arányos a testméretekkel; ugyanez vonatkozik – hisz ezzel függ össze – a relatív sebességre is. Közhelepszerű példa: vajon melyik bír nagyobb terhet fölemelni s cipelni: a hangya-e vagy az elefánt?

De hogy ne ragadjunk le a mégoly csábító legszélsőségesebb eseteknél: saját méreteihez képest a kenguru vagy a bolha ugrik-e nagyobbra? 4. Szárazföldi emlősöknél különleges problémát jelent az önsúly elhordozása, a bukásoknál, zuhanásoknál bekövetkező – olykor végzetes sérülés.

Mindaz, amiről fentebb szó esett – s még mily sok szó eshetne! –, a biológia területén kívül is megtalálja a maga analógiáit. Hisz a fölösleges túlméretezettség, az aránytévesztés, a mértékvesztés, az egyensúlyi állapottól való szélsőséges eltérés hosszú távon semmiképp nem vezet jóra. (Többnyire rövid távon sem.) A világbirodalmak előbb-utóbb saját dugójukba dőlnek. A Föld egyre több pontján kóros duzzanatként, szerteburjánzó sejtthalmazként megjelenő megapoliszok – egyebek közt – megoldhatatlan társadalmi, gazdasági, energetikai és környezeti problémák generátorai és akkumulátorai. A túlságosan fölfejlesztett hivatali apparátus fenntartása és működtetése több pénzt, energiát stb. emészt föl, mint amennyi haszon a működéséből remélhető. (Ha egyáltalán működik; minél bonyolultabb s több részből áll egy rendszer, annál könnyebben sérül s nehezebben korrigálható.) Az apparátus vezetői és tagjai számára természetesen létkérdés az, hogy az apparátus fönmaradjon, sőt, fejlődjék. Létük értelmét persze nap mint nap, lépten-nyomon igazolniuk kell még az ún. demokratikus társadalmakban is – valódi avagy látszattervékenységgel. Ebből erednek aztán az öncélú, értelmetlen, diszfunkcionális intézkedések, amelyek a szentséges hivatal hatáskörébe tartozó intézményekben: iskolákban, kórházakban, tudományos és művészeti műhelyekben, termelő üzemekben – le egészen a családi háztartásokig – annyi bosszúságot, fölösleges pénz-, idő- és energiavesztést, működési zavart, egyszóval: kárt okoznak.

A leggyorsabb szárazföldi ragadozó, a gepárd nem szegődik olyan zsákmányállat nyomába, amelynek elejtésére a legszükségesebbnél több energiát kell áldoznia. A már említett hangya a tulajdon testtömegének többszörösét képes hurcolni a bolyba, ha az a hangyaállam működése, fönmaradása végett szükséges. Csupán a saját ítélőképességgel rendelkező ember, a Homo Sapiens téveszti el minduntalan az arányokat. Egyéni és társadalmi, regionális és globális bajaink nagy részének talán épp ez az egyik oka?

*

Áll az idő, pörög a vakegér.

*

Igen sok kegyetlenség van a mesékben. A bennük előforduló ölések, kínzások, rémséges üldözések, válogatott likvidálási módok mégsem voltak oly riasztóan torzító hatással a gyermek (és felnőtt) hallgatóságra – később: az olvasókra –, mint a mozgóképen látható mai akció-, horror- és egyéb történetek. Ez – gondolom – több okra is visszavezethető. 1. Az olvasás vagy a szóbeli előadás nem tálalja oly készen a borzalmakat, mint film vagy a videó, amely a maga kidolgozott módszereivel mintegy elfojtja a képzelet védekezési mechanizmusait. (A nem látott, csak hallott vagy olvasott rémségekből – jó esetben – csupán annyit képzel el az ember, amennyi a lelki teherbíró képesség számára még elviselhető.) 2. A mesék javának erkölcsi képlete tiszta, s mivel végül a Jó győzedelmeskedik, minden félelmen, szorongáson túl ott a remény, a feloldás. 3. A mesék hatása mindig összetett: egyszerre hatnak az értelemre s az érzelmekre. A mai, "korszerű" mesepótlékok viszont elsősorban az ösztönöket célozzák meg: a bennünk élő,

vinnyogó, lihegő, vicsorgó állatot. (Ilyen vonatkozásban egy jó krimi toronymagasan fölötte áll a horrornak s a közönséges akciófilmeknek, hisz lényege nem a bűntény maga, hanem annak kibogozása, s így legalább az intellektust megdolgoztatja. 4. A mesékben a borzalom, a kegyetlenség, a küzdelem sohasem öncélú, megvan a maga igen jól körülhatárolt szerepe, ezért nem válik aránytalanná, nem nyomja agyon a történetet. A szörnyek jellemzése inkább groteszk, mint rémületet keltő – legalábbis a majdan diadalt arató hőssel való viszonyuk tekintetében –, s ha például a mesehős három nap, három éjjel küzd is ellenfelével (mondjuk: az óriással), e küzdelme a mesében csupán egy vagy két mondat, nem pedig valóságos három nap. A modern akciófilmek viszont egyébből sem állnak, mint harcból, verekezésből, lövöldözésből, robbantásokból, üldözésekből, menekülésekből, gyilkosságokból. Épp olyan ez, mintha az ételt csupa csípős fűszerekből állítanák össze, minimális tápanyag fölhasználásával. Meg lehet enni az ilyet, rá is lehet szokni, de csak az egészségkárosodás kockázatával. Ki tagadhatná, hogy a lelket – kiváltképp a gyermeki lelket – is érheti egészségkárosodás a helytelen táplálkozás következtében?

*

Május kilencedike: a Béke Első Napja. De hol a Béke?

A valóság hírei túltesznek a klasszikus mesék, de még a horrortörténetek kegyetlenségein is. E hírek nap mint nap visszatérő – hogy úgy mondjam – *száranyaga* a koszovói háború, amelyet a tömegkommunikáció jóvoltából az egész civilizált világ biztos páholyból szemlélhet. Harmadik hónapja tart az "igazságtevés" folyamata. De vajon lehet-e igazságot tenni? Iserik-e az "igazságtevők" eléggé a Balkán – s tágabban: Délkelet-Közép-Európa – szövevényes valóságát? Teli az ember kételyekkel, kétségekkel. E kételyeket s kétségeket egyáltalán nem csökkenti annak a tudata, hogy e háború (is) mekkora hasznot hoz a nagy hadiipari cégeknek. E haszon biztos reményében pedig megéri rommá bombázni Európa térképének egy viszonylag elhanyagolható méretű foltját.

*

A kormányzóvivő nyilatkozata a vezető kormánypárt népszerűségének csökkenéséről. Ugyan mi lehet a magyarázat? Természetesen a nagyobbik ellenzéki párt kíméletlen propagandája. Akárcsak öt éve, amidőn az akkori kormányzópárt úgyszintén az ellenséges propagandával magyarázta máig sem kihevert kudarcát. Kedves, energikus és tanult fiatalok! Áttetsző kifogások s a másokra mutogatás helyett nem volna-e célirányosabb őszinte önvizsgálatot tartván a magunk házatáján keresni a bajok forrását? Gyermekkoromban én még ezt tanultam: okos ember a más kárán okul. Persze, hogy nem mindig sikerül. De hogy a magunk kárán se okuljunk!...

*

A pápa romániai látogatása alkalmából ismét szóba kerültek az erdélyi és a moldvai katolikus magyarság sérelmei. (Ez utóbbiaké – évszázadosak.) II. János Pál ezúttal sem tartotta fontosnak, hogy ügyükkel érdemben foglalkozzék, Erdély és Moldva földjére nem tette be a lábát. A Vatikán nagypolitikai, egyházstratégiai szempontjai most is – mint mindig – elébe kerültek az egyszerű hívek lelki gondozásának.

*

Szentszékrekedés.

*

Az ember nem élhet szüntelenül behunyva szemmel, bedugott füllel, csak a virágokra, madarakra, csillagokra, a szelek s a vizek örök áramlására figyelve. Így aztán – ha akarja, ha nem – óhatatlanul beszennyeződik a látása, hallása a napi politika eseményei által. Belső tisztálkodásra maradnak újra meg újra a fonnyalt elősoroltak, továbbá egy kisgyermek, a jó zene – effélék. Olykor egy jó vagy rossz hír. Engem most egy igen szomorú hír terelt vissza a napi esetlegességektől az örök dolgok felé: Meghalt Kalmár Sándor. Az általam valaha is ismert legkülönb emberek közé tartozott, szellemét s jellemét tekintve egyaránt. Van okom bánkódni, hogy annyi értelmetlen dologra elfecsérelt időmnek legalább egy kicsi részét nem az Ő társaságában töltöttem. Ez most már helyrehozhatatlan. Lehajtott fejjel nézek utána.

Tiszakécske, 1999. május

Sárándi József

Aludni

*Csak aludni aludni
legalább száz esztendő
A tengermély nyugalma kell
mozdulatlan halakkal
szenttelen képernyőmön
Csak aludni aludni
egy hajóroncs
s egy épülő koralltömb között*

A pillanatok kinagyítása

Csalántól-Rozitának, névnapjára

*Összeilleszkedésünk kioltja
bennem a kínzó versíró kedvet,
amit akartam házamba hoztad:
nyugalmat, békét, beszédes csendet.*

*Bak nő, s a Hal férfi a mi ko-
runkban – élnek – tómederben a víz,
szegénységünk, ha van is hiányunk:
friss házi kenyéren ó szilvaíz.*

*Háború lesz? Vagy csúf világvége?
Rajta veszünk bárhogyan alakul –,
de miénk volt néhány jó pillanat
mielőtt sorsunk be nem alkonyul.*

Leányvár-Sárándháza, 1998. X. 13. Kedd!

Sziget a szárazföldön

*Ahol a sziget kezdődik
ott kezdődöm én –
az ismeretlen falu szárazföldjére vetett Robinson
Péntek helyett persze egy kedves nővel
osztom meg dolgos kipörgetettségem
a szétesett társadalom
láng-vízben álló szigettengerén*

*Nyomorultul gyönyörű érzés
zsványtanyám oltalmában élni
Meg sem érintenek tudathasadásaitok áruzásaitok
patkányintelligens kannibáljaim
Mekkora könnyebbség arra gondolnom
torpedóitok hajótöröttjeként
siklottam ki ha csak ideiglenesen is
mérgezett karmaitok közül
De jó is lenne hinni
hogymár életemben elfelejtettetek*

*A zuhogó esőben döggként gödörbe dobott
sárba taposott Mozart intermezzója
villan eszembe –
Kit érdekel sorsa egy zseniális nyomoroncnak?
Mellbeteg testéből kifogyott a szusz
de Ő jó kísértésként visszatért
és százezer zenekar hangszerével
hegedűn játssza játszátja
a haláltusáját vívó emberiség
hátborzongató rekviemjét*

*Hát így állunk hölgyek és urak
félíg kényszerből félíg önként vonultam ki
hullaszagú paradicsomotokból remetelakomba
Szőlő cseresznye barack eper s hatalmas
diófák kullancstalan pagodájában hallgatom
a fecskék rigók balkáni gerlék
romlatlan udvarló énekét
hogy varjúkárogástok ki ne ölje belőlem
a maradék csodát: belső békémet – békétlenségemet*

Leányvár, 1999. VII. 14.

Kautzky Norbert

Orvlövészek

Az asszony, interjúalany, Szarajevóra emlékezett,
Kérdezték, mondta. A hordozható kisorádióm
Vadmacskaszeme vöröslött. Nem tudtam szelídebb
Anyamacskának látni. A borotválkozó tükör mélyén
Kölyökháború, fedezékünk a bokor meg a nyálkás
Hőség. Szakállam kerítése fölött borotvahab várakozott,
Tekintetemből az éjszaka hűvös-rideg álmoképei
Kiszakadtak, a látvány elkeserítő. A városház
Vázlatait, koromégette tussal, a halálművész rajzolja.
Majd tartósítják, nehogy végképp eltűnjön. A tűzszünet
Erre való, az újsághír, a békemalaszt, még erre sem.
Ennyit érünk, mondta az asszony, s a riporterhölgy
Szolgáltatót egy kis zenét. Megnyugtatót. A Felső-
sor és az Alsó srácainak kötekedése örökség. Átvesszük,
Mi más tehetnénk? A borotválkozó tükör egyre
Homályosabb a gőzölgő fürdővíztől. Mégis tanúsíthatom
A munkástelep házainak nyomorúságát. Szoba-konyha,
Kamrával, kertcskével. Szemközt a faskamrák meg a
Budi. A nyárfestő buzgólkodik, hogy mindenütt arany-
sárgára festegesse. A zónahatár bokrait egyedül
Átbujkálni tetszetős vakmerőség. A "kik vagyunk mi"
Mutatvány fergeteges bemutatója. Hogy Ők kicsodák, az nem
Kérdés. Pimfek, üldözendő senkiházik. Az irtóhadjárat
Mindenképp jogos. Jogsértésről beszélni árulás. A borotvahab,
Mint hómező a fagyban, megkérgesedett az arcán. Aki kimozdult
A szélőlött házakból, folytatta az interjúalanyunk,
Elszőmyedve, azt az orvlövészek lepuffantották.
Borotválkozni szeretnék, de az emlékeim fedezékeiből
Közapor sístereg. Muníciónk a bazaltkő, szorgosan hajigáljuk
Az ellenség állásaira. Az Ő válaszuk se volt különb.
Éjszakánként, mondta az asszony, felépült a védőfal,
Mindenféle ócskaságból. Az orvlövészek, a falon kívül,
Semmit se láttak. Azt pedig lőhették, kibírta. A hadakozás
Helyett fociztam volna, a grund méltóbb csatatér, de hallgatni
Szerfölött ajánlatos, kitagadnának onnan is. A háború,
Mondogatom a borotválkozó tükörnek, nem tűr ellenvéleményt,
A gyilkosság szentesítve van, a gyilkosok uralma
Végtelen, a bosszú halálraitél ártatlant, bűnöst egyaránt.
A tömegsírok felelősei, mondta az asszony, mindenütt
A békekonferencián vitézkednek, befelé röhögcsélve.
A tenyerem izzad a félelemtől, hátha eltalálok valakit.
Focizhatnánk, ez a háborúsdí fölösleges. Most Te jössz, int
A vezérünk, és fűtyűrészve repül a bazaltkő. Az asszony
Hangja könnypárás, remegős. Egy tíz éves kislány, amikor nem
Figyelték, megmászta a védőfalat, s odafenn boldogan leült.
Az egyik orvlövész homlokán lőtte. Az én kislányom, akit eltaláltam,
Vesztére felállt, neki a repülő bazaltkőnek. A homlokából
Csöpögött a vér. A riporterhölgy elhallgat. A fürdővíz kihűlt.
A borotválkozó tükörben elszürkül az arcom, mint a halottaké.
A kisorádióban lassú gyászzene szól, mindannyiunkért.

Az adakozó vétkei

Legtöbbet adni, és mindenből, szabály.
Megdől, elárvult, holt énekű sirám.
Siránkozó, ha sír-rí, az is véték,
De megtalálsz, ámenét, a csöndet,
A nyugtatót, a szobatiszta álmot.
A hazug varjú ellenedre károg.
De visszahív a csüggedő vitorla,
A kikötő, az igazság, ha volna.

Bálint Péter

A levelezés vágya

Mit is olvashatunk ki a magánlevelekből?*

A magánlevél, mint földrajzi és térbeli értelemben két egymástól távol lévő, valóságos (vagy olykor fiktív) fél közötti hídverésnek és közlekedésbiztosításnak, kommunikáció-keresésnek és létrehozásnak, a másik előtti énmegnyilvánulásnak és többszörös szűrőn vagy tükrön keresztüli önmegjelenítésnek, a vallomás egy formájának és szubjektív tanúságtételnek, a fesztelen, személyes jelenlét hiányát pótló s nem ritkán irodalmi rangú csevegésnek és egy sajátlagos nézőpontból festett korképnek a lenyomata, XVIII. századi elterjedése óta szüntelenül izgatja az egyes forráskutatókat.¹ Noha mára (a telefon, telefax, s a szövegszerkesztő korában) alaposan veszített eredeti funkciójából, s az is kétségessé vált, hogy egyáltalán kik, mire és mennyire tartják szükségesnek a "hagyományos" levélírás gyakorlását, illetve meddig marad életben a meghitt és ünnepi megnyilvánulásnak ez a gesztusa.² Mindenesetre az egyes levelek, vagy levélgyűjtemények napvilágra kerülését mindig valami izgatott kíváncsiság, fokozott tudásszomj lengi körül, mintha a róluk levert por az évek, esetleg évtizedek titkát, magát a múltat és a benne élő embert engedné a maga póreségében látni; mintha a publikált dokumentumok segítségével átjárásunk nyílna közvetlen vagy távolabbi múltunkhoz, olyan elszigetelt szellemi műhelyekbe, melyek létéről bár tudunk, a bennük tevékenykedő, s alkímisták módjára titokzatoskodó egyének följegyzéseit mégis saját magunk szeretnénk böngészgetni, ellenőrizni. Valószínűleg nem is csak e "titkos iratokban", mint inkább múltunkban és saját magunkban óhajtunk olvasni: az önmegértés szándékával; s amikor kezünkbe vesszük a leveleket, rajtuk keresztül önmagunkkal dialogizálunk, miként Tordai Zádor írja: "Magam ellen támasztom fel azt a szöveget, amelyet a szerző azért írt, hogy egy eljövendő olvasó meg öllene támassza fel majd".³

A kései olvasó vagy forráskutató számára nem is olyan könnyű számba venni hány- féle s egymástól mily távol eső szempont alapján lehet faggatni és elemezni az egyes level(ez)éseket, melyek a feladók, a címzettek és témák sokféleségét figyelembe véve, bőséges szövegváltozatot tárnak a türelmes (olykor köteteket kitevő s egy- s kitérítendő levélgyűjteményekben elmélyedt) forráselemző elé, pusztán csak azáltal is, hogy a más-más történelmi korhoz, vagy ugyanazon koron belül akár akárcsak más nemzedékhez, vallási, faji s etnikai közösséghez tartozó; eltérő hivatást és mesterséget végző; egymástól elütő származású, vagyon helyzetű és iskolázottságú; alapvetően más lélek- és tudatállapotot, érdeklődést és érzékenységet mutató; legkülönbözőbb szemléleti és megjelenítési szándékot képviselő; elismert vagy a teljes névtelenség homályába vesző levélírók más és más vélnek fontosnak lerögzíteni, megörökíteni, a címzett tudomására hozni levélpapírosukon. Közülük az egyiknek könnyedebben megy az önkifejezés és a tolforgatás, lévén gyakorlott levélíró és önnön lelkének avatott bűvára, míg a másiknak igencsak meggyűlik a baja a rakoncátlankodó szavakkal és a közöttük létrehozandó grammatikai viszonyokkal, talán mert minden erőfeszítése ellenére sem tudja pontosan lefedni s visszaadni azt a szorongató kétséget vagy kusza gomolygó gondolatot, mely az írásra készítette, talán mert a betűvetéssel bibelődés szétszabdálja s megfojtja benne az indulatot, a gondolatáramlást. Van, aki belső késztetésből és felismert elemei szükségéből választja a levélbeli kommunikációt, mert a rajta kívül zajló történelemben olykor cselekvő, olykor passzív módon részvétele arra indítja, hogy a levélírás révén bizonyos távolságot teremtve önmaga és szemlélete tárgyává tett jelenségek és egyének között, beszámoljon, hírt adjon, ítéletet mondjon közvetlen vagy közvetett úton szerzett tapasztalatairól (s ezzel mintegy állásfoglalásra készítse a címzettet); az önmegjelenítés és valóság-leírás során meghatározza: időnként túlértékeli, esetenként lefojtja saját szerepét az események alakításában, a szellemi mozgalmak és politikai törekvések felszínre hozatalában vagy éppen elfojtásában, a tanúságtétel hitelességében vagy szándékos eltorzításában. S van, akit egy másik fél szólít fel, vagy egy intézmény ösztönöz haladéktalan válaszadásra olyan ügyben, melyben színt kell vallania, érveit és indokait egyfajta logikai sorrendbe kell állítania, hogy valamiképpen meggyőzze a másikat, még ha az efféle megnyilatkozáshoz nem is érez túlságosan nagy kedvet. Ennélfogva a választott hangvétel minemősége, a megnyílás és érvelés intenzitásának a foka is jelentős eltérést mutat az egyes levelekben.

Nyilván más-más tudományterület képviselői (mondjuk az irodalmár és nyelvész, a filozófus és esztéta, a művészet- és művelődéstörténész, a pszichológus és szociológus, a vallásbölcselő és levéltáros) a saját tudományos érdeklődésüknek és ideológiai meggyőződésüknek, kialakult érték- és ítéletrendszerüknek, sőt, talán még egyéni ízlésüknek és műveltségüknek is megfelelően választják ki azokat a kiindulási- és közelítési szempontokat, melyekből újra és újra megolvastva a lejegyzett sorokat, iparkodnak szóra bírni a szövegekben rejlő adatokat, tényeket, vallomásokat, állásfoglalásokat, szubjektív kijelentéseket, olykor épp szubjektivitásuk okán száraz, elfogulatlan tünő megállapításoknál hívebben és elemibb erővel ható ítéleteket a korról, a kortársakról, illetve a saját közösségét és környezetét sajátlagos látásmódjával megjelenítő egyénről, aki a szöveg hátterében áll. Az is magától értetődő, hogy az eltérő érdeklődés és szövegfaggatás okán, az egyes forráselemzők olykor más olvasnak ki ugyanabból a levélből és másképpen értékelik azt, amit a levélíró egy személyről, egy eseményről, egy jelenségről leírt, miképpen az is természetes, hogy két vagy több (akár különböző levélbeli) kijelentés, érvelés, leírás között is másféle logikai összefüggést teremtenek, másféle gondolati és érzelmi egyberingást érzékelnek: mivel saját törvényeiket vetítik rá a szövegre.

Egyébként a legtöbb levelezésről szóló kommentár bizonyos fokú elfogultságot mutat; ugyanis az elemzők sokkal szívesebben és elmélyültebben szeretnek egy-egy ismert és elismert alkotó, gondolkodó levelezésével foglalkozni (még ha éppen olyan helyről: a katonaságtól vagy frontról, egy idegen országbeli utazásról vagy száműzetésből, a szanatóriumból vagy börtönből küldi a levelét, ahonnan oly sokan mások, egyáltalán nem vagy kevésbé ismert egyének is küldenek figyelemre méltó helyzetjelentést és számvetést), mint egy vagy több ismeretlenségbe vesző egyén leveleivel, amelyek, a maguk "földhözragadt" szemléletükkel, keresetlen egyszerűségükkel, a mindig is gyanakvást keltő "irodalmi" emelkedettséget és madártávlatot nélkülöző beszédmódjukkal nem ritkán hitelesebben, életesebben adnak számot a történelekről. Mégis, a forráselemzők, érdemtelenül mostohan bannak ez utóbbi levelekkel, mivel abból a fajtából valók, melyek közvetlen hangvételük és nem túl bonyolult mondat szerkesztésük révén talán a legközelebb állnak az élőbeszédhez; többnyire valamiféle hétköznapi (esetenként ezt a "hétköznapi" nyugalmat kizökkentő) eseményről adnak hírt, írjuk lelki állapotáról tudósítanak, s nem kommentálnak, de ha teszik is, legfeljebb egyfajta közösségi életszabályt, egyéni élettapasztalatot és erkölcsi intelmet közvetítenek a címzett felé, s nem iparkodnak többnek, másnak látszani, mint aminek eredetileg szánták őket: az élőszót helyettesítő írásbeli kommunikációnak. Alig van bennük póz és tudatos szerepjáték (noha az érzelmesség, az időnkénti "érzelgősség" hőfoka, mellyel hatni és meghatni szeretnének, túlszárnyalja az úgynevezett "irodalmi rangúakat", viszont az önmegjelenítés és valódi párbeszéd hiányossága kevésbé markáns "én"-eket állít elibénk); a bennük fellelhető őszinteség és szellemi emelkedettség is másféle mércével mérendő, s a sorokból kiolvasható tényeket, tanúságtételeket,

ítéleteket is a maguk értékén érdemes kezelni, hiszen a legritkább esetben emelkednek fölül a sajátosan egyéni létérzékelésükön, melyről olykor szemérmes visszafogottsággal, olykor szenvedélyes hevülettel vallanak.

Az ismert és elismert személyiségek levelezésére nyitott "filosz-mentalitást" (mely re nagyon is jellemző Tordai Zádor megállapítása: "túl hamar látja az ember a gondolati és képzeletbeli találkozást kölcsönösségnek. Azt hallja meg, amire füle van: saját világának törvényei szerint látja a műveket, annak részévé teszi mindet. Jelenbeli gondjait, reményeit olvassa beléjük, és így keres válaszokat is: önmagában"5), az az okkal-joggal feltételezett elvárás igazolja, hogy a leveleket olvasókat nem általában egy közülük való ember lelki- és gondolatvilága, közlési szándéka és párbeszédet teremteni tudó képessége érdekli, hanem a mesterségének és produktumának köszönhetően elhíresült, a sikere által náluk különbnek és megközelíthetetlennek hitt ember vallomása önmagáról és hivatásáról. A kitüntetett személyiségek levelezése óhatatlanul is más fajta szövegelemzési eljárásokat tesz lehetővé, más fajta következtetések levonását engedí meg, mint az alig vagy egyáltalán nem ismert embereké, annál az egyszerű oknál fogva, hogy a privilegizált alkotó, gondolkodó "kész" életművével párhuzamosan vagy együtt olvassa levelezését. A mű, a műből rekonstruált én befolyásolja a levélolvasót: egyfajta mértéket és értéket közvetít felé, amelyet vagy van bátorsága felfüggeszteni a levélíró-én megismerésének idejére, hogy a kétféle "én" között zajló valóságos vagy virtuális párbeszéd meghallójává váljék, vagy pedig elfoglalja azt a kényelmes pozíciót, melyet az életmű és a szerzőről szóló töredékes életrajz "ismerete" nyújt, s az egyes leveleket a hiatusok kitöltésére, a bizonytalansági tényezők számának csökkentésére használja föl. Ekként a kommentáríró az életmű és a levelezés között áll, s nem tudva ellenállni a kísértésnek, gyakorta egyiket a másikból értelmezi, egyiket a másik igazolására vagy éppen ellenében olvassa újra, azt remélve, hogy az a gond, amelyik fölmerül a műben és a művel kapcsolatban, a levélbeli magyarázatok révén meg- és feloldást nyer, az a szorongató kétség pedig, amely a levélíró emésztette az alkotás közben, a műben végül is szertefoszlik: vagy ha másutt nem, az ő olvasatában, s az büszkeség feszíti a mellét, hogy e közvetítés, egymásra vetítés kétségtelenül az ő érdeme.

S itt érintjük az első fontos kérdést a levelek elemzésével kapcsolatban: vajon a forráskutató kit tart arra érdemesnek, hogy általa és rajta keresztül közelítsen meg egy korszakot, egy közösséget, egy mesterséget, netán egy eszmét, törekvést, létérzést; kiről feltételezi és hiszi azt, hogy éppen a megfelelő személy (a saját hivatásában elismert személyiség) arra, hogy a kor tanújaként, krónikásaként, esetleg beavatott ismerőjeként egyéni látás- és ítéletalkotási módja ellenére is híven képviseli és fejezi ki az általános vagy különös létfogódokat?6 A választás: mindig a sokaságból kiemelés és másoktól elrekesztés; egy adott körből választás az alapján történik, hogy kinek a szövegét igyekszem bizonyos áthallások és vonzalmak után "feltámasztani" önmaga és sajátmagam érdekében, hogy igazolhassam, esetleg cáfolhassam ítéleteinket és töredékeinket, amelyek az olvasás jelen idejében válnak újfent érvényessé, időszerűvé, s eközben a kortársakat, a többi megszólaló személyét kissé eltávolítom magamtól, s az általam választott levélíró optikáján keresztül szemlélem és mérlegelem valamennyi megnyilvánulásukat. Én jelenlétűvé teszem őt, ő kapva-kap az alkalmon és helyettem beszél, érvel és aposztrófál; beleélem magam sajátlagos pozíciójába, ő pedig kölcsönadja személyiségét, alakítja beszédmódját és másokkal szembeni távolságtartását: együtt állunk abban a jelen időben, amelyik számára az örökkévalóságot, számomra a halandó létemmel szembesülést jelenti, felillantva előttem a halhatatlanságba átlépés lehetőségét. Szövegfaggatásomból és kommentálásomból az is csakhamar kiderül a kettőnk bizalmas párbeszédét kívülről figyelő olvasó számára, hogy milyen viszonyt alakítottam ki az egyes szövegekben önmagát megjelenítő egyénnel; olykor nyíltan vagy burkoltan rokonszenvezek és perlekedek vele; máskor elfogult vagyok az irányában, akár úgy is, hogy nagyobb jelentőséget, hitelt tulajdonítok az általa elmondottaknak, mint mások tanúságtételének, akár úgy is, hogy lépten-nyomon fenntartásaimat és kifogásaimat hangozatom szubjektív állításaival szemben. S persze az sem ritka, hogy a szöveggel bibelődés közben elveszítem személyem és az általam faggatott közötti távolságot, mert amint cselekvő megértésem révén megszólal a korábbi hallgatásra ítéltésgből, olyan saját természetemtől eltérő vagy azzal éppen rokon vonásokat és erényeket, megbocsátható jellemgyöngöseségeket és tévedéseket látok meg benne, olyan bölcsességeket és igazságokat vélek feltárulkozni életpaszalataiból, melyek óhatatlanul is közelebb hozzák szívemhez a rejtekezőt s felnagyítják előttem vélt vagy valós értékeit, még ha különbözőségünket és egyéniségünket épp ezek az értékek jelzik.

Noha az egyes tudományterületek képviselői mást és mást hüvelyeznek ki az egyes (esetenként ugyanazon) levelekből vagy levélgyűjteményekből, egyáltalán nem mindegy hogy ki s milyen szándékkal olvassa, faggatja, szedi izeire a szövegeket; netán a sokak által és sokszor emlegetett pletykaéhség, a kíváncsiság, a sorok mögül fölsejlt személyiség iránt érzett rokonszenv, a magánéleti megannyi titkai közti tapintatlan kutakodás7; esetleg a távolabbi múlt, vagy egy éppen csak lezárult, ezért a biztos ítéletalkotáshoz megnyugtató távlatot nem kínáló történelmi korszak egészével számvetés8; vagy a "művészlevelekben" az alkotó és ember olykor feloldhatatlannak tűnő ellentétére, az alkotás során felmerült műhelyproblémákra és kétségekre magyarázatkeresés ösztökéli a kutatót és cinkost.9 Illetve az sem mindegy, hogy az elemző egyes levelekből mit és mennyit tart fontosnak kiemelni (netán valamilyen oknál fogva elhallgatni), elemezni és kommentálni a szakmája iránt érdeklődőknek, kiknek némelykor módjukban s kedvükben áll ellenőrizni kellő számban és mélységben a forrásokat, máskor pedig kénytelenek teljes mértékben a kommentáríróra hagyatkozni.

Az sem másod- vagy sokadrangú szempont, hogy a forráselemző milyen ideológiai, eszmetörténeti s erkölcsi indítatásból válogat egy valaki, esetleg egy családi levelezés, vagy egyetlen vizsgálati szempont köré csoportosított dokumentumok egészéből, hiszen tudjuk jól, a levelekből vett idézetek és érvelések közötti válogatás, már önmagában is a szöveg "feltámasztásába", megszólaltatásába és lehetséges értelmezéseibe való önkényes beavatkozás, az érzelmi és gondolati hangsúlyok megváltoztatása, esetenkénti összezavarása és megszüntetése és az elemző előtérbe tolokodása; ugyanakkor a válogatás óhatatlanul is irányítja, befolyásolja, s bizonyos korlátok közé szorítja a kommentárt olvasó ítéletét, s ha az elétárt "olvasattal" szemben nem elég elővigyázatos, éber, bizonyára hajlik a szubjektív és célzatos "olvasatban" egyetlen fényforrásból megvilágított "igazság" elfogadására. Épp ezért figyelmet érdemel az is, hogy az elemző miként közelít az egyes, általa kiemelt szövegrészekhez: esetleg előre kialakított feltételezései és előítéletei igazolására állítja hadrendbe az idézett mondatokat, vagyis magyarázatait nem a szövegből szűri le, hanem külső és máshonnan vett kiindulási és értelmezési szempontokat erőszakol rá; vagy éppen ellenkezőleg, az előítéleteket, a téves, a szándékosan elhagyott, vagy csak kellően nem árnyalt ítéleteket akarja lerombolni, kiigazítani azáltal, hogy megszünteti azok megbocsáthatatlan és érthetetlen egyszerűsítéseit és perújrafelvételt jelent be avégett, hogy másként teremthessen összefüggést az általa választott idézetek között10; netán nincs is más szándéka, mint korszerű portrét festeni a levélíróról és környezetéről úgy, hogy a kettőt kölcsönösségében szemléli11.

Önmagáért beszél az is, hogy a forráskutató mikor (mely történelmi kor-, korszak- és sorsfordító pillanatban) és milyen szellemi, ideológiai s művészi törekvés igazolására, támogatására, bátorítására, vagy megfordítva, cáfolatára, meggyöngyítésére, ellehetlenítésére és lejáratására használja föl az egyes leveleket, vagy levélbeli citátumokat. Ne feledjük, mivel a levél az írás pillanatában fogant, s a címzett számára jól vagy rosszul, körültekintően vagy csak hevenyészetten megvilágított gondolatok és benyomások, érzelmek és létérzetek, vallomások és vélekedések lenyomatait őrzi (s ezek egy másik pillanatban a lélek- és kedélyállapot, a kiindulási és szemlélődési pont megváltoztatásával, időről időre megkérdőjeleződnek, visszavonásra és

módosításra, helyreigazításra és kiegészítésre kerülnek a levélíró által), olyan kényes szövegfajta, amely épp az én sokféleképpen történő intencionáltsága és tükröztetése, a címzettekhez fűződő viszonyulása okán sokféle és változékony hangvétele, diszkurzív vagy monologizáló jellege, s nem utolsó sorban ellentmondásos természete folytán, gyakorta kijátszható még a szerzővel és eredeti szándékával szemben is. Ez a lehetőség hatványozottabban igaz a levél, mint a napló esetében, hiszen a levélíró, ellentétben a naplóíróval, egyáltalán nem azzal az eltökélt szándékkal és nem is azzal az egyébként alkotók esetében sejthető-feltételezhető céllal ül le levelet írni, hogy később (amikorra a szövegben lévő üzenetek célja és értelme a címzett számára amúgy is jelentőségét vesztené), egy gyűjteményes formában adja közre, hiszen gyakorta még az egyes levélváltás folytatásáról, a másik féllel létrehozott hídon közlekedés fenntarthatóságáról sincs meggyőződve (elegendő ennek igazolására megnézni a levelek záradékát, akár a régóta levelezők körében is). A levelekben sem az egyes gondolatföredékek és félbehagyott vallomások, sem a szűkszavú híradások és precizságra törekvő számvetések, sem a félreérthetetlen tényközlések és konkrét kérdés kapcsán adott magyarázatok nem igényelnek feltétlenül továbbgondolást, kiegészítést a levélíró részéről (miként ezt a szándékot és gyakorlatot a naplóíró napi rendszerességgel vagy rövidebb-hosszabb kihagyásokkal végzett jegyzeteiből nyomon követhetjük); ha a levélíró újfenntel fel is veszi az elejtett "fonalat", s visszatér egy korábban érintett problémához, legfeljebb a tisztázás és tisztánlátás végett teszi ezt, vagy azért, hogy tudatosítsa a másikban, érzelmeinek és gondolatainak töltése idő közben módosult, s nem pedig valamifajta "műeszménynek", önmagáról készíthető hiteles portréfestésnek engedve.

Végezetül az sem elhanyagolható a forráselemző számára, ugyan mennyire teljes vagy töredékes az a forrásanyag, amelyből meríthet, 12 s található-e akár a címzettek, akár csak a kortársak levélhagyatékában olyan kontroll-szöveg, melynek segítségével biztosabban, megfellebbezhetetlenül alakíthatja ki állásfoglalását és ítéletét, vagy amelynek ismeretében lehetővé válik számára az, hogy bizonyos pontokon megfogalmazhassa és egyértelművé tehesse fenntartásait, szűnni nem akaró kétségeit, és kérdőjeleket rakhasson az eddigi gyanús megállapításokkal szemben.

*

Az irodalmárok körében mindezidáig makacsul tartja magát az a hit vagy még inkább *tévhit*, hogy egy-egy alkotó levelezéséből (ha az elküldött, s a címzett, vagy olykor valaki más által megőrzött levelek viszonylag pontos sorrendjét megállapíthatjuk, a levél valamelyik szegletében feltüntetett, olykor a postai bélyegzőről vagy egy válaszevél tartalmából rekonstruálható dátum alapján), nyomon követhető, visszaállítható, kiegészíthető és pótolható a kitüntetett személy hiányos életrajza, vagy egyes életszakaszainak története¹³, illetve a levelek segítik az életmű jobb megértését.¹⁴ Ezzel a megingathatatlan tünő hittel szemben, nem árt óvatosnak és kételkedőnek lennünk, mert a hit még nem bizonyosság is egyben.

Ha az egyes levélbeli vallomások ellenére sem válik minden részletében teljessé az életrajz, és a művel, az életművel kapcsolatban kialakult legendák, mítoszok és (félre)értelmezések sem oszlathatóak el véglegesen a levelek segítségével, akkor hát miért olvassuk a híres alkotók leveleit? "Úgy is kérdezhetném: miért olvassuk az írók magánleveleit, amikor a műveiket is olvashatnánk? Gyanúm, hogy azért is, mert lelkünk mélyén nem egészen hiszünk az irodalomban, s keressük mögötte az igaz történetet. Úgy gondoljuk, hogy a magánszemély igazibb, mint a 'lírai hős' vagy az 'elbeszélő-én'. Tudnunk kellene pedig, hogy a művész is mindig és mindenütt megjátssza magát (magát játssza meg, az a művészet): az író a leveleit is írja"¹⁵ – vonja le Géher István a maga nagyon is figyelemre méltó következtetését Sylvia Plath levelei kapcsán. Egyszóval kettős csapdába kerültünk; azt hittük a levélíró-én fellebbenti a fátylat az alkotó titkairól, ám ehelyett azt vagyunk kénytelenek tapasztalni, hogy a levélíró-én is "megjátssza magát" (vagyis egyfajta szerep és maszk mögé rejtezik, s annak természetét magára véve, lehetőségeit többé-kevésbé kiaknázva intonálja "én"-jét), miközben tükröt tart maga elé, s benne bizonyos fénytöréseken keresztül "ferdítve-torzítva" el képmását, szüntelenül mórlikálja magát a címzett (s persze az olvasó előtt). S levélírása közben (mely mesterséggyakorlásának egy nagyon is tudatosan és komolyan vett formája), "magát játssza meg", merthiszen önmegjelenítésének és megnyilatkozásának a tétje: önmaga ismerete, alkotói természetének feltérképezése, melyet, ha nem csupán monologizál leveleiben, kiegészít, elmélyít, újra kérdésessé és átgondolandóvá tesz a másik fél bírálata. Ha eddig azt reméltük, hogy a levélíró-én kendőzetlenül vall az alkotóról, fesztelenül kifecsegi magánéletét és alkotás során felmerült gondjait, titkos tudójaként tanúságot tesz a másíkról szóló pörben, a leveleket újra és újra olvasva érzékeljük: *tükrötteremben* araszolunk (még az sem biztos előre-e vagy oldalirányba), a levélíró-én a megnyilatkozás pillanatában másként artikulálja önmagát, az alkotó-ént, s ezzel együtt az Ént is, mint egy másik pillanatban, vagy miként az alkotó önmagát a művében. S mint ahogy a szemlélt én-ek megsokszorozzák magukat egymás tükrében, akarva s nem akarva mi magunk is e tükrözés cselekvő-szenvedő résztvevőjévé válunk azáltal, hogy a szerepjátszó én-ek számát gyarapítjuk olvasatunkkal, sőt kommentárírásunk idején önmagunkat is számos törésvonal mentén keletkezett metszetben látjuk, amint a másikat és sajátmagunkat szemlélve a kommentárját írja.

Ha távolságtartásunkat és éberségünket nem adjuk fel a levélíróval szemben, talán csak annyi állítható biztosan az egybegyűjtött (s kiváltképpen is a "kétirányú") levelezések böngészése kapcsán, hogy bizonyos fokú bepillantást nyerhetünk magánélete és alkotása rejtettségében maradt titkaiba, amelyek a "hétköznapi" embert, az esendőt és gyarlót, az önmagával, mesterségével szemben kétségeit és hittételeit megfogalmazó személyiséget hozzák közelünkbe¹⁶; de még e titokfürkészés is egy újabb bizonytalansági tényezőt vet fel, Trilling szerint ugyanis: "nem szabad ... abba a tévhitbe esnünk, hogy az író közlései magánéletéről egyáltalán feltárják tudattalanját is, hiszen arról neki magának sincs tudomása; kulcsot adhatnak azonban egy olyan lelki tartomány megértéséhez, melyről többé-kevésbé helytálló megállapításokat tehetünk, bár ezek igazságában sosem lehetünk egészen biztosak; ezenkívül ezekből az intim természetű közlésekből élénk tárul az, ami mindenképp kapcsolatos az író tudattalanjával: az író személyisége".¹⁷ Talán azt a kijelentést is megkockáztathatjuk a levelekről, hogy általuk rálátásunk nyílik az egyes életszakaszokban, napokban, órákban, pillanatokban érzékelt s tudatosított válságokra és reményekre, kudarcokra és sikerekre, zűrzavaros vagy éppen kitisztuló lélekállapotokra, melyek az alkotó egy-egy énjének arcvonását tárják elé, akik éppoly elképedve szemléljük e több nézőpontból megrajzolt portrévázlatokat, akár kiállítóteremben sétálók a falra aggatott képeket; s noha olykor beavatódunk a nagyközönség előtt elhallgatni kívánt bizalmas viszonyokba, meghitt vallomásokba és bensőséges közlésekbe is, ezek viszont oly annyira két ember magánügyétepezik, hogy a róluk szóló kommentárunkat újraolvasva, restelljük szemérmelenségünket, mely révén kiszolgáltattuk az író a bulvárlapok pletykarovatához szokott olvasóknak.

Talán ahhoz is fogódzót nyerünk a levelekből, hogy az alkotói pálya mely szakaszán milyen művészeti-bölcseleti elméletek "gyártása" és komolyan vétele izgatták oly szenvedélyesen a levélírókat, hogy haladéktalanul szükségesnek vélte valaki mással megosztani azokat, abban reménykedve, a címzett legalább egy-egy reflexió erejéig méltónak és izgalmasnak véli egynémelyiket saját véleménye kifejtésére és hitelveivel történő ütköztetésükre; s az is kiténik, milyen formaujítások, szellemi törekvések, ideológiai irányzatok uszályához kötötte végleg, vagy csak időlegesen saját lélekvesztőjét, hogy együtt utazzon olyanokkal, akikről vélemény- és ízlésazonosságot feltételez, vagy esetleg éppen fordítva, mivel nem talál rokonlelkere a nemzedéktársai közt, a magányosságot, az elszigeteltséget s a választott levelezőtárrsal folytatandó párbeszédet választja menedékül. Ekként nemcsak saját gondolatai,

erkölcsi, lelki és hitbéli fejlődéséről: azaz személyisége módosulásáról és művészi elkötelezettségéről formálhatunk valamiféle képet magunknak, de fenntartásainkat és gyanúinkat megfogalmazva azt is kihámozhatjuk egy-egy levélből, miként ítéli meg a levélíró saját korát és helyzetét, egyes kor- és vetélytársait, a vele közel vagy teljesen azonos platformon lévőket és a nemes, esetenként gyűlölt ellenfeleket, akiket sajátlagos optikáján keresztül szemlél és ítél meg: tart nagynak vagy jelentéktelennek, eredetinek vagy saját maga, netán másvalaki epigonjának. No persze ítélete is egyfajta szerepjáték következménye; ugyanis az a pont, melyet kijelöl magának a korban és kortársai között, és ahova mások helyezik őt: nem feltétlenül esik egybe; a két pont közötti valóságos és szubjektív (a levélíró és a kommentáríró által is másként érzékelt) távolság mértékét magyarázva saját értékét és jelentőségét is mérlegre kell tennie, aminek során kritikai szellemének mélységéről és önismeretének fokáról is árulkodik. Nagy kérdés az is, hogy olyannak látja-e, olyannak látatja-e magát a levélíró, mint amilyen, illetve amilyennek hiszi és hinni szeretné magát; vagy levélbeli "siránkozása" és "öntömjenézése" idején pusztán csak arra kíváncsi-e, azt próbálgatja-e, ugyan mit, milyen fokú éntükrözést és önferdítést hajlandó még elfogadni róla és tőle a címzett, s mikor vágja a szemébe: a király meztelen.

Bizonyos tekintetben önmagáért beszél az is, hogy kihez, mely kor- és pályatárhoz ír levelet a görcső alá vett alkotó, és kitől kap válaszeveleket, kit érdemesíti őt párbeszédre. A gyébrebb vagy sűrűbb levélváltások (s a bennük rögzített pályatársi ítéletek, vélekedések), ha nem is pontosan, megfellebbezhetetlenül s végérvényesen jelölik ki a helyét, szerepét és súlyát a művészeti életben, arról mindenképpen egyfajta képet nyújtanak, hogy milyen intenzitással van jelen a közéletben, s az egyes társak miként vélekednek róla, mennyire veszik komolyan megnyilatkozásait és ítéleteit (melyek olykor szögesen ellentmondanak a többiekének vagy a hivatalok döntésének¹⁸), s miképpen számolnak jelenlétével. Némely esetben jól érzékelhető az is, hogy az egyes kiadók, szerkesztők, lektorok és kritikusok milyen viszonyt tartanak fenn a levélíróval, mennyire sürgetőnek (vagy éppen fordítva: halaszthatónak) vélik művei megjelenését, népszerűsítését, számolva a tévedés, a félreértés, a kellő időben fel nem ismerés olykor jóvátehető, olykor végzetes következményeivel is.

A még sokáig sorjáztatható "talánok" (melyek nem a levelek talányosságát növelik, mint inkább az elemző értelmezéseinek és magyarázatainak a feltételes, olykor megengedő, máskor megszorító beszédmódot írják elő), óvatossá kell tegyenek bennünket ítéletalkotásunkban, ugyanis a személyiség belső köreibé "beavatódás" és a titokfűrkészés nagyon is kétséges hozzádeka szeremnyit sem jogosít fel senkit sem arra, hogy "az adott pillanat Őn-jéből"¹⁹ egy általános, netán egységes Őn-t tételezzon; miképpen arra sem, hogy a levelekben egymást követő, szüntelen szemléletváltáson és jelentésmódosuláson áteső, ezért mindig is csak a megnyilatkozás idejére érvényes töredékekből és vallomásokból valamiféle egységes, rendszeres lét- vagy művészetfilozófiára következtessen²⁰. Önáltatásnak tűnik ugyanis az egymástól különálló jelen idők sorozatát úgy értelmezni, mintha egyik a másikhoz viszonyítva a múltat képezné, vagy éppen a jövőt vetítené elénk, s azáltal az egybegyűjtött levelezés egésze (hiányos és töredékes mivoltában is) az idő megtalált vagy helyreállított kontinuitását teremthetné meg. A legfőbb önáltatás persze annak figyelmen kívül hagyása, amire Géher István int bennünket, vagyishogy: "a művész mindig és mindenütt megjássza magát (magát játssza meg, az a művészete): az író a leveleit is írja". Írja, vagyis nem kevésbé rejtekezik benne, nem kevesebb bátorsággal, leleménnyel és szenvedéllyel kísérletezik egy álarc mögüli beszéddel, mint műveiben, s nem kisebb távolságot teremt személye és levélíró-énje között, mint hőseivel szemben. S amint írni kezdi levelét, már csak egy hang hallható, amely "elveszíti eredetét", s bárhogyan artikulálja és intonálja önmagát, többé nem a levélíró-szerző beszél, hanem a nyelv, amely egyeseknél egy és ugyanazon regiszterben szólal meg, írjon akár szépirodalmi művet, naplót, vallomást, önéletrajzot, akár levelet, több személynek is; míg másoknál legalább oly sokféle hangfekvésben énekel, oly sokféle hangnemműváltást eszközöl, mint ahányféle művet s ahányféle címzettnek írt levelet.

*

Ha leginkább nyakon vagy fülön csíphető a levélíró, hát éppen ezen a ponton: *hogyan ír?* Oly fesztelenül, ahogy hétköznapi beszél? Olyan műgonddal csiszolva minden egyes mondatát, ahogyan azt másfajta műveiben már megszokhattuk, mivel a levelezést nem a mesterségével járó kötelezettségnek, hanem az életmű részének s azzal egyenrangúnak véli?²¹ Oly villámcsapásszerűen és szerteágazóan, ahogy gondolatai és intuíciói a pillanat töredéke alatt keletkeznek, s asszociációs természetük alapján bonyolódnak? Netán figyelembe véve a címzett személyiségét, elvárásait és ítélező hajlamát, egyfajta mesterkélten modoros hangnemben, hogy a maga partájára, meggyőződése mellé állítsa és szórakoztassa őt, akár az igazság rovására is?²² Esetleg minden mindegy alapon fecseg és pletykál, vall és számol be, egyszóval a levélírás az a szelep számára, amelyen át kieresztheti az alkotás alatt felgyülemlt gőzt? Kíváncsi is lévén a másik személyiségére és véleményére valódi diskurzust folytat-e avagy csupán egyváltéban monologizál? Ez utóbbi kérdés nyomban felveti azt a másikat is: milyen szándékkal és kinek írja a levelét? Önmagáról akar-e vallani és felfedezéseket tenni önmaga számára, saját emberi és alkotói természetéről óhaj-e megbizonyosodni önmaga előtt, anélkül persze, hogy a megszólított valamiképpen is befolyásolni tudná énképét (miként ezt Franz Kafka és Thomas Wolfe esetében láthatjuk); avagy a leveleit valóban a címzethez vezető fizikai és lelki távolság áthidalására, a megkezdett kommunikációs tevékenység folytatására, az oda-vissza történő kölcsönhatás fenntartására: a másik előtti megnyílásra és az előtte megnyílt másik befogadására kívánja-e írni?

Jegyzetek

1 Az irodalmárok és forráselemzők, a levélnek, mint irodalmi műfajnak az elterjedését, nyilván saját szakterületük alaposabb ismeretében és vonzásában jól láthatóan máshonnan és másoktól származtatják ezt az igen hamar népszerűvé váló érintkezési formát és más fajta okokból, megfontolásokból magyarázzák azt a tartalmi és szemléleti sokféleséget, melyet a levelezések mutatnak. Gyergyai Albert például úgy vélekedik: "ha nem nézzük Cicero vagy Plinius, Erasmus vagy Luther Márton egyébként bármilyen vonzó, de elszigetelt érdekű levelezését –, a levél, a levelezés, különböző okokból, tipikusan újkori s francia jelenség, akárcsak a vígjáték, vagy az akadémiai emlékbeszéd. Franciaország volt ugyanis az első állam Európában, amely a középkor egyetemi és királyi futárai után a 'nagy században' megszervezte Párizs és a vidék postaszolgálatát, és így új lendületet adott a levelezés elterjedésének, bár valószínű, hogy a levelezés vágya s érdeke is siettetta a szabályos és biztonságos írásbeli érintkezés megteremtését. Ez a külső biztonság hozza létre a belső bizalmat, s a műveltség, a jó modor s a társas illem megszilárdulása egykettőre felvirágoztatja a társalgást, a levelezést". (In: *Voltaire levelei*, Bp. Auróra, 1963. III. o.) Vele szemben a "filozófiai levél", a szóbeli dialógus-formával szemben az írásbeli párbeszédet továbbbörökítő levélfajta sajátosságait kereső Weiss János arra hajlik, hogy "ez a műfaj a XVIII. század végén rendkívüli népszerűségnek örvendett. A népszerűség minden bizonnyal Goethe 'Werther'-ére vezethető vissza". (Fr. V. J. Schelling: *Filozófiai levelek a dogmatizmusról és a kriticismusról*, Weiss János fordításában és utószavával, In: Magyar Filozófiai Szemle, 1997/3-4. 596.)

2 "Egy levélre várhatunk heteken át, s a várakozás a nap egy bizonyos órájában tetőzik. Ez pedig az ünnepek tartamának és ritmusának felel meg. Talán azért nem merült még feledésbe a levél, mert a kevés megmaradt ünnepi elemeink közé tartozik. A levél vizsgálatakból ebből kell kiindulnunk: a levél mint ünnepi irat". Vilém Flusser: *Az írás*, Bp. Balassi, 1997. 88.

3 Tordai Zádor: *Gondolatolvasás*. In: *Megértő modorban*, Bp. Magvető, 1984. 10.

4 Jean-Richard Bloch: *Lettres du régime* (1902-1903), Édition établie et annotée par Tivadar Gorilovics, Studia Romanica de Debrecen, 1998.

5 Tordai Zádor: *im.* 9.

6 "Mármost az 'én' – a szubjektum –, aki itt elkötelezi magát, és aki Wagnerből kiindulva Wagnernek és ócsárlóinak is válaszol, nemcsak hogy nem egyfajta művészesség vagy retorikai könnyedség alanya, de éppenséggel olyan alany, aki bizonyos értelemben Wagnerben kérdez rá *önmagára*, azaz a wagneri művészettől, lényegében a zenétől (mert gyakorlatilag csak ezt ismeri) várja, hogy az mint illet megteremtse, hogy az ő saját képét mutassa meg a zenében,

hogy a zene hatalmat adjon neki önmaga elsajátítására vagy újra-elsajátítására. Olyan alanyról van szó, aki Wagner zenéjétől várja, vagy inkább ebben a zenében látja meg az „önfelismerés módját” – írja Philippe Lacoue-Labarthe Baudelaire esszéjében (In: *Musica ficta*, Wagner-olvasatok, Debrecen, Latin betűk 1997. 40.) a költő 1860. február 17. Wagnerhez írott levelén keresztül elemezve a baudelaire-i esztétikát s a kor művészeti-politikai szempontváltásait.

7 “Schoenberg művészi és emberi vallomásaiból, művekhez, személyekhez és eseményekhez fűzött kommentárjaiból lényge olyan éles kövonalakkal bontakozik ki, hogy e könyv tulajdonképpeni témája személyiségének bemutatása. Látjuk az alkotót, aki sikertől-sikertelenségtől el nem térítve, engedmény nélkül halad a számára kijelölt úton; a harcost, aki csak a vagy-vagy, a barát vagy ellenség alternatíváját ismeri; aki kíméletlen éllel és harapós iróniával ostorozza, amit elítélendőnek vél. (...) De látjuk jóságos, derűs emberek is, lojális és mindig segítőkész barátok” –, vezeti be az olvasót a zeneszerző válogatott levélgyűjteményébe Erwin Stein. In: Arnold Schoenberg levelei, Bp. Zeneműkiadó, 1974. 7-8.

8 “A belső, szellemi és érzelmi jelenségek persze mindenkor a külső történésekkel együtt játszódnak, az ember metafizikai érzékenysége és a történelem brutális közonye egyszerre van jelen. (...) Ez a kötet a maga töredékeivel talán azt is jelezheti, hogy nemcsak a veszteségek, de a meglévő értékek, *mindenekelőtt a szellemi alkotás, a kezdeményezés ereje és képessége* is jobban érzékelhető, ha álcázás nélkül vagyunk” –, vallja *Levél az olvasóhoz* című bevezetőjében Horgas Béla, aki az 1956-88 közötti korszakot jó néhány magyar alkotó sokáig lappangó leveleinek tükrében igyekszik rekonstruálni, s az elvesztett hitek és megőrzött szellemi értékek kölcsönösségében iparkodik a korszak egy másfajta arculatát is felvázolni olvasói számára. In: *Leveleskönyv, Egy korszak töredékei* / 1956-88. Bp. Liget könyvek, é. n. 5.

9 “Levélgyűjteményt felnyitni mindig különös izgalom az irodalom szerelmesei számára. Van benne valami a pletykaéhségből (másoknak szánt leveleket olvasni!), a tiszteletteljes forráskutatásból és az őszinte baráti örömből, hogy kedves ismerősökkel kerültünk egybe. Egyszerre vagyunk kutatók és cinkosok, késői utódok és kortársak. Amelyik irodalomban sok a memoire és levél, mint a franciában, ott megszűnik az időérzés és a századokból úgy járkálunk át egymásba, mint egyik vendéglátó házból a másikba”. Halász Gábor: *Magyar írók levelei*, In: *Tiltakozó nemzedék*, Bp. Magvető, 1981. 1132.

10 “Valaki mondotta nemrég, hogy nincs ocsmányabb dolog, mint az elhaltak rehabilitálása: végy egy kortársat, pusztítsd el úgy, hogy belehaljon a dühbe vagy a bánatba, aztán negyed század elmúltával emelj neki emlékművet. És *ugyanazok*, akik megölték, ugyanazok a sakálók mondanak beszédet a képmása előtt: dicsőítik a halottat, hogy megmérgezhessenek egy élőt!” – perlekedik Sartre egy interjú során az “írócsináló” mifelénk sem ritka mentalitásával. In: *Interjú! Nagy írók műhelyében*, Bp. Európa, Modern Könyvtár, 58. o.

11 “Valakit egységként, azaz egyéniségként megérteni azt jelenti, hogy állandó sokrétűségében és változásban kell fogni belső világát, és ebben a változó folyamatosságban és örökös alakulásban kell megkeresni az egyensúlyt!” – írja Tordai Zádor (im. 428-29)

12 E ponton kell megjegyezni, számos magyar levelezéskötet kiadásával kapcsolatban ugyanazon jogos aggály merül fel, mint amiről Géher István bölcs megfontoltsággal szól Sylvia Plath esetében; vagyis a válogató, a szerkesztő valamilyen oknál (vélt vagy valós jogot figyelembevételénél) fogva, cenzúrázza a szöveget, amikor is részben vagy ki tudja, mily mértékben hagy ki részleteket. “Aggályaim részben filológiai, részben dramaturgiai természetűek (...) Mi maradt ki a kipontozott hiátusok helyén: egy-egy mondat? bekezdések? oldalak? És milyen megfontolásból? Hogy mi a lényegtelen, azt az irodalomtörténésznek illene eldöntenie, nem a forráskiadónak. Ha ebben megelőzik (megakadályozzák), a filológus elveszíti objektivitását, manipulációt sejt, gyanakszik”. (Géher István: *Mesterségünk címere, Amerikai könyvek magyar olvasóknak*, Bp. Szépirodalmi 1989. 40-41.) Noha a forráselemző kénytelen tudomásul venni a forráskiadók mentegetőzéseit, mégsem mehet el szó nélkül a nemzeti klasszikusaink életművét megcsontkító gyakorlat mellett.

13 Weöres Sándor levelei bőven pótolják azt a hiányzó életrajzot, amelyről különben nagyon keveset tudhatnánk, hiszen maga a költő egy emlékezetes szonettje tanúsága szerint úgy tekint önéletrajzára, mintha nem is volna” – írja Bata Imre, a *Weöres Sándor Egybegyűjtött levelek I-II.* (Bp. Pesti Szalon-Mafra Mediterrán K. 1998.) Utószavában, II. 483.

Még Györfly Miklós is helyt ad e régi beidegződésnek az egyébként sokrétű, árnyalt Kafka-kommentárjában: “Sokkal teljesebben bontakozik ki Kafka élete, legalábbis bizonyos szakaszaié, a leveleiből”, (A monologizáló Kafka, In. Franz Kafka: *Naplók, levelek*, Bp. Európa, 1981. 771); noha másutt világosan rámutat, hogy “a levelezés Kafka számára mindig is az emberekkel érintkezés leginkább művelhető formája volt. Ilyenkor a személyes jelenlét bénító, korlátozó hatása nélkül szólhatott a társához – s egyben önmagához (775); miként azt is érzékelteti: “Hogy Kafka elsősorban magának írt, a naplók és levelek tanulmányozása fedi fel igazán. Figyelemre méltó már az is, hogy ezek a más írónál másodlagos, járulékos artikulációs formák milyen nagy helyet kapnak Kafkánál: jóval többet tesznek ki, mint az úgynevezett szépirodalmi életmű” (767).

14 “A legtöbb író esetében leveleinek kiadása az életmű (vagy annak valamely részlete) teljesebb megértését segíti elő. Gelléri németországi megnyilatkozásaiban többről van szó. Alkotásmódszerét, expresszionizmusba, szürrealizmusba hajló látásmódját, képzelőerejének mechanizmusát, groteszk humorát élesebb fényvel világítják meg levelei, mint a velük egy időben született szépirodalmi alkotásai” –, írja Vargha Kálmán (“*Egyetlen hal se kacag a Mainában*”, In: *Újhold-Évkönyv 1986/1.*, Bp. Magvető, 460.), aki maga is érezve állítása túlzottan általános voltát, részletekbe menően pontosítja mit is világítanak meg a levelek az életműből.

15 Géher István: im 38-39.

16 “Néha azért írt levelet, hogy tisztába jöjjön saját érzéseivel; érzelmei gyakran éppen írás közben születtek. Vannak nyugodt hangnemben kezdődő levelei, írás közben azonban egyre hangosabb lesz, végül már tombol, de legyőzi dühét, hiszen kiadta magából, és mielőtt még a nevé odakapamá, lecsillapodik. Néhány levelét, amelyben a legtöbbet árult el önmagáról, sohasem adta postára, de célját így is elérte: kielégítette szenvedélyét – mert Wolfe bármilyen élményt csakis írott szavakban volt képes megemészteni. (...) Leveleiben kevés tükröződik a világból. Közügyekről ritkán beszél; nem ír személyes vagy irodalmi pletykákról; nem helyez más megvilágításba híres embereket; valójában Wolfe levelezésében önmagán és szerkesztőjén ... kívül szinte senkiről sem esik szó. Nem érdekli a címzett, kivéve, amikor a családjának ír; sok, sőt legtöbb levelét úgy kellett volna kezdenie, hogy Annak, Akit Érdekel. Ezeket a leveleket Thomas Wolfe írja Thomas Wolfe-ról; olyanok, akár a visszaható ígék. Egy ember kifejezésre juttatja önmagát, megmagyarázza önmagát, megfesti önarcképét. Olyan ember története, aki regényt ír egy emberről, aki egy regényt ír” – jellemzi Malcolm Cowley *Wolfe-homo scribens* esszéjében az író. In: Malcolm Cowley: *Az amerikai író természetrajza*, Bp. Európa, Modern könyvtár, 1976. 155-156.

17 Lionel Trilling: *Művészet és neurózis*, Bp. Európa, Modern könyvtár, 1979. 123.

18 “Hallottam a Baumgarten-díj kiosztásáról. Szentkuthy csak feleakkora író volna, mint Vas István? Ezt idáig nem tudtuk! Mégiscsak jók valamire az irodalmi zsűriek!” Pilinszky János – Sárközi Mártának (Róma) 1948. január 17-én. “Már sokkal szelidebbek a Weöres Sanyival való tereferék, nála csak az a baj, hogy egyedül saját dolgai érdeklik, a többiek, Sapphótól Illyésig, akár most megdögölhetnének, vagy akár ne is éltek volna”. Pilinszky János – Honffy Tivadarnak (Róma, 1948.) I. 14. In: *Pilinszky János összegyűjtött levelei*, Bp. Osiris, 1997. 39.

19 Paul Valéry: *Füzetek*, Bp. Európa-Mérleg, 1997. (ford. Somlyó György) 218.

20 Roland Barthes: *A szöveg öröme*, Bp. Osiris, 1998. 53.

21 “Kevés az író, akinek levelei egyanyagúak a regényei mondatával. Vagy aki a barátainak szánt sorokban is olyan életpózt mutat, mint verseiben. (...) Németh László... mondatai tán az aznap leírt tizedik levélben is kelnek úgy útra s haladnak, mint regényeiben. S regényeinek még ‘keresett’ fordulatai is azért természetesebbek, mert ebből a közös tartályból valók: az ő természetéből”. Illyés Gyula: *Naplójegyzetek*, 1968. VIII. 19. In: *Németh László élete levelekben 1914-1948*. Bp. Magvető és Szépirodalmi, 1993. 5.

22 Rouessau ez irányú kétségeinek ad hangot egy helyütt, s szavai nem csupán a vallomásokra, de egyes levélbeli megnyilatkozásokra is érvényesnek látszanak: “Amikor társalgás közben mondanivaló híján ártatlan fikciókhoz kellett folyamodnom, hibát követtem el, mert mások szórakoztatására nem szabad lealacsonyítanunk magunkat; s még nagyobb hibát követtem el, amikor kitalált díszeket aggattam a való dolgokra, az írás élvezetében, mert aki a valóságot mesékkel díszíti, voltaképpen eltorzíja” (In. Jean-Jacques Rouessau: *A magányos sétáló álmodozásai*, Bp. Európa-Mérleg, 1997. 71)

*Ez a tanulmány az OKTA T030244 támogatásával készült

Várdy Béla ¹

Plész

*Az emigráns "burdosházak" [munkásszállók] világa
a századforduló Amerikájában*

Az amerikai polgárháború (1861-1865) és az első világháború (1914-1918) közti fél évszázad a nagy gazdasági kivándorlások korszaka, amikor mintegy huszonötmillió európai vett vándorbotot a kezébe, hogy a világ túlsó oldalán leljen kiutat a hazai agrártársadalom nyomorából. Ezen huszonötmillió között volt közel kétmillió magyar állampolgár is, illetve az utóbbiak között mintegy hatszázötven-hétszáz ezer magyar. Ezek mind ideiglenes vendégmunkásként indultak neki a nagyvilágnak, abban a reményben, hogy majd az Amerikában összekuporgatott dollárok segítségével emberibb nivóra emelhetik hazai létüket.²

Ezeknek a magyar kivándorlóknak a jelentős része egyszerű zsellérekből, föld nélküli agrárproletárokból, pár holdas kisparasztokból, és a paraszti sorsból éppen csak kiszakadt egyszerű munkásokból tevődött össze. A kivándorlók mindössze fél százalékát tartozott a szellemi emberek csoportjába. Ezek között a legjelentősebb réteget a kivándorlók gondozására kikerült papok alkották. A többiek különböző politikai (anti-Habsburg vagy kommunista) agitáció vagy személyi okok (szerelmi bánat, kártyaadósság, törvénytelen cselekedet) miatt kerültek Amerikába. Az utóbbiak persze a fizikai munka elkerülése végett az Újvilágban is szellemi pályákon igyekeztek elhelyezkedni. Ez azonban csak egy részüknek sikerült. De még ezek is csak az emigráns társadalom kereteiben található szerény szellemi pályákon, úgymint újságírók, szerkesztők, újság- és könyvügynökök, illetve hajójegy-árusítók találtak megélhetést. Még a szellemi emberek nagy részének is be kellett tehát érnie az amerikai munkástársadalom adta lehetőségekkel, és elvegyülni az egykor Magyarországon lenézett egyszerű tömegek soraiban.

A magyar települések kialakulása

A meglehetősen bizonytalan statisztikai adatok alapján 1900-ban körülbelül 45.000, 1910-ben 265.000 és 1922-ben pedig 474.000 bevándorolt és bennszülött magyar élt az Egyesült Államok területén.³ Ezeknek az óriási többsége az amerikai bányá-, acél-, és vasútiipar javával rendelkező tíz északkeleti államban telepedett meg. Így például 1922-ben az akkori 474.000 magyarból 427.500, vagyis kerekén 90 százaléka lakott a következő államokban: New York (95.400), Ohio (88.000), Pennsylvania (86.000), New Jersey (11.600), Indiana (10.900) és West Virginiai (7.300).⁴

Ez az északkeleti vidékre történt magyar koncentráció lényegében megfelelt a korabeli dél- és délkelet-európai emigránsok települési rendszerének, s egyben egyenes következménye volt annak a ténynek, hogy ezekbe az államokba összpontosult az amerikai bányászatnak, iparnak, és az ipari munkásságnak több mint hatvan százaléka. S mivel a korabeli dél- és délkelet-európai emigránsok és azok bennszülött gyermekei – beleértve a magyarokat is – szinte kizárólag csak iparban dolgoztak, természetesen csak az ország északnyugati vidékein helyezkedtek el.⁵

A főnti tényezők következtében a századforduló amerikai magyarsága három típusú településre összpontosult: (1) a nagyvárosok negyedeibe, (2) a főnti államok bizonyos iparágaival összekötött kisebb iparvárosaiiba, (3) valamint a bányavidékek saját amerikai-magyar nyelvükön *plész*-nek vagy *plész*-nek [*place*=hely] nevezett kis telepeire. Egyes nagyvárosokban, ahol a magyarok tízezres tömegei éltek, kizárólagos magyar negyedek is létrejöttek, mint például New Yorkban, Clevelandben, Pittsburghban, Chicagóban és Detroitban. Szűkebb formában ugyanez a helyzet alakult ki sok olyan kisebb iparvárosban is, ahol szintén több ezer magyar emigráns helyezkedett el – általában egy-két nagyobb iparvállalat szárnyai alatt. Az utóbbiakra példaként említhető a Connecticut állambeli Bridgeport, a New Jersey állambeli Perth Amboy, Passaic, New Brunswick és Trenton, a Pennsylvania állambeli Bethlehem, Johnstown, Uniontown és McKeesport, az Ohio állambeli Akron, Youngstown, és Toledo, az Indiana állambeli South Bend és Gary, a Michigan állambeli Flint, valamint a West Virginia állambeli Pocahontas.⁶ A bányák közelében elhelyezkedő és a nagyvilágtól teljesen elzárt kis telepeken és a közeli falvakban magyar városnegyedek nemigen alakulhattak ki. Azonban a magyarok ott is egymás közelségében húzódtak meg.

A nagybirtokra alapozott déli vagy középnyugati államokban – néhány utópisztikusnak nevezhető települési vállalkozástól eltekintve⁷ – alig-alig akadt magyar emigráns. S az egyetlen Kalifornia kivételével – ahol 1922-ben 6.100, 1980-ban 165.000, s 1990-ben pedig 159.000 magyar élt – akkoriban ugyancsak kevesen mentek ki a vadnyugati és a Csendes-óceán menti államokba. Ugyanez mondható a Karib-tenger két szemközti partján elhelyezkedő Texastról és Floridáról is, ahol 1922-ben mindössze 1.100, illetve 450 magyar élt. 1990-re azonban Texas magyar lakossága már 32.000-re és az igen nagy népszerűségnek örvendő Floridáé pedig 100.000-re emelkedett. Florida azonban főleg a meleg vidéket kereső nyugdíjasoknak lett kedvelt tartózkodó helye.⁸

Az első világháborút megelőző három évtized folyamán az északkeleti iparvidék főnt jelzett három különböző típusú magyar településének kialakulása nagyjából párhuzamosan haladt. A háborút követően azonban ez a fejlődésrendszer kissé megváltozott. Az 1920-as évek folyamán ugyanis, mikor az amerikai magyarság már két külön nemzedékből, a bevándoroltak és bennszülöttek csoportjából állt, végleg megszületett az Amerikában maradás gondolata. Ennek a gondolatnak a tudatosodása azonban az eddigi életstílusuk átalakulását is megkövetelte. Amíg ugyanis a hazától való távollétüket ideiglenesnek tekintették, egy remélt hazai szebb jövő ígéréssel sok mindent hajlandók voltak eltűnni, beleértve az életnívójuk létminimum alá való leszorítását is. De amikor ez az ideiglenes állapot és azzal járó hazai tervek gondolata füstbement, vagyis amikor rájöttek, hogy azt a bizonyos "szebb jövőt" Amerikában kell megélniük, azonnal átéértékelték álláspontjukat és nekiláttak jövőjük kialakításának.

Az amerikai-magyar településrend szempontjából ennek a döntésnek két közvetlen eredménye volt: a bányatelepekről és az ottani munkásszállásokból való tömeges elköltözés, valamint a nagyvárosok magyar negyedeinek a rohamos kiépítése és átalakítása ún. "Kis Magyarorszárok"-ká [*Little Hungary*]. Az utóbbiak legjellegzetesebb példája a clevelandi "Buckeye Road-i Magyar Negyed" volt, amely mintegy fél évszázadon keresztül valóban egy Kis-Magyarországot képviselt egy nagy amerikai iparváros keretei között.⁹

Lévén, hogy az első világháború előtti évtizedek magyar emigrációja egészen a huszadik század első évtizede végéig lényegében fiatal munkaképes férfiak ideiglenes kivándorlása volt, amerikai lakásviszonyaik is ehhez a helyzethez alkalmazkodtak. 1910-ig ugyanis a magyar kivándorlók mintegy 70 százaléka férfi volt (amerikai statisztika szerint 72,2 %, magyar statisztika szerint 68,2 %), s a nők száma csupán 1911-1913-as években ugrott 40 % fölé. Vagyis nőhiány folytán és a helyzetük ideiglenes volta következtében a

világháború kitöréséig a magyar kivándorlók óriási többsége primitív munkásszállásokon, amerikai-magyar nyelvekben *burdosházakban* [boarding houses] lakott. S ez egyformán vonatkozott a nagyvárosokra, kisvárosokra, valamint az apró bányatelepekre. A különbség csupán az volt, hogy míg a városok magyarsága soraiban mindig több volt a nős férfi és a háztulajdonos, addig az 50-100 házból álló kis bányapléz-eken a magyarlakta burdosházak csupán egy része volt magyar tulajdonban. A háború utáni végleges letelepedés idején azonban még ezek a volt burdosgazdák is szükségszerűen átköltöztek a nagyobb magyarlakta városok magyar negyedeibe.

A burdosházak különleges világa

A fentiek következtében tehát az első világháború alatti és azt követő hatalmas társadalmi átalakulásig a magyar kivándoroltak élete lényegében a burdosházak keretein belül zajlott le. Ezek az intézmények a nagyrészt család nélküli kivándorolt férfi munkások legegységesebb életszükségeit voltak hivatva kielégíteni. A bányamegyén vagy a vaskohó mellett töltött napi kemény tizenkét órán kívül az emigránsok e házakban éltek, ettek és háltak, és a burdosházi közösség szinte második családjukká vált. Kis magyar világgal ugyanis e szükség-szülte közösség helyettesítette az évekre otthon hagyott családot és faluközösséget. Ez a helyettesítés azonban természetesen csak részleges volt, és ugyanakkor igen sok új gondot és problémát is okozott.

A burdosházi körülmények ugyanis igen primitívek voltak, még korabeli képzetlen amerikai munkások nivójához viszonyítva is. A kivándorolt munkások legtöbb esetben nem szobát, csupán ágyat béreltek, s még azt is csak a saját alvási idejükre – attól függően, hogy nappali vagy éjjeli üzemből dolgoztak. Tizenkét órán át dolgoztak, s a másik tizenkét óra pedig ráment a közlekedésre, evésre és alvásra. Így aztán szórakozásra, társadalmi életre, és egyéb kikapcsolódásra a saját és szomszédos burdosházak társadalmán kívül nagyon kevés idő maradt.

A burdosház minden szobája emeletes ágyakkal volt megtöltve, és minden ágy mindegyik szintje két-két külön munkásnak volt kiadva. Amint a nappali munkások kiszálltak ágyaiból, nemsokára követték őket éjjeli "ágytársaik" – ugyanazon ágyon és természetesen minden ágyneműcsere nélkül. Egy-egy szobának egy-egy ágyterületnyi része tehát négy munkás alvási szükségleteit elégítette ki. S mivel minden szobában annyi emeletes ágy volt, amennyit csak be lehetett szorítani, még egy kisméretű burdosházban is óriási zsúfoltság uralkodott.

A tisztálkodási és ételmezési körülmények is igen primitívek voltak, részben helyhiány, részben időhiány, részben pedig a minden kényelmet fölhalmozni hajlandó takarékoskodás miatt. Az állandó megfeszített munka és az azzal járó teljes kimerültség eredményeként a kivándorolt munkások társadalmi élete is a minimum alá süllyedt. De még ha lett volna is kedvük és lehetőségük társadalmi életre, az állandó emberközelség és a szokatlan zsúfoltság gyakran fölborzolta az idegeket és sok feszültség okozott. Ehhez járult még ennek az ideiglenes mikro-társadalomnak legnagyobb problémája, az állandó nőhiány, valamint a már kivándorolt nőkért való szüntelen versengés.

Ebben az áldatlan helyzetben a kikapcsolódás egyetlen forrása az ital volt, amihez a nagyobb városokban hozzájárult a néhanapján meglátogatott piros lámpás negyedek női lakossága is. Az ital mértéktelen fogyasztása azonban csak tovább feszítette az idegeket, minek következtében a burdosházakban szinte állandó volt az erőszakoskodás és a vérre menő verekedés, s olykor még a gyilkosság is.¹⁰

Ezek a tények még inkább lehetetlenné tették a kivándoroltaknak az angol-amerikai társadalomhoz való közeledését és legalábbis részleges beilleszkedését. A korabeli amerikai publicisták ugyanis nagy előszeretettel pécézték ki a közép-, kelet-, és délkelet-európai emigránsok primitív kulturálatlanságát, riasztó életstílusát, tisztálkodásbeli igénytelenségét, valamint az élet esztétikumával szembeni érzéketlenségét. Sőt, egyes társadalomkutatók még ennél is továbbmentek, és emigráns arcképekkel ellátott, ún. "tudományos művekben" igyekeztek bizonyítani az "új bevándorlók" – köztük a magyarok – genetikai alacsonyrendűségét is. Ez a jelenség különben csupán egy vetülete volt az akkor eluralkodott "társadalmi Darwinizmusnak", az ahhoz szorosan kapcsolódó teuton felsőbbbségi tanoknak, valamint az angolszász [az angol-amerikai nemzet]i felsőbbbséget hirdető észak-amerikai "Manifest Destiny" doktrínának.¹¹

A munkásszállások világával foglalkozó kutatók általában két fő típusú burdosházat különböztetnek meg: (1) A bányatelepek burdosházait, melyek nagy része a munkaadó társaság tulajdona volt, (2) valamint az iparvárosok burdosházait, amelyek közül szinte mindegyik egy-egy nős kivándorolt burdosgazda birtokában volt. Mindkét típus ugyanazon célból, a család nélküli emigráns munkások legegységesebb szükségletei kielégítésének céljából jött létre, s mindkét típus a megválasztott vagy a tulajdonjogú burdosgazdának és feleségének irányítása mellett és munkája alapján működött.

Az Egyesült Államok Munkaügyi Hivatala megbízásából 1890-ben készült leírás igen tanulságosan összegzi a korai burdosházak belső életét – elsősorban Pennsylvania bányá- és acélvidékén gyűjtött információk alapján. "Az itt dolgozó munkások majdnem mind magyarok [és ötlének]. A házasok többsége Európában hagyta családját. Igénytelenek, de betegség vagy más váratlan esemény esetére általában 40 dollár készpénzt tartalékolnak maguknál. A többi megtakarított pénzüket rendszerint hazaküldik családjuknak, s a szállásukat pedig közösen oldják meg. Egy 20-45 férfiből álló csoport közösen bérel egy megfelelő házat, megválaszt [maguk közül] egy burdosgazdát – aki általában egy feleséggel rendelkező férfi, s akinek kötelességei közé tartozik a bevásárlás, a lakbér fizetés, valamint az elszámolás. A hónap végén a csoport minden egyes tagja egyformán fizeti a kiadások reá eső részét, valamint 1,50 vagy 2 dollárt a burdosgazda feleségének, aki főz és takarít rájuk. Ha a gazda az egész idejét szintén a közösség ügyeire szenteli, akkor neki is fizetnek havi 50 centet. De ha ő is csak egy bérből élő munkás, akkor őt is csak a közösség egy tagjaként kezelik, s neki is fizetnie kell a közös költség reá eső részét. Céljuk az, hogy a szállás és élelemre szánt havi költség ne haladja meg a fejenkénti 9 dollárt. De ha a hónap végén kiderül, hogy túllépték ezt az összeget, gyűlést hívnak össze és a kiadások csökkentése céljából csökkentik az ételmezt és az ételmezésre szánt összeget. Mindenki önmaga gondoskodik ágyneműről. Bútorzatuk is szegényes, s csupán önmaguk által készített asztalokból és széket helyettesítő padokból áll. Az ágyaik viszont használt deszkából vannak összetákolva. Az egész ház egyetlen jó minőségű fölszerelés a főzés céljára használt tűzhely. A házak zsúfoltak, hisz a nappali és az éjszakai munkások fölváltva használják ugyanazon szobákat [és ágyakat]. Egy szobában 4-10 férfi alszik. Ha vannak hozzá húsban, havonta egyszer, a fizetési napon, egy hordó sört vesznek közösen három dollárért, amit aztán közösen meg is isznak. Ha hús nélkül kevesebbet vesznek, akkor nem vesznek közös sört, mert akkor fejenként túl sokba kerülne. A munkaruhán kívül általában csak egy rendes öltönyük van, s fejenként mindössze 18 dollárt költenek évi ruházatkódásra".¹²

Ez a leírás a magyar tömeg-bevándorlás kezdeti időszakából származik, amikor még viszonylag kevés "vendégmunkás" magyar élt Amerikában, s amikor még legtöbbször a bányá- és iparvállalatoktól közösen bérelt burdosházakban laktak. A tömegkivándorlás fölgyorsulásával azonban a feleséggel rendelkező kivándorlók tulajdonában levő burdosházak lettek a gyakoribbak. Ezekben alakult ki a már fent is említett "főburdosi" intézmény is, amely oly sok magyar tragédiának, de ugyanakkor sok érdekes "irodalmi alkotásnak" is az ihletője lett.¹³

A "főburdos" szerepe

Ez az intézmény lényegében a már többször említett nőhiány, illetve a női társadalomtól több évre elzárt fiatal férfiak nemi kielégületlenségének egyenes következménye volt. A korabeli amerikai magyar újságok tele vannak ezeknek az elzárt bányatelepeken levő burdosházak belső életének tragédiáival, a mindennapos véres verekedések leírásával, sőt még gyakori gyilkosságokkal is.

Abban az időben a kis bányatelepeken női munkaerő szinte nem létezett. Egy házas ember felesége tehát csak úgy járulhatott hozzá a keresetéhez, ha a lakásába burdosokat fogadott, akikre mosott, főzött és varrt; akiket reggeliztetett és vacsoráztatott; akiknek holmijait rendben tartotta és összegyűjtött pénzét biztonságba helyezte; és akiknek egyes informátorok szerint – munkából való hazatértük után még hátukat is kénytelen volt lemosni. Mint ezt Vázsonyi Endre ide vonatkozó tanulmányában megírta, mindez óriási terheket rótt a burdosház egyetlen női lakójára, a burdosasszonyra, annál is inkább, mert legtöbb esetben a férje nem segíthetett neki, mivel a burdosokhoz hasonlóan ő maga is a bánya mélyén vagy a kohó mellett dolgozott.¹⁴ E sok teher mellett azonban, helyzeténél fogva, a burdosasszony nagy tekintélynek örvendett. Ugyanakkor állandóan ki volt téve a női társaságra kiéhezett burdosok ostromának, amelyek közül egyik-másiknak sokszor sikerrel járt az ostroma, sőt esetleg még "főburdos"-sá is fölküzdhetette magát.

Sok forrásból származó adatok alapján nyugodtan állíthatjuk, hogy az ún. "főburdos" nem volt más, mint az ostromlott burdosasszony félhivatalos szeretője – aki szerepét legtöbbször természetesen a férj tudta nélkül, de olykor-olykor a férj tudtával töltötte be. Ez pedig abból a helyzetből fakadt, hogy az agyondolgozott férj, aki a nap vagy az éjszaka nagy részét a bányában vagy a kohó mellett töltötte, egyszerűen képtelen volt jelenlétével megvédeni feleségét húsz-huszonöt nő-éhes férfivel szemben. Sokszor persze az asszonynak is jólesett ez a tömeges adoráció, főleg a csinos fiatal burdosok részéről, és ugyanakkor a férj hosszas távolléte következtében az alkalom is megvolt a félrelépésre. Ennek következtében egyes burdosasszonyok olykor több burdossal is viszonyt tartottak. De az ilyen több irányú viszony általában nem sokáig tartott, mert az előbb-utóbb féltékenységi jelenetekhez és véres verekedésekhez vezetett az érintett burdosok között. A burdosház békéje tehát szinte megkövetelte, hogy a burdosasszony csak egy férfivel, általában a legerősebb és számára legkívánatosabb burdossal tartson szexuális viszonyt, aki aztán meg tudta védeni őt a többi burdos ostromától is. Ezen kiválasztott burdosból lett aztán a "főburdos", aki pozíciója megszerzését követően nyilvánvaló kedvence és kivételezettje lett a burdosasszonynak, s akivel ágyán kívül a konyhája legjobb falatjait is megosztotta.

Hogy mindehhez mit szólt a férj? Az teljesen az egyéni helyzettől függött. Volt, aki egyáltalán nem tudott a viszonyról, mivel a főburdossal ellenkező műszakban dolgozott. Volt, aki tudott róla, de úgy tett, mintha nem tudna, mivel úgy érezte, hogy abban a helyzetben úgy sincs más választása. És volt, aki tudott róla és szinte nyilvánosan is elfogadta ezt a megalázó helyzetet, egyszerűen mert úgy vélte, ha kenyértörésre kerülne a sor, akkor ő húzná a rövidebbet, vagyis akkor neki kellene távoznia, mert kettőjük közül az asszonya a főburdost választaná. Az ilyen férfiek különben általában úgy vélekedtek, hogy egy fél asszony mégis jobb, mint a teljes asszonynélküliség. Persze volt sok olyan is, aki huzamosabb ideig nem szerzett tudomást róla, hogy főburdosa van, de amikor rájött, véres megoldásokra vagy éppenséggel gyilkosságra vetemedett. Az ilyen gyilkosságok azonban nemcsak a magyar közösségek belső életét zavarták meg, hanem az egész magyarságra is rossz fényt vetettek. Az ilyen esetben ugyanis az amerikai lapok legtöbbször nem azt írta, hogy "Kovács József gyilkosságba keveredett", hanem azt, hogy a "magyarok megint megöltek valakit".

Persze szerelmi féltékenységből fakadó gyilkosságok fordítva is megtörténtek, amikor nem a férj ölte meg felesége szeretőjét, hanem a főburdos gyilkolta meg a férjet – sok esetben a burdosasszony hozzájárulásával és buzdítására. Egy ilyen eset zajlott le például 1908-ban a Pennsylvania-beli Norristown városkában, ahol egy Szabó István nevű főburdos megölte burdosgazdáját, Boldis Mihályt – még pedig Boldisné biztatására. A korabeli újságrport és a rossz minőségű fénykép alapján is nyilvánvaló, hogy a férjgyilkos Szabó István valódi típusa volt az ún. sikeres főburdosoknak: "Hatalmas, erős termetű ember, igazi fajmagyar, koromfekete szem, haj, szemöldök és kifent koromfekete bajuszával még szép embernek is mondható, bár erős, merész hajlású orra inkább vad, mint szép kifejezést ad arcának" – írta az *Amerikai Magyar Népszava* tudósítója.¹⁵ Szabó István, akinek családja volt Magyarországon, nem tagadta tettét, de ugyanakkor azt is kinyilvánította, hogy szeretőjének befolyása nélkül sohasem vetemedett volna gyilkosságra: "Csak most látom, mit tettem!" – vallotta a magyar újságírónak, s aztán így folytatta: "Szegény családomat sajnálom; ami a büntetést illeti, el vagyok készülve a halálos ítéletre... – Az az asszony, az az asszony! Neki köszönhetek mindent: rá hallgattam, gonosz tanácsára – Boldisné!"¹⁶

A burdosstartás széles körökben elterjedt rendszere, és az ebből "megátolhatatlanul kifejlődött" szerelmi viszonyok igen rossz erkölcsi hatással voltak az amerikai magyarságra és nagyon sok családot tettek szerencsétlenné. Legtöbbször persze elsősorban a nőket vádolták a helyzetért, nem gondolva arra, hogy "alkalom szüli a tolvajt". Vagyis, ha az emigránsok gazdasági és társadalmi helyzete nem kényszerített volna sok családos nőt arra, hogy családi életük fölládozásával burdosokat tartson, akkor ezen viszonyok legtöbbször sohasem fejlődött volna ki. Az ilyen szükséges burdosstartás azonban kitért és közprédává tette a család belső életét és ezáltal teljesen fölborította a családi élet megszokott folyását. Amint az egyik 1908-ból származó orvosi jelentés megjegyzi: "A nőt csak egyetlen dolog tartja meg a becsület útján, női önérzete, a szeméremérzés. És sajnos ezt veszti el legelőször a burdosasszony, ki csupasz emlőjén szoptatja gyermekét, és éjjeli pongyolában járkal burdosai között. A szegény asszony, ki két-három szobás kis lakásában 6-8 burdossal és megannyi gyermekkel húzódik meg, kénytelen a házaselet legintimebb részleteibe [is] bepillantást engedni burdosainak, levetkőzve jár közöttük, és a házaselet szentélyének függőyeit kénytelen félrehúzni, hogy a szobákat fűtő kályha melege hozzájuk is bejusson. És az az asszony, ki a nyitott ajtó mellett osztja meg az ágát a férjével, elveszti női önérzetét burdosai előtt, nincs miért pirulnia, nem tartja többé semmi sem vissza... éhes burdosai állati vágyától".¹⁷

Persze voltak békésebb burdosházak is, amint ez kiderül Konczos Pál sokat idézett naplójából. De a kivándoroltak erős hiányérzetét, a nő és család utáni vágyódásukat ott is csak mértéken fölüli italozásba tudták levelezni: "Esténként nyáron a ház elejbe ki ülünk, otan szorakozunk. Télen meg a tyukülön, az apstézen [upstairs=emelet] üldögélünk, heverünk, olvasgatunk, meg nézük az újságot, mi tagadás a könyvek meg az újságok melet még forgatjuk a harminczkétlevelű bibliát is. Bizony töbet kopik szemünk a kártya nézésében, mind a szent olvasásokban... Szégyelem meg irni, hogy sok az ital közöttünk, dehát mikor esténként haza kerülünk és nagyon köhögünk a mellünkre ült szén portól, olankor tán még a jóisten sem sajnálja tőlünk a tíz tizenöt pohár pálinkát. Nem szólhat hát meg benünket senki, ha italunk van böven a háznál. Mink pedig, kik így pár és család nélkül élünk..., menekülni szeretnénk e szívünkre szakadt nagy bubánától, enek pedig legjob orvossága a pálinkás üveg meg a sörös láda. Nekünk a 'moving picke színház' [moving picture=mozi] vagy a lányos házak, vagy töb más gondúzó hel nem áll rendelkezésünkre... A fiatal legények különösen nagyon árván érzik magukat a bányász plézen, mert azok a szép kivándorolt magyar lányok mind a városba menek, és sehol a világon anyi megsavanyodott öreg legény nincs, mind az amerikai bányászok között... Mindnyájan álmodozunk aról a kis házról, földről, családukról, amel oda haza szép hazánkban vár reánk. Esténként vacsora után sokszor a falurul beszélünk, de a vége enekis csak a könyező szem szokot leni, mert mikor már mindenkinek eszébe jut kedves családja, édes felesége, vagy szülei, akor bizony

mindanyian végig hasalunk az ágyon, úgy fekszünk otan, hogy nelása senki keserves könyeinket, melet szereteinkért hulatunk”.18

Sajnos – mint láthattuk – a legtöbb amerikai-magyar burdosház távol állt a Konczos Pál által leírt egyszerű, de egymást megértő, békés és szomorú együttéstől. Ez nagyon sok forrásból nyilvánvaló. Így például Pásztor Árpád (1877-1940) újságíró “Magyarok a Monongahela partján” című írásából is, amit egy ilyen burdosházi élménye lapján írt le 1910-ben.19 Akkor ugyanis inkognitóban meglátogatott sok amerikai magyar települést, beleértve a Pittsburgh melletti McKeesport iparvároskát is. Leírásából kétségtelen, hogy az általa meglátogatott McKeesport-i burdosház ura és parancsolója a burdosasszony volt, aki a szinte tehetetlen férje orra előtt tartott szerelmi viszonyt több jókiállású burdosával: “Tizenégy burdosa van... Szépen, rendesen megélnék belőle. Megdolgozik érte. A férje alig több, mint cseléd a háznál. A burdosok egyenként szállingóznak le az emeletről... Az asszony, akit mindenki ‘miszisz’-nek szólít, s a tűzhely körül forgolódik, közben forró vízzel kiöblíti a vājdingot, amelyben a burdosok mosakodtak. Erős tenyerével egyet-egy tréfásan ráüt az emberek vállára, hátára, mintha testvérük, feleségük vagy szeretőjük lenne. Mindenkihez szíves, mindenkivel tegeződik. A vacsora megfő. Heten körülülük az asztalt, ahol a férje megerített, és az asszony feltárlja az ételt... Muzsikaszó hangzik nyolc-tíz házzal odábról. Lakodalom van... Néhányan átmegyünk... Tizenegy óra felé hazaballagok. Haza! A kis fekete falú, füstös burdosházba... A konyhában ott üldögél a burdosasszony egy legénnyel. Ma az egyikkel, holnap a másikkal. Rám se néznek, megyek fel, az ágyakon, a kanapén, mindenütt már alszanak. Csendesen lefekszem... Körülöttem tíz-tizenkét alvó magyar legény úgy, mint önkéntes baka koromban”.20

Ugyanezen útja alatt Pásztor Árpád a pennsylvaniai Keystone-beli bányatelepet is meglátogatta, hogy fölkeresse az ott elhullott magyar bányászok sírjait és megismerje a “halott emberek vágta völgy” életstílusát. Lehet, hogy leírása kissé hatásvadászó, de így is mély bepillantást enged abba a szinte mindenki által lenézett emigráns életmódba, amelyben – az életet kiszívó munkájuk mellett – a magyar falu egyszerű, de megkeseredett fiai a leglezüllöttebb prostituáltak társaságában és a mértéktelen ivászatban kerestek némi boldogságot. Pásztor szerint, Keystone vidékén szinte “minden ház bordélytanya... [ahol] a világ nőstényeinek söpredéke [gyülekezik, s ahol] ... revolverek dörrönnének... [és] feketék garázdálkodnak”.21 Ez persze a másik véglet, amiből ismét nem szabad általánosítani. Az azonban tagadhatatlan, hogy a főburdosokkal és morális szétzülléssel megáldott burdosházi rendszer állandó élő része volt a századforduló amerikai magyar világának, mely beleette magát a korabeli “irodalmi alkotások”-ba is. S most pedig egy pár szemelvényt ezekből a művekből.

A burdosházi irodalom

Az egyik legismertebb korabeli versfaragó mester a Pittsburgh környékén élő és sokszor “Indián” álnév alatt író Szarvas Pál (1883-1938)22 volt, aki igen sok alkalmi verset írt és olvasott föl különböző amerikai magyar ünnepeken és megmozdulásokon. Az 1916-ban megjelent *A Hindenburg és sok más kuplék* című kötete sok Löwy Árpád [Réthy László] stílusában, de kevesebb durvasággal megírt rigmust tartalmaz. Az egyik ilyen amerikai magyar életstílust leíró versének az akkor folyó háború emlékére a “Hindenburg” címet adta, de csak azért, hogy a folyton ismétlődő refrén ürügye alatt (Hindenburg meg összeverte a muszkát) ne kelljen leírnia a muszkával rímelő kemény magyar kifejezést:

*Van egy miszisz meg egy miszter itt McKeesporton,
A kik egymást nem szeretik valami nagyon.
A mikor a miszter reggel gyárba igyekszik,
Az éjszakás vezér burdos haza érkezik.
De a miszter nem kap munkát aznap a gyárba,
Visszatér és látja, hogy az ajtó bezárva.
Bepillant a kulcslyukon és odabenn mit lát,
Hogy Hindenburg meg összeverte a muszkát.
.....
Van egy ember maguk között, a ki nem tudja,
Hogy miért maradt a miszisz ma odahaza.
Megtudja, hogy ki az, mert ha én ezt elmondtam,
Fel fog állni rögtön és majd hazamegy gyorsan.
Mert a miszisz azt mondta, hogy szédül a feje,
Pedig egy burdosuk is otthon van vele.
S míg a miszter itt én rajtam mulatja magát,
Addig Hindenburg jól összeverte a muszkát.23*

Ugyanezen rigmusmesternek a “McKeesporti divat” és az “A-ja-ja-ja-ja” című kupléjai pedig ilyen strófákat tartalmaznak:

*Furcsa dolog történt itt a multkor csak,
A nappalosok éjszakára csencsoltak [váltottak],
Haragusznak a misziszek, nagy bajuk vagyon,
Mert a régi éjszakást már megszokták nagyon.
A miszisznek más emberhez kell szokni,
A nappalos meg éjszakázni,
Nem lehet már kocsonyázni, nagy baj ez nagyon.
Nem is kéne mondani,
Úgy is tudja mindenki,
Hogy McKeesporton ez a divat, ez bizony.24
.....
Egy miszter és burdosa, itt ülnek egy sorba,
Azt hiszi a miszter, hogy ez legjobb burdosa,
De mikor a miszter munka után futkos,
Otthon mulat a misziszszel a vezérburdos.25*

Hogy ez a főburdoság milyen elterjedt intézmény volt, az abból is megállapítható, hogy szinte mindennapos témája lett az amerikai magyar élclapoknak. Ezek között a legsikeresebb a clevelandi *Dongó* című lap volt, amelynek ide vonatkozó írásai teljesen Göre Gábor stílusában íródtak:

“Bartonyban [Barton] meg a zegyik miszisznek két főburdosa vót. De hogy két kard nem fér egy hűvejbe, hát a *bodik* [*body*=test, barát, földi] is mindig marakodtak. Eccer oszt megunták a dógot, oszt *elmuffoltak* [*to move*=elköltözni]. Hát a miszisz is megharagudott, oszt lefoglaltatta a *pedájukat* [*pay day*=fizetési nap, fizetés]”.²⁶

“A nyuvarki [Newark] főburdos meg hazakészült a *ókontriba* [*old country*=óhaza] az családjáho, hát igen siratta a miszisz oszt aszondi, mi lez most mán övele? Annyit ritt a miszisz, hogy egész beteg lett oszt a felcser is járt hozzá. Eccer azutég kerített a miszisz egy másik bodit oszt *raduvéba* [*right away*=azonnal] lyobban lett felcser nélkül. Ojjan *órajtos* [*all right*=jó, rendben van] kedve lett, hogy még a *tájmot* is kiatta [*to give out time*=elbocsátani, kirúgni] a miszstermek”.²⁷

“A glenvudi [Glenwood] miszisz meg igen órajtosanélte a világát a bodikkal oszt a miszter legkésőbb tutta meg a dógot. De azér megtutta. Hát haza is ment eccer a *sapbul* [*shop*=műhely], oszt vót nagy ijetttség. A miszisz is futott meg a bodik is. A zegyik bodi félbakancsba szalatt egészen Homesteadig oszt még ott se állt vóna meg, de elütötte egy *ótomobil* [*automobile*=gépkocsi]”.²⁸

Nívósabb, érdekesebb, és talán még jellemzőbb is a következő kis írás: “Egy virágzó magyar plézen nagy cécóra készültek a műkedvelők. Az italokról bőven gondoskodott a rendezőség. A misziszek puccosan jelentek meg, újmódis amerikai szoknyában; a gyerekeket is magukkal vitték s egy *papp*’os flaskót [*pop*=üdítő ital] is a kezükbe nyomtak, hogy ne bőgjenek. Violát, az alföldi haramiát adták, s egy miszisz is ott ült büszkén a kislányával. Mikor az egyik szereplőre a csendőrök puskával tüzeltek, a kislány felkiáltott: ‘Édesanyám! Megölik a főburdosunkat!’ Nagy kacagás támadt, és az anya nem viszi többet színházba a kislányát, mert hátha még többet is talál mondani a gyermek!”²⁹

Az élclapok írói, valamint az olyan versfaragó mesterek, mint Szarvas Pál, nem irodalmi babérokra pályáztak. Csúpan az igen szerény szellemi nívót képviselő olvasóik vagy hallgatóik mulattatására írták ezeket a korabeli amerikai-magyar élet jelenségeit megelevenítő élceket és gúnyrigmusokat. Nem úgy Szécskay György (1880-1958), aki századunk első felének egyik legünnepeltebb amerikai-magyar költője volt, aki időként az irodalmi berkekben is elfogadható szinten írt, s aki ennek következtében a *Magyar Irodalmi Lexikonba* is bekerült.³⁰ Írásai a házról, a kínzó honvágyról, a trianoni országcsönkítésről, valamint az amerikai magyar munkásélet számos nehézségeiről és nyomoráról szólnak. Az utóbbiak között időnként olyan írása is megjelent, amely megpengette az amerikai magyar családi és társadalmi életet rákfenéjét, a burdosházi lét züllesztő hatását is.

Az 1947-ben, *Őszi tartózás ötven éves mezőn* című gyűjteményes kötetében például két remek novellát szentel ennek a témának. *Jókus Barnabás házassága* című írása a címhős kettős életét hozza párhuzamba egymással: a fiatal nőtlen burdosét, aki más feleségét szeretgeti, valamint a családos burdosgazdáét, aki kénytelen másik oldalát is megismerni. Mint fiatal, jóképű legény, Jókus Barnabás éveken keresztül élvezte a hozzá hasonló burdoslegények szinte természetesen kijáró felelőtlen szerelmi viszonyokat. De aztán eljött az az idő is, amikor megházasodott és azt követően beilleszkedett a szinte elkerülhetetlen burdosgazda-lét szokásos életfolyásába, ahol aztán saját bőrén volt kénytelen tapasztalni a burdostartás átkait.

Először csak a szokásos apró jeleket észlelte az asszony körül. Nemsokára azonban azt is tapasztalta, hogy felesége elhidegült tőle: “Tudta ő, az egykori asszonyos Jókus ne tudta, ne értette volna, hogy mit jelent ez?... Elővette az asszonyt éppen úgy, mint valamikor az ő asszonyát is elővette annak férje..., sőt... letérdelt előtte és úgy könyörgött neki..., hanem hát ez mind hiábavaló dolog volt, éppen úgy, mint akkor régen... Egy napon aztán, mikor a bányából hazatért, üresen találta a házat. Elszökött az asszony azzal a fiatal legénnyel, aki [mint valamikor Jókus Barnabás] az udvarlását az ajtó összefaragcsálásával kezdte”.³¹

A *rossz előjel* című novella sokkal tragikusabban, asszonygyilkossággal végződik. Az írás tragikus hőseinek, Péter Jánosnak fiatal felesége van, aki szintén burdosházat vezet és fiatal burdosokat tart. Eddig Jánosnak nem volt oka gyanakodni semmire és senkire. Újabban azonban rossz előérzet lepte meg. Már otthonról, az Északkeleti-Kárpátok görög katolikusok-lakta vidékéről magával hozott egy nagy adag babonás hitet, tehát hitt az előérzetekben. Most viszont szinte teljesen ellepte a rossz előérzetek halmaza, melyek hatására szinte biztosra vette, hogy valami igen kellemetlen fordulat történik az életében.

Azon a bizonyos napon, amikor beütött a tragédia, a kutyája is oly furcsán vonított. Hite szerint a kutyavonítás mindig nagy tragédiák előjele. János egy esetleges bányaszakadásra gondolt, s így csak nagy nehézséggel tudta magát rávenni, hogy elinduljon. Már a bánya mélyén volt, amikor valami arra készítette, hogy kirohanjon és visszasiessen a telepre. Közeledtével “már messziről föltűnt neki, hogy a Pista [az új burdos] lakó szobájának ablakain a függöny még mindig le van húzva. A konyhaajtóhoz kerülve csodálkozással látta, hogy felesége nincs ott... Belül ijedt mozgást, zavaros suttogást hallott... Ebben a pár pillanatban egyszerre fölébredt benne a féltékeny him... Belökte az ajtót... és ott voltak ketten... a felesége... meg a Pista... amint ijedten... rémült csodálkozással bontakoztak szét az ölekezésből... Péter egy pillanatig megdermedve állott..., miközben mellette nehéz dobbanással, zuhanva ugrott ki a Pista..., a felesége szeretője. Mindezt Péter nem látta, csak a fejszét fogta... Az asszony sikoltva csúszott eléje az ágyról, de már akkor Péter János nem is hallott egyebet, csak a maga lelkének valamilyen mámoros, gyilkolásra ösztönző gügyögését. Aztán lesújtott a fejsze, erősen, határozottan, gyilkolva”.³² És ezzel János további élete, valamint árván maradt gyermekeinek sorsa is mindörökké megpecsételődött.³³

Néhány ide vonatkozó észrevétel

Az általános korabeli fölfogással szemben, a századforduló kivándoroltjainak nagy része a hazai nyomorból nem az amerikai jólétbe, hanem egy más típusú nyomorba került. Egy olyan nyomorba, amely ideiglenesen még életnívóbeli és erkölcsi süllyedést is jelenthetett. Ennek ellenére legtöbbször elfogadta ezt a kockázatot, mert Amerikából nézve a jövő mégiscsak szebbnek tűnt, mint a falu kilátástalan szegénységéből és a korabeli osztálytársadalom bilincseiből. Ennek az elképzelt szebb jövőnek az érdekében egyesek igen sok áldozatra voltak hajlandók.

A kivándorlók jelentős többségének megérte ez az áldozatvállalás. Szerencsétlenebb társaik részére viszont csúpan fizikai, lelki és erkölcsi romlást eredményezett. Hosszú távon persze az ilyen süllyedés mégsem volt általános. Aki keményen dolgozott, az előbb-utóbb mégiscsak megérhette álmait egy részének beteljesülését. Ennek az érvényesülésnek azonban sokszor igen nagy ára volt. A családtól, a feleségtől, a megszokott közösségtől való huzamosabb távollét; a sok évre kihúzódó és az élet sok területét érintő nélkülözés; valamint sok esetben a családi élet teljes szétzülése, szétesése – akár a férj, akár a feleség erkölcsi botlásai következtében. Bizonyos esetekben ezek a botlások érthetőek, szinte elkerülhetetlenek voltak. Mindez azonban mit sem von le abból a tényből, hogy az ilyenek számára a kivándorlásnak igen nagy ára lett. Idővel persze ez a tény is eléggé közismertté vált, melynek következtében ezt az árat csak azok voltak hajlandók megfizetni, akiknek a hazai élet már teljesen reménytelennek tűnt.

1 A szerző angolul és más idegen nyelven "Steven Béla Várdy" név alatt publikál. E tanulmány a *Magyarok az Újvilágban* című készülő, nagyméretű szintézis része.

2 A dualista kor magyar kivándorlásával kapcsolatban lásd a következő munkákat: Kende Géza. *Magyarok Amerikában. Az amerikai magyarság története*. 2. köt. Cleveland: A Szabadság kiadása, 1927; Emil Lengyel. *Americans from Hungary*. Philadelphia-New York: J.B. Lippincott Company, 1948; Rácz István. *A paraszti migráció és politikai megítélése Magyarországon, 1849-1914*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1980; Puskás Julianna. *Kivándorló magyarok az Egyesült Államokban, 1880-1940*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1981; Steven Béla Várdy, "The Great Economic Immigration from Hungary, 1880-1920", in *Society in Change: Studies Honor of Béla K. Király*, szerk. S. B. Várdy és A. H. Várdy. New York: East European Monographs, Columbia University Press, 1983, pp. 189-216; és Steven Béla Várdy, *The Hungarian-Americans*. Boston: Twayne Publishers, 1985, pp. 18-68.

3 Hoffmann Géza. *Csonka munkásosztály. Az amerikai magyarság*. Budapest: A Magyar Közgazdasági Társaság, 1911, p. 29; és D. A. Souders, *The Magyars in America*. New York: George H. Doran Company 1922., p. 51.

4 Souders, *Magyars in America*, p. 55.

5 Hoffmann, *Csonka munkásosztály*, pp. 31-33.

6 Lásd Szász József kivándorlási biztos 1921-beli fölmérését: "A magyarság Amerikában", in *Közzgazdasági Szemle*, 64. évf. 6. sz., 1922. június, pp. 225-288, különösen pp. 275-287. Szász jelentésével kapcsolatban lásd Fejős Zoltán bevezetését a "Nyugati magyarság" című részhez a *Magyarok kisebbségben és szónányban. A Magyar Miniszterelnökség Nemzetiségi Osztályának válogatott írásai, 1919-1944*. Budapest: Teleki László Alapítvány, 1995, című munka 513-517 lapján.

7 Ezek közé a kivételek közé tartozik vagy tartozott a Wisconsin állambeli Haraszthville [Sauk City], az Iowa állambeli Új-Buda [New Buda], a Louisiana állambeli Árpádhon [Albany], és az Illinois és Texas állambeli Buda. Ezzel kapcsolatban lásd Zoltán Farkas, "Hungarian City and County Names in the United States", in *Names*, 19. évf., 2. sz., 1971. június, pp. 141-143; és Joseph Széplaki, *The Hungarians in America, 1583-1974. A Chronology and Fact Book*. Dobbs Ferry, NY: Oceana Publications, 1975, p. 138.

8 A húszas évek adatait idézi Souder, *Magyars in America*, p. 55. A legújabb adatokra vonatkozólag lásd U.S. Census: 1980, Washington, D.C., 1983; U.S. Census: 1990, Washington, D.C., 1993; valamint Nagy Károly, "Hány magyar él az Egyesült Államokban a XX század végén?", in *Hitel*, 6. évf., 8.sz., 1993. augusztus, p. 41.

9 Hoffmann, *Csonka munkásosztály*, pp. 36-38; Puskás, *Kivándorló magyarok*, pp. 319-325; és Várdy, *Hungarian-Americans*, pp. 31-32.

10 A burdosházakra vonatkozólag lásd: Hoffmann, *Csonka munkásosztály*, pp. 79-81; Puskás, *Kivándorló magyarok*, pp. 210-213; Várdy, *Hungarian-Americans*, 31-34; Vázsonyi Endre, "The Cicisbeo and the Magnificent Cuckold. Boarding House Life and Lore in Immigrant Communities", in *Journal of Amerikan Folklore*, 91. évf., 360. sz., 1978. április-június, pp. 641-656; és Vázsonyi Endre, "A főburdos és a csodaszarvas", in *Valóság*, 23. évf., 3. sz., 1980. március, pp. 89-97.

11 Ezzel a jelenséggel kapcsolatban lásd Richard Hofstadter, *Social Darwinism in American Thought*. Boston: The Beacon Press, 1955, pp. 170-200.

12 Az Egyesült Államok Munkaügyi Hivatala jelentését lásd *Bulletin of the Bureau of Labor*, 72. sz., Washington, D.C., 1907. szeptember, pp. 474-482.

13 Ezzel kapcsolatos korabeli leírásokat lásd *Az Amerikai Magyar Népszava jubileumi díszalbuma, 1899-1909*. szerk. Berkó D. Géza. New York: Amerikai Magyar Népszava, 1910, pp. 41-42; valamint Tezla Alber. *Valahol túl, meseországban. Az amerikai magyarok, 1895-1920*. 2. köt. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1996, II, pp. 180-221.

14 Vázsonyi, "Cicisbeo", pp. 643-644; és Vázsonyi, "Főburdos", pp. 90-91.

15 Páldy Károly, "Szabó István az esküdtek előtt", in *Amerikai Magyar Népszava*, 1908. június; idézi Tezla, *Valahol túl, meseországban*, II, pp. 201-203.

16 *Ibid.*, p. 202.

17 Dr. Bárándy, "A burdostartás erkölcsi és egészségügyi hatása az amerikai magyarságra", in *South Bendi Magyar Tudósító*, 1913. december 19.; idézi Tezla, *Valahol túl, meseországban*, II, pp. 193-198, idézet p. 196.

18 Konczos Pál naplóját idézi Dániel Ferenc és Orosz István, *Ah, Amerika. Dokumentumok a kivándorlásról, 1896-1914*. Budapest: Gondolat Kiadó, 1988, pp. 130-131.

19 Ez az írás Pásztor Árpád, *Tengeren, tengeren túl*. Budapest, 1919, című munkájában jelent meg.

20 Pásztor Árpád írását idézi Dániel-Orosz, *Ah, Amerika*, p. 136.

21 *Ibid.*, p. 137.

22 Szarvas Pálra vonatkozólag lásd Káldor Kálmán, *Magyar-Amerika írásban és képben. Amerikai magyar úttörők és vezető férfiak arcképes életrajza. Magyar egyházak, egyletek, közintézmények története és működése*. 2. köt. St. Louis: Hungarian Publishing Co., 1937-1939, I, p. 249; Várdy Béla és Várdy-Huszár Ágnes, "Az amerikai magyar irodalom múltja és jelene", in *Magyar Napló*, 9. évf., 5-6. sz., 1997. május-június, pp. 27-28; valamint Könnnyű László, *Az amerikai magyar irodalom története*. St. Louis: Amerikai Magyar Írók Munkaközössége, 1961, pp. 25-26.

23 Szarvas Pál. *A Hindeburg és sok más kuplák*. McKeesport, PA: Szabó Károly, 1916, pp. 16-17.

24 *Ibid.*, p. 20.

25 *Ibid.*, p. 9.

26 Idézi Tezla, *Valahol túl, meseországban*, II, p. 212.

27 *Ibid.*, p. 215.

28 *Ibid.*, p. 217.

29 Korabeli amerikai magyar újságból idézi Dániel-Orosz, *Ah, Amerika*, p. 153.

30 *Magyar Irodalmi Lexikon*, szerk. Benedek Marcel, 3. köt. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1963-1965, III, p. 168.; Új Magyar Irodalmi Lexikon, szerk. Péter László, 3. köt. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1994, III, p. 1923. Lásd még Csorba Zoltán. *Adalékok az amerikai magyar irodalom történetéhez*. Pécs: Dunántúli Könyvkiadó és Nyomda Rt., 1930, pp. 23-25; és Könnnyű, *Amerikai magyar irodalom*, pp. 26-28.

31 Szécskay György. *Őszi tartózás ötven éves mezőn. Szécskay György negyedik könyve*. Pittsburgh: Nyugat-Pennsylvaniai Egyesült Magyar Polgári Szövetség, 1947, p. 54.

32 *Ibid.*, pp. 58-59.

Fehér Zoltán

“Isten, áldd a tisztos ipart!”

(Egy valamikori nagy falu
kisiparosai és kiskereskedői)

Topp-topp-topp – hangzott a Tóth Dinis ház lépcsőin a topa mozis és bádogos, vitéz Marton József közeledése.

– Jó-na-pot! Hun az öreg nyomdász? – kérdezte már a küszöbön.

– Al-pá-ron! – volt a válasz a műhely mélyéből.

– Ak-kor jó-na-pot! – topp-topp-topp.

Így őrizte meg egy gyakori esemény is édesapám emlékét – szinte versbe szedve – inasainak humora, s én hatvan év távolából is frissen hallom jóízű kacagásukat.

*

“Újkécske nagyközség”, ahogyan Emmer Gábor tanító úr a helyi Fehér nyomdában 1938-ban nyomtatott helytörténeti füzetének címében áll, a két világháború közötti Magyarország jellegzetes falusi társadalmát kínálta ki magából. Milyen kár, hogy ebben a – nem a polgárosodás, de a kispolgárosodás útjára kényszerült – óriásközségben Erdei Ferenc a *Futóhomok* előmunkálatai során nem végzett adatgyűjtést. Még az 1935-ben itt járt Móricz Zsigmond is csak az egy utcával arrébb álló, de az újkécskei tőkéltesen elkülönülő község népéről írt. Őt is jobban érdekelték a gyerekeiket érettségivel is a trágyásszekerre ültető, fürdőszobás házakban lakó ókécskei “vacserok” (helvét hitvallásúak, “svájccserok”, kálvinisák) a maguk homogénebb, gazdagparaszti “boldog falu”-jával.

Milyen remek képét adja Szép Ernő a századforduló falusi zsidó szatócscsaládjának. A magyar falusi kiskereskedő és kisiparos azonban, aki érdeklődési körében, szokásaiban, hagyományaiban, céljaiban, tehát sok tekintetben különbözött attól, még nem jelent meg ilyen rokonszenves színben irodalmunkban. Azt hiszem, jellegzetes magyar társadalmi képződmény volt a falusi kispolgárság, amelyről Weis István 1930-ban azt mondta, hogy “hazánkban nyugat-európai értelemben” nincs is. Lényegesen különbözött ez a réteg még a magyar “úri középosztálytól” is, amely le is nézte azt. A kiskereskedők és kisiparosok a magyar társadalom jelentős részét alkották. 1930-ban – Kövér György (1998) szerint – létszámuk 300.000 fő, ami “az eltartottakkal együtt egymillió népességnek felel meg”. (Az ország akkori lakosságának nyolcad része.) Ezt a társadalmi réteget a szocializmus évtizedeiben nem gazdasági hatalma miatt számolták föl, hisz az alig volt, hanem azért, mert tagjait teljes egészében a jobboldali radikalizmus híveinek tartották. Újkécskén pl. már 1945 kora tavaszán a bűnbakkeresés lázában nagyszámú kisiparost és kiskereskedőt nyilvánítottak “nyilas”-nak és kérték rajtuk számon nem létező bűntetteiket. A “bűnös nép”, az “utolsó csatlós” nemzeti szégyenbélyegét ezeknek az embereknek a lelkébe égették bele leginkább. Ennek ellenére – vagy éppen ezért? – az ő egységes politikai állásfoglalásuk döntő mértékben tükröződött a háború utáni első választások eredményeiben. Közvélemény-formáló szerepük abból adódott, hogy műhelyeik, üzleteik gyakran afféle szabad parlamentekké, politizáló klubokká váltak. A kovácsnál vagy a borbélynál sorukra váró férfiak megvitatták az újsághíreket, a falu eseményeit, más efféle helyiségekbe meg kifejezetten beszélgetés céljából jöttek össze néha-néha. A felmerült kérdésekben a műhely gazdjának véleménye, szava különös hangsúllyal esett a latba.

A harmincas években kibontakozó népi mozgalom írói egyetértettek a kispolgárság ostorozásában, bár azon általában a “nemzeti”-t, tehát az “úri”-t értették. Természetes, hogy a munkásmozgalmi neveltetésű Veres Péter egy elbeszélésében vitriolos gúnnyal mutatja be a vasútállomáson sétálgató falusi kiskereskedőt és családját. A kispolgárt általában fölfelé törleszkedőnek, politikai szélsőségekbe sodródónak tartja. Hasonló a véleménye Féja Gézának. Szabó Dezső a nemzeti kispolgárság idegenvérűségét és szellemiségét kárhoztatta. Ez a vád – szerintem – a falusi kisiparosok és kiskereskedők nagy részére nem vonatkozhatott. Természetes, hogy a népi táborból messze álló Nagy Lajos és az onnan induló Darvas József marxista meggyőződésük alapján ellenszenvesnek, történetileg a haladás kerékkötőjének tartották a falusi kispolgárságnak ezeket az alcsoportjait. Darvas József azért egy helyen megjegyzi, hogy a parasztságból származó egyedeik jó viszonyban vannak a földmunkássággal. Tapasztalataim alapján én is úgy látom: “Beágyazódtak – ahogyan Kövér György (1998) írja – (...) a helyi (szomszédsági) közösségbe.”

*

Azt hiszem, a magyar társadalom, különösen pedig a falusi kisiparosság történetének sok tipikus vonását hordozza a mi családunk sorsának alakulása is.

A jászok népfőlöslégük árját évszázadok óta a Dél-Alföld felé csapolták le. Szüleim Jászapátiból a gazdasági válság végén 1932-ben – nyilván a Fejér ősök vérebe oltott titkos parancs értelmében – dél felé vették útjukat. Édesapám iparos családból származott. Fejér Pál kovács mester nagyapám kilenc gyermeke közül egyedül ő nőtt föl, s tizennégy éves korában került el nyomdász inasnak Túrkevébe. Az iparos, főképpen a nyomdász legények valcolására (szakmai világtájjására) ő már az első világháború miatt nem indulhatott el. A forradalmat egy kolozsvári nyomdában érte meg, ahol tanúja lehetett az addig lappangó román nacionalizmus fellobbanásának. A húszas években már bérlője volt az apáti Adria nyomdának, ahol a Jász Újság is készült. Szociáldemokrataszakszervezeti múltja miatt azonban a szolgabíró bojkottot rendelt el ellene, így nem maradt más választása, mint az elköltözés.

Kocsér község csak 1897-ben önállósodott, addig Jászapáti pusztája volt. Édesapám anyai ági rokonai, a Birkások közül három család is élt ott. Talán az is jellemző, hogy valamennyien iparosok: két asztalos meg egy órás. Nyilván az ő tanácsukra választotta édesapám a szomszédos Kécskét, gondolván: megél itt egy nyomda, hisz a környéken hasonló műhely legközelebb csak a 27 kilométernyire fekvő Nagykőrösön, vagy az egyaránt 35-35 kilométernyire található Kecskeméten, Szolnokon vagy Kiskunfélegyházán akad.

“Gyüttment” mivoltunk ellenére a kécskeiek hamar megtanulták cégünk nevét, amely levelezőlapjainkon, számláinkon, impresszumainkon így szerepelt: Fehér József könyvnyomdája és könyvkötészete. Nem volt ez ugyan olyan szép, mint az egyszeri apáti mester “Fazekas Mi. csizmadia me.” cégtáblafelirata, de épp egyedisége miatt megragadt az emberek tudatában, s csak így emlegettek bennünket: a Fehér nyomdászék. Igaz, amikor a nagyskolába kerültem, osztálytársaim azt hitték, hogy a nyomda írószereket gyárt. Meg is kérdezték: – Ugye, hagymahajból csináljátok a ceruza kilsejét?

Édesapám tagja lett az újkécskei ipartestületnek. A Vásár utcai székház közgyűléseire, vacsoráira eljárt. Söntésében és különtermében elég gyakran fröccsözgetett, biliárdozgatott és filléres alapon kártyázgatott. E két utóbbi műfajban az apáti aranyifjúság körében szerzett gyakorlata révén meglehetősen tekintélye is volt. Mondhatnám, hogy ezek a tevékenységei szorosan hozzátartoztak az "üzlet"-hez, hisz így került kapcsolatba a község nagy számú iparosával, kereskedőjével és tisztviselőjével, legjobb megrendelőivel.

Kik is voltak az ipartestület tagjai? A kérdésnek nem néztem utána levéltári forrásokban, statisztikai kiadványokban. Azt azonban tudom, hogy a kécskei társadalmat, ha nem is meghatározó, de alapvetően befolyásoló, a parasztságnak mintát adó, sajátos kultúrát képviselő réteg tagjai tartoztak ide. Már a puszta felsorolásuk is egy erős, szinte városi igény szintet tükröz. Egyúttal jelzi azt is, hogy a korabeli hazai tömeggyártás fejletlenségét a vállalkozó szellem jól ki tudta használni. A paraszti gazdaságot közvetlenül kiszolgáló kovács, bográr, kádár és darálás műhelyeken kívül működött itt a szélesebb közönség rendelkezésére álló takács, gerencsér, asztalos, ács, kőműves, szobafestő, bádogos, lakatos, késes, szabó, varrónő, kalapos, kékfestő, suszter, szűcs, borbély, fodrász, pék, hentes, cukrász, szikvízgyártó, óras, fényképész, kerékpár- és rádiószerező és villanyszerező. Némelyikük nemcsak a helyi igényeket elégítette ki, de a közeli vásárokból is rendszeresen eljárt termékeit árulni. Szolgáltatásaik lelkiismeretesek, gyártmányaik megbízhatók, izlésesek voltak. Javításokat éppúgy elfogadtak, mint ahogyan új termékek készítését is vállalták. A kiskereskedő általában szatócsboltost jelentett, de bizonyos szakosodást mutatott a trafikos, a rövidárus, a rőfös, a vas- és edényárus, az épületfa, a tűzifa és szénkereskedés, az újság és írószert bolt, valamint a villamosági cikkek árusító üzlet megléte, nem beszélve a vendéglőről, kocsmákról. Mikulástól karácsonyig esténként szép látványt nyújtott a piactér környéke, amikor kivilágították az ünnepi díszbe öltöztetett üzletek és műhelyek kirakatait. A sok-sok kisiparos és kiskereskedő általában inasokat és segédeket is tartott, s így ezek száma is emelte Újkécske nem paraszti népességének súlyát. Az inasok pedig annyian voltak, hogy részükre külön tanonciskola is működött a nagysikolában. A mesterek családtagjaikkal vagy inasaikkal, segédekkel rendszerint egész nap a műhelyben dolgoztak napi tíz órát, illetve ott végezték munkájukat, ahová hívták őket. Nemcsak a kőművesek, ácsok, szobafestők, stb. jártak házakhoz, de például a hentesek is disznót, vagy a borbélyok haját vágni. Ha "pang"-ott a műhely, ha a "kint sincs kuncsaft, bent sincs kuncsaft" állapot köszöntött be, szabadságot kértek segítségüket, a mesterek, a cégtulajdonosok pedig cégtáblájuk alatt állva támastották az ajtófélfát. Így szerették magukat gyakran lefényképeztetni. Bár legtöbbször kevés szülőbirtokkal is rendelkezett, azt általában kiadták részibe vagy napszámossal műveltették. Nem afféle parasztiparosok voltak hát, akiknek a fő jövedelmük földjükből, s nem műhelyükből származott.

Gyermekkorom falujában – emlékezetem szerint – csak néhány üzem lépte át a kisipar megszokott nagyságát, mégpedig a szeszgyár, a Herman Lipót gőzmalma, a Kiss Bálint permetezőgépgyára meg a Kiss Ferenc téglagyára. Tulajdonosaik és munkásai egyaránt elkülönültek a kisiparos mesterektől és segédektől. A nagykereskedők közül két zsidó bornagykereskedő nevét őrzi emlékezetem. Egyébként ez a Kécskén zsinagógát is emelő felekezet csak a helyi kispolgárság értelmiségi (ügyvéd, orvos, bankár), valamint kis- és nagykereskedői rétegében volt képviselve. Közülük csak kevesen éltek túl a borzalmas népiirtást, s csak néhányan tértek vissza szülőfalujukba, s rendszerint egész más területen kezdték újra életüket.

A kor kisiparosai, kiskereskedői általában elemi iskolai végzettséggel rendelkeztek. Hat elemi végzett édesapám is. Ő azonban a tanonciskolát kitértetéssel fejezte be. Ezüst plakettjébe ez volt belevésve: "Jó tanulókból lesznek kiváló mesterek". A kisiparos műhelyekben felszabaduló tanoncok jóval sokoldalúbb képzést kaptak, mint nagyüzemi társaik. A kis műhelyekben a termelési folyamatnak nemcsak egy részét ismerték meg, gyakorolták be, mint a szalagmunkások. Ha később nagyüzembe került, szívesen alkalmazták őket, mert ott bármelyik rész munkát azonnal tudták végezni. A nyomdászinas például egy kőcárájban, amilyen a miénk is volt, nemcsak szedő, de gépmester is lett. A szövegszedést éppúgy elsajátította, mint a bonyolult számításokat igénylő tabella-szedést. Édesapám hatalmas munkabírással rendelkezett. Ha összesűrűsödött a munka, pl. újév előtt, éjjel-nappal dolgozott. Egyenletes munkatempója miatt bármikor meg tudta mondani, öt perc eltéréssel, a pontos időt. Amikor már az ózdi nyomdába kapkodta az ólombetűket, egy termelési értekezleten azt a merész kijelentés tette, hogy a teljesítményét ő növelni nem tudja, s aki eleget tesz a megemelt normának, az eddig vagy nem dolgozott rendszeren, vagy csal.

Természetes, hogy édesapám szerette a betűt, szívesen olvasgatott, sőt bizonyos olvasottsággal is rendelkezett. Amikor téli estéken a konyhaasztalra készített borosüveg mellett édesanyámmal bekötésre rendezték a helyi Népkönyvtár kötetét, édesapám hangosan föl-fölvoltott néhány oldalnyi Veres Péter írásaiból. Nagy csodálójá volt a paraszírónak, halálhírét megkönnyezte. Esténként a Nemzeti Könyvtár vagy a Világvárosi Regények filléres füzeteinek olvasása után aludt el. Fialta korában a *Népszavát*, az *Az Estet* és a *Pesti Naplót* olvasta rendszeresen, később az Új Nemzedéket járatta, vasárnaponként meg az *Egyedül vagyunkot* szokta megvenni. A rádió ebben az időben már közhasználatú tárgynak számított, de szüleim csak a hatvanas években vásároltak egy készüléket. Emiatt édesapám az idegen politikusokat furcsán nevezte meg. Churchill például az ő ejtésében Csurcsil-nak hangzott. Tudott a sorok között olvasni. Bár jobboldali lapokat járatott, társaságban mindig baloldali nézeteit hangoztatta. Különösen félt a német befolyás növekedésétől.

*

A falu kisiparosai, kiskereskedői uralták egymást, de földműves szomszédait is. Tegező viszonyban, például édesapám, csak állandó kártyapartnerével, a szatócs Szabó Ödönnel és a rövidárus "Gyovai gyerek"-kel volt. Ők hozzánk is eljártak a lapot verni, borozgatni. Ezek az esték mindig nagy nótázásokkal végződtek, amelyekhez Gyovai úr adta mindig a hegedű kíséretet. Egymás feleségét nagyságos asszonynak titulálták, s természetesen "kezitcsókolommal" üdvözölték. De micsoda urak, micsoda nagyságos asszonyok voltak ezek az emberek, jóságos Isten!

Édesanyám Boros József miskolci hatgyermekes asztalos mester legkisebb lányaként született, akit sajószentpéteri bányász keresztapjék neveltek kislány kora óta, nagyanyám halála után. Épp ezért csak négy elemi járt. Őt testvére közül egy asztalos, egy szabó lett, egyik nővére szintén asztaloshoz, a másik meg nyomdászhoz ment férjhez, harmadik nővére korán meghalt. Ebben a családban is, miként az édesapáméban, az iparos család iparosokat termelt. Nem próbált tanulás révén magasabb társadalmi régiókba törni. Édesanyám már lánykorában elsajátította a szabás-varrás mesterségét, varrodában is dolgozott, ezért asszony korában ki tudta elégíteni a maga és a családja szinte teljes ruhaigényét. Jóformán csak felsőruhákat kellett vásárolnunk. Dús barna haját soha nem vágatta le rövidre, mint az divat volt, de nem is hordta parasztosan kontyban, hanem felcsavarva viselte. Nem sminkelte ugyan magát, de selyemharisnyát, magassarkú cipőt hordott, s nagy ritkán kalapot is rakott a fejére. A nyomdánkba érkező tisztviselők, tanítók, vándorszínész társulatok gáláns bonvivánjai gyakran kézcsokkal akarták őt köszönteni, mire ő mindig kikapta kezét a hódoló férfi kezéből. Ugyanezzel a kézzel keverte a malacok moslékát, végezte a nagymosást a teknőben, két hetenként dagasztotta a rozskenyér tésztaját. Ha pedig a ház földes helyiségét kellett fölmázolni, vagy a ház megrepedt vályogfalát tapasztani, akkor az Andrássy utca makadámjáról kapott föl egy lapátra való lócitromot. Az volt ugyanis a szokás, hogy a mázolásra vagy tapasztásra összegyűrt sárba lócitromot kellett bekeverni a tartósság érdekében. Ez a munka nem volt idegen osztályos társaitól

sem. De vajon melyik igazi úriasszony vagy akár csak városi polgárasszony csinálta volna ezt meg?

Fehér "úr" meg –, aki később megkapta a "kiskapitalista" bélyeget – 1944-45 telén, amíg nem akadt újból munka a nyomdában, Matúz úrral, a szomszéd borbélyjal járt el az orosz parancsnokságra. Matúz úr borotválta az oficérokot, Fehér úr meg szappanozta őket. Fizetségül esténként egy-egy köteg lécet kaptak. Ezzel tudtunk fűteni.

Édesapám vállalkozásait mindig elkerülte a siker. A harmincas évek elején megpróbálkozott egy fűszerüzlet létrehozásával "kécskén, miközben a nyomda Újkécskén működött. Édesanyám lett volna a boltos. A vállalkozásba egy év alatt belebukott. Hasonló sorsra jutott abban az ügyben is, amikor egy erdélyi szélhámos ezermester találmányát, egy modern szövőszék megépítését finanszírozta. A gép elkészült ugyan (fából), csak éppen nem működött. A feltaláló meg elszelelt a pénzzel. Sikerral kecsegtetett az 1944 végén megindított *Mai Újság*, de néhány hónap múlva az is ráfizetéses lett, s megszűnt. "zdi nyomdászként az ötvenes évek elején szamarat akart venni, hogy azzal hordja ki a kenyeret Putnokról Kelemérbe. Élete végén a falusi turizmust szerette volna megteremteni bátyai házában.

*

– Fehér úr, jöjjön be holnap az adóügybe, volna egy kis munka – szolt hosszúlépését felhajtva az adóügyi jegyző édesapámhoz a ipartestület biliárd termében egy csütörtök délután.

A lánya lakodalmára készülő borbélymester meg ugyanott így tette föl a kérdést:

– Mennyiért csinálna húsz darab esküvői meghívót, Fehér úr?

Az esküvői meghívók, a gyászjelentések használata a harmincas években kezdett elterjedni nemcsak iparos, de gazda körökben is, a régi szokások megváltozásának egyik jeleként. Ebben az időben a tanító urak névkártyájukra nem azt nyomatták a nevük alá, hogy "elemi iskolai tanító", hanem azt, hogy "m. kir. t. hadnagy". A gyakori műkedvelő előadásokat sem kézzel írt plakátokon hirdették már, nem is a vasárnapi nagymise utáni "publikálás" útján a község háza ablakából, hanem nyomtatott plakátokon. Sőt, gyakran ezekre is meghívókat csináltattak. Természetesen a helyi mozi és a környék községeinek szinte valamennyi "filmszínház"-a nálunk csináltatta "falragaszait" és belépőjegyeit. Az elkészült nyomtatványokat mi gyerekek hordtuk a postára feladni. Egynémelyik kisedésben tizenkét éves koromban már magam is részt vettem. Egy-két küldeményt szintén én szállítottam el kerékpáron Abonyba, Inokára, Kültre.

Nemcsak az udvarról, hanem a konyhából is, egy ajtón keresztül, közvetlenül a műhelybe lehetett lépni. Az ablak mellett állt az X-es francia gyártmányú gyorsajtó. Ezen készültek az apró nyomtatványok. A berakó lány lábbal hajtotta, s a gép – szerintünk – így "énekelt": rin-tin-tin-ti-dö-dö-dö. Ha nem volt ott édesapám, a személyzet elkezdte a csúfolódó nótát a gépnél dolgozó lány vagy inas bosszantására: Sajnálom, sajnálom / Csak kedves barátom / Van még egy pár ezer / Nyomjad csak jókedvel. Volt aztán egy "4-es" amerikai gyártmányú tégelysajtónk is. A fal mellett sorakozott vagy hat méteren az ólombetűs, a kvadrátos és a rézlénias fiókos szekrény sor. Vele párhuzamosan álltak a munkaasztalok, rajtuk a fahajók, ólomhajók. Ezekre emelték ki a vinkelekből a kisedett ólombetűs szövegeket. A gerendát tartó oszlop előtt helyezkedett el a perforáló gép. Mellette egyik oldalon a kész nyomtatványok tárolására szolgáló asztal és egy ember magasságú pulpitus a korrektúrázás és egyéb írásbeli munkák elvégzésére, a másik oldalon meg a nyomópapír tárolására szolgáló polcok sorakoztak. A vágógép mögötti sarokban álltak a könyvek táblájául szolgáló dekliek. Volt még itt egy szétnyitható nagy asztal, Boros nagyapám készítette, melyet disznótorok alkalmával a húsfeldolgozás céljára, egyébként pedig az ívek hajtogatására, számozásra, könyvkötésre használtunk. Télen gyakran a nyomdának ezen a részén aprítottak az inasok rőzsét, hogy begyűjthassanak a helyiség ellentétes végében feketéllő öntött vaskályhába. Emellett állott a sarokban egy hokedlin a mosdótál, mellette sziksó, háziszappan meg a törölköző az olajos-festékes, ólmos kezek szennyeződésének tisztítására.

*

A kécskei ipartestület tágas telkén a székházon kívül állt egy fedett kuglizó, egy szabadtéri táncparkett meg hátul egy hosszú nádfödeles parasztház, amelyet egy ideig mi lakásnak és nyomdának béreltünk. A telek közepén a mozi épülete helyezkedett el. Ennek színpadja fölött egy tábla volt elhelyezve ezzel a felirattal: "Isten, áldd a tisztas ipart! – Nyelvében él a nemzet!" A mozi teremben szokták megrendezni a műkedvelő előadásokat, az iparos bálokat, telenként pedig vándorszínészek szokták kibérelni. Ilyenkor bérletet illett vásárolni, és színházba illett menni néhány héti minden magára valamit is adó kécskei kispolgár családnak. Jellemző, hogy Kécskén, falu mivolta ellenére, hétköznapiokon is tudtak előadásokat rendezni, vasárnapokon pedig kettőt is. Darabjaik közül nekem a színes rivaldafényekkel álomvilágot varázsló, fülbemászó dallamokból álló operettek tetszettek leginkább. Nem vettem észre szegényes díszleteiket, jelmezeiket, három-négy fős zenekarukat. Családunk tagjai bármely előadásukra ingyen bemehettek, hisz édesapám a színingazgató plakát-megrendelése alkalmával ezt kialkudta. Tudom, hogy prózai művek is szerepeltek műsorukon "telt házak előtt".

A kécskei kisiparosok, kiskereskedők gyermekeinek továbbtanulásában – emlékezetem szerint – a szülőknek az a vágya tükröződött, hogy a "bót"-ot vagy a műhelyt jobb kezekbe adhassák örökül. Éppen ezért fiaikat leginkább a félegyházi polgári fiúiskolába, lányukat meg a liceumba írták. Voltak azonban néhányan, akik inkább a szolnoki vas- és fémipari, vagy a kereskedelmi szakiskolát választották. Feltűnően kevesen voltunk gimnazisták és tanítóképzősök. Ennek ellenére a negyvenes évek elején mi bejáró diákok egy egész vasúti kocsit megtöltöttünk.

A község polgárosultságára jellemző volt az is, hogy lakossága népviseletéből már régen kivetkőzött. Népszokásai közül még élt a betlehemezés. A szüreti bálak rendezése azonban a tanítók és a kispolgárság fiataljainak buzgólkodásán múlt. Ha dalra gyűjtöttek, inkább énekelték azt, hogy "Este, ha lefekszik, álmodozzon rólam..." vagy "Asszony, asszony, csókos asszony...", mint népdalt. Míg a paraszti kultúrát szívósan őrző Kalocsai Sárköz kis falvaiban a harmincas évek agilis papjai arról panaszkodtak, hogy nem tudnak cserkészcsapatot szervezni, addig Kécskén már régebben megalakult a búrkalapos fiúk csapata. 1943-tól Bátyi Pál káplán lett a parancsnok. 1945-től az ipartestület telkének végében álló ház vált csapatotthonná. Nem is csoda, hisz tagjainak nyolcvan százaléka a helyi kisiparosok, kiskereskedők fiaiból rekrutálódott. Húsz éven felüli segédek, egyetemisták éppúgy megtalálták itt a szórakozásukat, mint a gimnazisták, polgaristák, fiatal tanítók és általános iskolás gyerekek. Rövidesen ez a száznál is több főből álló csapat lett a lelke Kécske közművelődésének. Hogy sokszor Nóti Károly kabaréjeleneteit, Zerkovics operett-silányságait tanultuk be, az igaz, de komoly, értékes művek is színpadra kerültek előadásunkban. Mi voltunk az elsők a falu történetében, akiket szüleik táborozni elengedtek, sőt küldtek az ország távoli vidékeire.

1949-ben megszűnt a cserkészlet, s vége lett a kisiparos-kiskereskedő világnak is. Fölszámoltak egy olyan társadalmi réteget, amely alapja lehetett volna az igazi magyar polgárosodásnak. Hisz ennek a rétegnek léte volt a termelőmunka, eltartotta önmagát és társadalmi igényt elégített ki. A "szocialista embertípus" címkéje alatt aztán igyekeztek egyedeikből a csak mának élő, csak önmagukkal törődő, mindent "fölülről" váró, bábként mozgatható, termelő magántulajdonnal nem rendelkező tömegembert kinevelni.

*

Elöttem az 1949. december 29-i államosításkor felvett leltár. (A kártérítéshez szereztük be.) Elámulok, milyen szegényes. 60-80 centiméteres könyvkötővásznak, 8-10 ív különféle papírok, 150 darab vignetta. A nyomdai felszerelések felsorolását olvasva magam előtt látom a gépeket, a fekete "stégszekerény"-t, a már kezemhez szokó réz "vinkel"-t, a "kleiszteres lábas"-t, a könyvkötő prést, amelyet disznóvágáskor a sajt préselésére is használtunk.

Tudom, hogy édesapám szeméből kibuggyant a könny, amikor élete munkájával beszerzett ólombetűit vödörökbe öntve mázsálták le, s az ott segédkező helyi párttag tréfásan megjegyezte: "Jó lesz golyónak!" Az ólombetűk súlya "összesen 623 kg" volt, a rézléniáké "30 kg". Majd egy év múlva a Franklin Nyomda Nyomdagépjavitó, Felszámoló részlege kimutatta, hogy a Fehér Nyomda államosított álló- és forgóeszközeinek értéke mindössze 20.729 Ft és 73 fillér. Az 1950. január 5-én kitöltött kérdőíven ugyan édesapám óvatosan 23 ezerre taksálta elkönfiskált műhelyének értékét. 1949. évi jövedelmeként pedig 9.600 Ft-ot vallott be. Sokkal valóban nem lehetett több, de ez is fölötte volt annak, amit néhány hónap múlva a budapesti Piatnik Kártyagyár anyagmozgató segéd munkásaként, a családjától távol élve keresett.

Az államosítás végrehajtására a Könnyűipari Minisztériumból kiküldött tejfőlésszájú fiatalember néhány évvel korábban még egy embertelen hatalom üldöztetéseit szenvedte. Ekkorra azonban már ő is fogaskereke lett a kezdődő proletárdiktatúrának. Nyilván magányosan élhetett, mert a "munka" végeztével aktatáskájából proletár szendvicset (zsiroskenyeret) vett elő, s kezdte enni. Édesanyám szíve megesett rajta, s behívta a konyhába a szerencsétlent. A nyomdát ugyanis közben lepecsételték. Így Ottó az asztalunkhoz ült. A meleg étel meg a jó szó, úgy látszik, felbátorította, mert ebéd után édesanyámhoz fordulva ezt mondta: "Nagyságos asszony, ne tessék félni, nem fognak ezek sokáig uralkodni."

*

Sokáig uralkodtak, rövid ideig uralkodtak? – nézőpont kérdése. Édesapám mindenesetre haláláig várta a végét. Sztálin halálakor éppúgy bizakodott, mint ötvenhatban. Végül nem bírta tovább, s 1989 őszén, a rendszerváltozás előestéjén, majd negyven évvel az államosítás után itt hagyta ezt a cudar világot. Fiaira hagyva az emlékezést meg a tanulságok levonásának kötelességét.

Irodalom

- Gyáni Gábor-Kövér György: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. Bp. 1998.,
Szép Ernő: *Lila ákác*. Bp. 1914., *Dali, dali, dal*. Bp. 1934.,
Nagy Lajos: *Kiskunhalom*. Bp. 1934.,
Veres Péter: *Munka közben* (Gyepsor) Bp. 1944.,
Szocializmus, nacionalizmus. Bp. 1943.,
Szabó Dezső: *A magyar középosztály megteremtése* (Az egész látóhatár I.) é. n.,
Darvas József: *A legnagyobb magyar falu* (Tiszántúl) Bp. 1957.,
Móricz Zsigmond: *Boldog falu* (Gyalogolni jó) Bp. 1952.,
Rab oroszlán Bp. é. n.
Erdei Ferenc: *Futóhomok*. Bp. 1937.,
Féja Géza: *Viharsarok*. Bp. 1937.,
Weis István: *A mai magyar társadalom*. Bp. 1930.

Bánszky Pál

“Ez az én világom”

Népművészet – naiv művészet

“Nálunk még él az úgynevezett népművészet, vagy ha kihalt is, egy friss temető erejével hat tovább.”

(Pilinszky János)

Magyarországon egyre több momentum hívja fel a figyelmünket a népművészet, a primitív művészet és a naiv művészet rokonságának és különbözőségének a kutatására. Ahogyan a paleolitikum és a ma élő természeti népek vadászai, úgy egy-egy naiv alkotó is fétis-funkciójú varázspraktikával akarja a véletlen tényezőket csökkenteni és saját mágikus hatalmát növelni. Amikor közel két évtizede a kecskeméti Magyar Naiv Művészek Múzeuma számára meg akartam vásárolni *Czenéné Kiss Viktória* egyik kisméretű festményét, annak az árát szokatlanul magasra tartotta, azonban az igazi meglepetést az indoklás okozta: “Akinek fontos ez a kép, az ki fogja váltani!” – mondotta. Később derült ki, hogy ezzel egy öket féltrejátékoztató, s így nekik rosszat akaró ügyvédre utalt, s ezért festette meg, tehát fétis-funkcióval *Az ügyvédet elviszi az ördög* című képet. S ebben a magatartásban, hogy az ábrázolás mágikus hatalmával, a képeken rögzített események segítségével, a sorsukat mozgató és láthatatlan erőket a maguk javára fordíthatják, Czenéné Kiss Viktória nem áll egyedül. A cigány származású *Orsós Teréz* megfestette “barátnőjének”, Orsós Annának a képzeletbeli temetését, s kimondva-kimondhatatlanul tette ezt azért, mert az elszerezte tőle a férjét. Ahogyan az őseMBER-vadász, vagy a kisgyermek azt hiszi, hogy az általa készített rajzzal magukat a tárgyakat birtokolja, valami hasonló hiedelem, sajátos képvarázslat jelentkezik egyes naiv alkotók gondolkodásmódjában és cselekedeteiben is. S ha az alkotások nemis mindig hordoznak tényszerűen kimutatható mágikus jegyeket, legtöbbször mégis azért készül el, mert alkotója valami fontos dolgot akar közölni vele. Így a mű legfontosabb elemének a gondolatot tartják, a hangsúlyt a tartalomra helyezik.

A naiv alkotók nincsenek alávetve nevelői-oktatói hatásoknak. Ösztöneikre, velük született vizuális érzékenységükre és tehetségükre hallgatva maguknak állítanak fel szabályokat. Mindenki a maga útját járva fegyvert kovácsol a formai képzettség hiányából.

Szinte hihetetlennek tűnik, hogy most a XX. század végén is viszonylag nagy számban maradtak forrásközelben naiv alkotók, különösen a szoborfaragók. Ezért nem lehet a “képzőművészet vadvirágait” egységesen a naiv művészet kategóriáján belül tárgyalni. Tapasztalataink okán az utóbbi negyedszázadban meghirdetett országos pályázatnak (1974, 1991 és 1996) eleve a *Népi szobrászat* címet adtuk. A XX. század első évtizedeiben a szoborfaragók egyre tömegesebb jelentkezése következett be és döntő többségük a néphagyományhoz kötődik!

Népi szobrászatunk – tematikai szempontból – legfontosabb jellegzetességének tűnik, hogy Magyarországon szinte nincs olyan alkotó, akinek oeuvre-jében ne találkoznánk a pásztor-juhász, kanász, gulyás, csikós alakjával. Amíg a görögösnél a nemzeti ideált a meztelen atléta alakja jelképezte, addig nálunk az etnikum, illetve az ősi szabadság ideáljaként a lelkek mélyén a pásztor alakja jelentkezik. S népi szobrászatunkban – túl a tematikán – fellelhetők ősi képzetek, bizonyos archaikus vonások. Ilyennek kell tekintenünk egyfajta kompozíciós elv érvényesítését, amely megegyezik a frontalitás elvével. “A görögöket megelőzően – írja Fülep Lajos – a monumentális szobornak, bármennyit változik vagy fejlődik is egyéb tekintetben, van egy olyan sajátossága, amelyen nem képes túlhaladni: akár áll, akár megy a figura, mindkét talpával teljesen és egyformán érinti a földet, minek folytán törzse nem hajlik el jobbról balra, vagy balról jobbra, hanem középen hosszant végigvont tengellyel két egyenlő (de nem szimmetrikus) részre osztható.”

Népi szobrászatunk másik fontos jellemzője, hogy szorosan kapcsolódik a mindennapi élethez és a hagyományokhoz. Az alkotók többsége a saját maga által megélt élményeket, közvetlen környezetének világát dolgozza fel. Magyarországon alig akad faragó, aki ne faragta volna meg a szántás-vetés jelenetét, igaz leginkább a részlethűségre és kevésbé a plasztikai megjelenítésre ügyelve. S több alkotónál különös hangsúlyt kap a munkafolyamat végén, annak eredményeként megjelenő kenérszegés. *Szörös József* például a kenyér történetét négyrészes szoborkompozícióban igyekezett kifejezni. Ez a faragás a szántás jelenetétől, az aratáson, a gabonának a malomba szállításán és a munkafolyamatok részletezésén keresztül jut el a gyermekek által közrefogott anya kenérszegéséig. *Bakos Lajos: Szánt a béres* című szobra is ehhez a témakörhöz kapcsolódik, de nyújtott lábú állatai az egyiptomi festészetre is emlékeztetik nézőjét. *Kupai Sándor Gyász* című kisplasztikája még inkább a kifejezés erejével hat, amit alkotója úgy fejezett ki, hogy az “állatnak is van lelke és képes kifejezni mérhetetlen fájdalmát”.

Vizsgáljuk meg azonban az alapvető különbségeket a népművészet és a naiv művészet között.

A két művészeti jelenségcsoport azonos vonásait, például az alkotók vizuális érzékenységét, a született tehetség tényét, a szakmai iskolázottság hiányát elégségesnek tűnik csupán címszavakban említeni. Az archaizmusoz fűződő viszonyuk már nyitottabb és összetettebb magatartásra utal, s ez a gyakorlat és hatás nem zárható ki a naiv művészet köréből sem.

A népművészet még a történelem előtti időkől őriz egy bizonyos ősi magot, hitben és érzületben különböző arche-típusokat. A történelem során a különböző stíluskorszakokból, például a reneszánszból és a barokkból azt veszi át, ami szelleme számára felfogható. Az ősi arche-típusok tovább élnek népművészeti tárgyakban, a népi szobrászat és a naiv alkotók egyes munkáiban, akár a fétis-funkció továbbélésére utaló jelekben, vagy éppen az idolszerű szobrokban.

Mivel a XX. században a naiv művészet túllépi a népművészet kereteit, ezért szükséges számba venni a különbségeket, s e művészeti jelenség lényegét és sajátos vonásait.

A hagyománykövető – népművész, kézműves – *minta, illetve klisé alapján* dolgozik és az elődöktől átvett örökséget, s a felgyűlt, a személyes tapasztalatokat tovább adja a következő nemzedéknek. (Az örökölt minta természetesen nem hajszálpontos másolatot jelent, hiszen a kisebb változtatások, és az alkotó egyéniségjegyei is érzékeltetnek némi eltérést, különbséget.)

A naiv alkotó tevékenysége viszont nem illeszkedik a történelmi összefüggésekbe. Számukra nincs ideális modell, nem is a minta, illetve klisé után dolgoznak. Szemléletük valójában *hagyománytalan*. A valóságot konvenciómentesen szemlélik. Érzéseikből indulnak ki és nem különböző előírásokból. Nem ismerik a kultúra előzményeit, nem tudják, hogy az elődök meddig jutottak.

Különbséget lehet és kell tenni a népművészet és a naiv művészet között a *stílus, az etnikai-nemzeti és az egyetemes jelleg* tekintetében is. A népművészetnek *stílusa* van, sőt határozottan közösségi illetve regionális karakteret ölt. A naiv alkotások viszont

nem rendelkeznek közös stílussal, ami nem jelenti azt, hogy a naiv alkotók nem mutatnak egyéni stílusjegyeket. De ahány alkotó, annyi személyes stílusjegy! Valamennyien odafüggeszthetnék a képeik, illetve szobraik fölé, hogy "ez az én világom": felkészültségem, műveltségem, tapasztalatom, világképem, ízlésem, tehetségem. Náluk a közös stílus helyett az autonóm stílusjegyekkel találkozhatunk.

Vannak kutatók, akik kimondottan szembeállítják a népművészet nemzeti és a naiv művészet egyetemes jellegét. Úgy tűnik ez a szembeállítás indokolatlan. A népművészetnél természetesen egyértelmű az etnikai, a nemzeti kötődés. De egy-egy alkotónál, vagy csoportnál a naivok esetében sem lehet kizárni az etnikai jelleget.

A népművészet és a naiv művészet között talán a legszembevetőbb és legfontosabb különbség, hogy amíg a népművészet egy adott közösség igényéhez és ízléséhez tapad, addig a naiv művészet alapvetően individuális, személyes jellegű.

A kollektív, illetve az individuális jellegben megvonható alapvető különbség természetesen nem jelenti azt, hogy egy-egy naiv alkotó által létrehozott festményben, vagy szoborban ne élne tovább a népművészet által még a történelem előtti időkből őrzött ősi mag néhány eleme. Egyes vonások a kompozíciós rend tükörkép-szerkezetében, vagy az arányképzésben is jelen lehetnek. Szükséges tudomásul vennünk, hogy a naiv alkotó a saját személyiségén átszűrte és kifejezte, tehát egyszemélyes, önálló kultúrát képvisel.

Különbséget szükséges tenni a népművészet és a naiv művészet között abban a tekintetben is, hogy jellemző marad-e a *hasznos* és a *szép*, a funkció és az esztétikum egységének az alapkövetelménye. Amíg az archaikus népművészetben egyértelműen jelen van a funkció és a gyönyörködtetési szándék összhangja, a naiv művészetben ez más értelmet kap. Ez esetben az *esztétikai cél* kerül előtérbe, sőt a pszichésen sérült embernél felmérhetetlenül nagy terapikus haszna van magának az alkotás folyamatának. A tanyán élt *Órsi Imre* életét a magány és a félelem szötte át. Gyakran vett erőt rajta a félszegség és a szorongás, s ez vált szobrainak alakítójává is. Ezek a pszichikai motívumok visszaemlékezéseiben is fontos helyet kapnak. A katonaságról a kikötés és a tűzvonal élménye dominál nála. Őszintén ki is fejezte félelmét: "Ha csattant az akna, egymásnak ugrottunk, annyira féltünk. Keseredett szavakat mondogattunk egymásnak" – emlékezik a frontra. Több mint harminc esztendővel később elmondott visszaemlékezésében, szenvedésének minden apró részletét képes volt felidézni. Amikor éjjeliőr lett Budapesten a Jászberényi úti felüljárónál, még a sóder átvételétől is félt. Egyik alkalommal hosszasan, szinte nyúszítva mesélte el, hogy milyen rettenetes helyzetbe kerülhet, ha becsapják. Örökösen – három sikertelen házasságában is – magányos volt. Ezt csak fokozta a tanyasi élet, továbbá élete utolsó évtizedében választott kenyérkereső pályája, az éjjeliőrség is. A fiatal korában készített Janus-arcú "botszobra" a pszichikai önkifejezésének első, szemléletes megnyilvánulása. Mindkét arcon előmlik a melankolikus szomorúság. Több évtizeden át nem folytatta a faragást, s közel az ötvenedik évéhez ismét a magány és a félelem vette rá a rendszeres szoborkészítésre, amikor a hatvanas évek közepén fellépő száj- és körömfájásjárvány hetekre bezárta a tanyába. S 1974-ben az első országos pályázatra, Debrecenbe küldte el először az addig készített tucatnyi szobrát. S a szobraiban megmutatkozó plasztikai tehetségét mindjárt első díjjal jutalmazták. Mint faragó ember, nem is annyira szobrokat, inkább társakat teremtett maga mellé, "akik jól érzékelhető formajegyekkel, pszichikai vallomásokkal" visszautalnak alkotójukra. Szobrai – ha úgy tetszik – "magányjjesztő", társkereső alkotások lettek, de mégsem igaz társak. Erre a kegyetlen igazságra döbrent rá később, amikor a megszenvedett magány helyett önkéntes halállal az ismeretlen végtelent választotta.

Úgy tűnik, most, a XX. század legvégén, minden ember leginkább egy maga által felépített kultúrát képvisel. A naiv alkotó tapasztalataiból, megélt élményeiből indítva önnön világából merít. Nem követi a stílusirányzatokat, szabadiskolai és főiskolai tanárok előírásait. Nem követ elődöket, nem akarja azokat meghaladni, hanem mindent előlről kezdve mindig újra fedezi fel maga számára a világot. A naiv mű ezért a természeti állapothoz közelálló kifejezés.

Legtöbbször érett emberként kezdenek bele az alkotótevékenységbe, s egy-egy képbe, szoborba sűrítik bele életük mondanivalóját. Felőtt emberek és mégis ártatlan gyermek módjára alkotnak, idős korukban is meg tudnak őrizni – ki többet, ki kevesebbet – saját gyermekségükből.

A naiv mű a világ személyes felfedése. Ebben a művészeti jelenségben benne rejlik az a kérdés, hogy mire jut *önmagában* a vizuálisan érzékeny, tehetséges ember. Főként érzéseiből indulnak ki és ösztöneikre hagyatkozva jó értelemben vett gátlástalansággal és elementáris kifejező erővel küzdik le az ismeretek hiányát. A hívők és az ártatlanok makacs szenvedélyével egyggyé válnak azzal, amit festenek vagy faragnak.

Erdőben, mezőben nyíló vadvirágok

(Bánszky Pál: A képzőművészet vadvirágai)

Képzett emberek szemszögéből elemi gondolat a tetszetős népi alkotásokat *vadvirágoknak* tekinteni. Először Kríza János adta a *Vadrózsák* címet Székely népköltési gyűjteménye I. kötetének 1863-ban, Kolozsvárott. Őt tekintette példaképének a szegedi Kálmány Lajos, aki *Koszorúk az Alföld vad virágaiból* címmel tette közzé kétkötetes népköltési gyűjteményét 1877-78-ban Aradon. És most itt van a kezünkben a tevékeny művészettörténész: Bánszky Pál nagyszabású képeskönyve *A képzőművészet vadvirágai* címmel, amely éppen száz népművészeti és naiv szemléletű magyar alkotó képeit és ismertetését tartalmazza. (Kecskemét, 1997.) Amikor az ilyen albumok a drágaság miatt sorra kevesbednek, szerzőnk saját költségén jelenteti meg. Szép gesztus tőle! E műve amolyan összegzés; korábban már több egyéni alkotót is bemutatott, összefoglalta a hazai naiv művészetet, majd külön is a népi szobrászatot, és alapozó ismertetést írt a Kecskeméti Magyar Naiv Művészek Múzeumáról. Jelen albuma kétségkívül a leggazdagabb, ebből tudunk meg legtöbbet a naiv művészetekről, és örömmel lehet üdvözölni a párhuzamos angol fordítást, amely külföldön is keresetté teheti a munkát. Ahogy a szerzőt ismerem, műve mindenhová el is fog jutni.

Ezen a vadvirágos réten látszólag könnyű tájékozódni, valójában eléggé körülményes. Itt van mindjárt a leggyakrabban használt, külső szemléletre valló *naiv* jelző! Ez esetben nem hiszékeny, gyermeket jelentésű, bár kétségkívül ez is egyik jellemzője, hanem inkább természetesen, keresetlen és nyíltan lehet rajta érteni. A naiv művészek ugyanis képzetlen, ösztönös alkotók, akik elsősorban önmagukat szeretnék kifejezni, illetve az egyéniségükön átszűrt világot. Előképek hídján mindegyikük külön-külön fedezi fel a valóságot és annak égi-művészi mását. *Pallasz Athéné* módjára pattannak ki a Művészet fejéből, életük fordulóján, ám ez az egyéni váltás azzal jár, hogy kész művészetüket csak kevesen tudják fokról fokra fejleszteni. A szerteágazó életutak miatt a naiv művészetben nagyon nehéz közös stílusjegyeket kimutatni, némely szakértő ezért is tekinti teljes egészében történelmen kívülinek. Ha ez némi túlzás is, az mindenképp elfogadható, hogy a naiv művészet inkább egyetemes, mint népi-nemzeti, és ennek révén egyes alkotások párhuzamait az őskori, másokat a törzsi és még nagyobb számban a népi iparművészetben lelhetjük meg. Ahány naiv művész, szinte annyi stílus, ám a legtöbb alkotás témája a gyermekkorhoz, a faluhoz, az egyszerűbb foglalkozásokhoz kötődik, ritka a városi és még ritkább a gyáripari indíték, ennél még a varázsos-mesei-vallásos mondanivaló is gyakoribb. A naivoknál a forma éppúgy másodlagos, mint például a népdalok előadójánál, a tartalom a lényeg. A naiv művész nem díszíti, nem is iparművészeti remeket alkot, hanem szinte azonosul tárgyával. Nem elég a pillanatfelvétel, hanem sorozatokat készít, mint a középkorban a freskóciklusok festői, és ezek mögött egyéni élmény húzódik meg: szántás-vetés, kenyérsütés és kenyérszegés, stb., az ünnepebb lakodalom, pünkösddőlés és még sok más. Alig van olyan művész, aki ezeket ne tette volna át képbe vagy szoborba, és a magyarokra jellemző a pásztorélet, pásztorfigurák elsőrendű fontossága, ők máig a szabadság jelképei, mint valaha voltak a jobbágykorban a betyárokkal együtt. Jellemző rájuk az állatszeretet, csakis így lehetett kifaragni az elhullott borja fölött szomorkodó tehenet. Olyan naiv művész is akad, aki lelket tulajdonít az állatoknak.

Bár a naiv művészet szülőanyja a népművészet, ez az utód akkor lép elő, amikor a szülő előregedik, és a "gyermek" már nem simul bele a közösség díszítő stíluskörébe, hanem kilép, és elindul a nagy művészetek felé: elsősorban fest és szobrot farag, épp ezek majdnem teljes *hiánya* jellemzi az inkább dekoratív népművészetet. A hagyományos, közösségi művészkedéssel szemben a naivok folyton újítanak, nem maradnak névtelenek, öntudatosan viselik, öröközik meg nevüket, mint amikor a reneszánsz idején a nevesítés általánossá vált, addig csak a pápáknak és a fejedelmeknek illett magukat megnevezniük. Ám a naivok éppúgy nem műveikből élnek, mint a népművészek sem, inkább csak életük egy bizonyos szakaszán és szabad idejükben, elsősorban saját maguknak alkotnak. A népművészetnek is vannak kiváló egyéniségei, akik mintegy a korabeli közzététel és letéteményesei, pl. egy-egy nótafa a fejében hordozza kis közössége egész dalreperatóriáját, s azt szívesen elő is adja. A naiv művészek többsége ha nem is piacra "termel", de azt szívesen veszi, ha mások is elismerik. Így e száz jeles naiv többségének már volt kiállítás, némelyeknek többször és esetenként külföldön is. A naiv művészet valójában nem a modern, kortársi művészet ellenlábasa, nem is valamiféle elrontott utánpótlás, hanem önkifejezés; hátrányos helyzet – pl. a hazai cigányság, erdélyi magyar nemzetiség – esetén pedig önvédelem és az önazonosság keresése is.

A magyar naivok jelentős hányada már gyermekkorában megmutatta oroszánkörméit, de feltételek híján csak később, felnőtt korban tudott valamelyest kibontakozni, esetleg nem is csak egyetlen művészeti ágazatban. Munkamániás korunkra és szegénységünkre jellemző, hogy az ő esetükben e felnőttkori irányváltás többnyire fizikai, idegi betegséggel, jobb esetben nyugdíjaztatással járt együtt. A művészi önkifejezés ilyen esetekben ösztönös terápia is egyszersmind. (Ez talán az erősebben folklór gyökerű és folytonosan saját önazonosságukat kereső erdélyi naivokra, továbbá a polgárosultabb nyugatiakra kevésbé vonatkozik.)

Ha a naivok nem is teljesen történelmen kívüliek, még kevésbé társadalmuktól függetlenek. Nyugat-Európában a kissé korábban jelentkezett naivok zöme kispolgár, térségünkben paraszt-pásztor és kisiparos, a volt Szovjetunióban pedig proletár és paraszt. E térségbeli minden réteget a hivatásos, nagy művészetekhez viszonyított megkérdőjelezés jellemez. Egészen más a helyzet az Egyesült Államokban, ahol a telepések századokon át maguk gondoskodtak művészeti önellátásukról, vagy jó pénzért specialisták gondoskodtak róluk, és így ott az utóbbi időkig a népművészet-népi iparművészet és naiv művészet között nem lehetett olyan éles határt vonni, mint Európában. A japán naiv művészet – nemzeti-népi talajon – inkább az európaihoz hasonlít, mint az amerikaihoz.

A naiv művészet kialakulása és rokonsága kapcsán már többször is említettem az ősanját, a népművészetet, de nem került sor a naivok és a népi iparművészek közötti különbségtételre. A szakirodalom élesebben különböztet, mint maga az élet: a szerzők gondosan ügyelnek arra, hogy az albumokban vagy csak naivok, vagy csak népi iparművészek szerepeljenek. Ám egyes szobrok – a képek kevésbé – mindkét helyen szerepelhetnének, e képzőművészeti ágazatban tehát nem annyira nyilvánvaló a különbség. Talán inkább úgy kellene különbséget tenni, hogy egy népi iparművész napjainkban sokkal inkább törekszik "sorozatgyártásra", mint egy naiv, és szeretne is belőle megélni. A népi iparművészeket dísztárgyaik alkotásában intézményesen támogatják, míg a naivoknak csak alkalmi biztatók és támogatók vannak. A naiv művészek mindegyike a maga útját járja, és központi anyagokkal már csak azért sem lehet őket támogatni, mert számukra nincs kötelező vagy előnyben részesített nyersanyag, úgy vannak, mint a gyermekek: mindenből szinte mindent tudnak csinálni. Némelyikük a szobrot be is festi, mint valaha a budavári gótikus szobrokat a középkorban, más esetben ez a szobor köszön, kezét fog, vagy mozog, mint a legmodernebb alkotások egy része is. Nemcsak térbeli plasztikát ismernek, hanem például a házuk vagy annak kapuja síkjába is illeszthetik a szobrot, illetve domborművet, mint a középkori templomok ún. kapubéltében; a festett Madonnát hitbuzgó asszonyok fátyollal is díszíthetik. (A vallásos tematika sokkal inkább a lengyel naivokra jellemző, mint a magyarokra.)

A naivok ugyancsak rokoníthatók az amatőrökkel és a dilettánsokkal, de ezektől el is különíthetők. Az amatőr olyan műkedvelő, aki kellő hozzáértéssel, de nem hivatásszerűen művészkedik, ebben egyezik a naival. A dilettáns viszont hozzáértés nélkül, esetleg félig

hivatásszerűen foglalkozik művészettel, elsősorban rá jellemző a hatásvadász giccs. Ezek valamennyien autodidakták, vagyis önmagukat képezték ki, és például a festészetben kedvelik az élénk színeket. Míg azonban a naivok saját életüket ábrázolják művészi síkon, beleértve vágyaikat, érzelmi világukat, az amatőrök többsége és főként a dilettánsok képzeletbeli idillt (pl. szarvasok isznak egy erdei patakából) visznek a vászonra, amelyről joggal hihetik, hogy kelendő áru lesz. A naivok színskálája egyénibb, ha nem is tartózkodóbb, különösen a romák szeretik a vásznon a tarkaságot! (A hazai szlovákság viszont el nem hagyná sehonnan pl. a kék színt.) Míg az amatőrök és a dilettánsok egyaránt szeretik a kék tavat, a hófehér, hófödte hegycsúcsokat, igazi tájképfestő a száz naiv közül mindössze egyetlen akad! A naivok ugyanis mindent antropomorfizálnak, átemberiesítenek, gyakran még szeretett állataikat is, nem sokat bíbelődnek viszont az arányokkal, és szabadon bánnak a perspektívával is; a dilettánsok és az amatőrök iskolás pontosságra törekzenek. Egy naiv nyugodtan megengedheti magának, hogy például a szántást ugyanúgy síkban ábrázolja, mint az ókori egyiptomi falfestmények, ezt egy amatőr vagy egy dilettáns súlyos hibának vélné. E vásárnapi festők, gúnynevükön mázolók, görcsölve utánozzák a nagyokat, közben naturalizmusba tévedhetnek, egy igazi naiv nem másol, és inkább stilizál, mint utánozza akár a természetet, akár a nagyokat. Pedig ha valakik természetközeli életek és alkottak, azok épp a mi naivjaink! (Akad persze kivétel is, pl. olyan cséplőgép-ábrázolás, amelyből helyre lehetne állítani a korabeli masinát.) A naivok nem igazán engednek a külső művészi hatásoknak, igyekeznek önérvényűek, önállóak maradni.

A népművészek, népi iparművészek a hagyományos örökséget akarják – kissé korszerűsítve, esetleg némileg egyénítve – átadni, a naivok “csak” önmagukat. A népművészet tárgyalkotó jellegű, és ez a tárgy nemcsak szép, hanem egyszersmind hasznos (használati darab) is, a naivoktól e gyakorlati szempont távol van, sőt! Volt olyan roma asszony, aki még életben lévő társának temetését festette meg, mert a férjét elszerezte tőle, máskor a gonosz ügyvédet vitette el az ördöggel. Ezek részben őskori sziklaképekre emlékeztetnek, részben azokra a mai politikai viccekre, amelyekben a még élő, de népszerűtlen politikusokat temetésen szerepeltetik. Idő és tér, múlt és jelen, egyedi és egyetemes, varázsos és gyakorlati és még sok más vonás fonódik egybe a naiv művészetben. Valahányszor a hivatásos művészet kifárad, zsákutcába kerül, és még az érdeklődők számára sem válik “fogyaszthatóvá”, a népművészetet felváltó naiv művészet próbálja betölteni ezt a szerepet. És mivel nem kerülhet márkás festmény minden lakás falára, továbbá a tulajdonos is – egy ideig – a munka rabja marad, nem valószínű, hogy (az átalakult) naiv művészet a közeljövőben elhalna. Az önmagát művészi módon kifejező ember tudja csak leküzdeni a társaitól és a természettől való elidegenedést.

Mindezt és még több mást is meg lehetne tanulni Bánszky Pál reprezentatív kiadványából, melynek tanulságait tágabb nemzetközi keretbe próbáltam illeszteni. A száz írott portré kitűnő, a képek látványosak, a kézikönyv minden szükséges mutatóval ellátott. (Néhány hiba: a 88. old. nem Mária, hanem Méri; a 105-ös aláírás helyesen Tehenet vezető gazda; 147: mi az a biak-szokás? 154: aligha helyes a Hywinkää-alak, a finnben nincs w, csak v.)

Ez jó mulatság, férfimunka volt! Naivjaink nincsenek elfeledve. Élni szép és érdemes, íme, itt a száz bizonyíték... Mindnyájunk polcán ott a helye ennek a díszalbumnak!

Katona Imre

Az összehasonlítás lényege

Nagy Miklós: *Klió és más múzsák*

Nagy Miklós irodalomtörténész az 1987-ben megjelent *Virrasztók* című tanulmánykötete után tette közzé a *Klió és más múzsák* címűt. Az utószóban részben a két tanulmánykötet rokonságára, összehasonlító módszerére, az írói magatartások plasztikusabb megjelenítésére figyelmeztet. Másrészt egy fontos irodalomtörténeti feladatról szól: a pártállam bukása, a marxizmus-leninizmus hegemoniájának megszűnte után szembe kell nézniük a közelmúlttal, a szaktudományukban bekövetkezett torzulásokkal. (Ez a törekvés egyértelműen megindult az irodalomtörténetben, például Domokos Mátyás *Leletmentés* című kötetében, s még inkább a "felfedezészerű" átértékelésekben az orosz-"szovjet"-irodalom esetében.)

Az összehasonlítás a lényege a kötet első tanulmányának, melyben Katona József és Grillparzer drámáját vizsgálja kettős tükörben, magyarban és osztrákban. Már Babits is megfogalmazta *Az európai irodalom történetében*, hogy "a magyar dráma a függetlenségi szellem tüzelője lett. Az osztrák szinte a szolgáltság apoteózisa." Az osztrák klasszikus, Grillparzer küzdött maga is a cenzúrával, a Bánk bán-téma feldolgozásában a túlzott lojalitással, a jellemábrázolás sokszínűségével, igazságkereséssel. A műben felmerül a hatalom torzító hatása, máshol a mérhetetlen cinizmus, az élvezetvágy, a törvénytírási. Egy érdekes osztrák ötletet idéz Nagy Miklós: milyen jó lenne, ha a magyarok megismerkednének az osztrákok Bán bánjával, és az osztrákok pedig a magyarokéval, Katona József drámájával. – Bár más kort idéz, mégis végtelenül érdeke – az összehasonlító elemzés – hogyan mutatja be Kossuth Lajost két írónk: Jósika Miklós és Jókai Mór. Ebben az esetben már maga a szerző, Nagy Miklós is utal műfajváltására: az irodalomtörténeti tanulmány közelebb áll az esszéhez. Jósika személyes kapcsolatba is került Kossuth Lajossal, az *Egy magyar család a forradalom alatt* című regényének több fejezetében részletesebben szól Kossuthról (pl. Világos, Kossuth Lajos Poroszlón), olykor lelkendezve, rajongva, máskor tartózkodással, hibáztatva, aztán újra másképp, művészi erővel. Jókai Mór a bátor és maradandó államférfit ábrázolja Kossuthban, az 1848/49-es szabadságharc fundamentumát, "melyre a jövő évezred története leendő felépítve", írta Jókai. Bár az *Emléksorokban* sötétebb színekkel fest, hibákról ír, mégis az összkép: maradandó. A közvéleményben lévő ellentétek közül kiemeli az Illyés Gyula-dramában, a *Fáklyalángban* lévő felejtethetetlen szellemi párviadalt, párbeszédet: Kossuthét és Görgeyét. S érdekes ellentétet folytatja Nagy Miklós a Kossuth-képet: most Jókai és Mór véleményét veti össze. Számos költött Jókai-hősben lappang néhány vonás – Kossuth Lajosból: itt *A kiskirályokban*, ott *A régi jó táblabírákban*, amott a *Bolivárban*. Egy-egy pillanatban világossá válik, hogy Baradlay Ödön 1848 márciusában mondott hatásos beszéde a szabadságról a bécsieknek *A kőszívű ember fia* című regényében – Kossuth alakját, szónoklatait idézi. Mór Zsigmond pedig a *Rózsa Sándor összevonja szemöldökét* című regényében, aztán pl. egy 1941-es újságcikkében vall Kossuthról, aki "isteni szerencsével és ihlettel" vitte véghez vér nélkül a változást, a forradalmat. A számos regényhőst elemző irodalomtörténész olykor esszéirővé válik, költői szavakat használ: "A gyémánt drágakő marad, akárhogy csiszolják, de csiszolói, csodálói más-más oldalról szemlélik, így eltérő lesz a fénytörése, színpompája." Kossuth személyiségét is így látják...

Jókai Mór, Kemény Zsigmond – állnak legközelebb Nagy Miklóshoz. Ezt számos tanulmánya, monográfiái is jelzik. S közben gyakran ott van Klió, a kilenc múzsa egyike, a történetírás múzsája. Kemény Zsigmond és a történelmi regény nyugati mesterei című tanulmányában főleg Walter Scottra figyel, a *Waverleyre*, a "szükséges anakronizmus elvére", a párbeszédre, a drámaiságra, a részletek fontosságára, a vizualitásra stb. Kemény Zsigmond is követte azt a történelmi regényírói elvet, hogy a műben a képzeletalkotta szereplők kerüljenek előtérbe, és az ismert történelmi alakok pedig csupán a háttérben jelenjenek meg. *A rajongók*, a *Zord idő* írója ezt ki is fejtette, hogy miként kell Kliótól egy-egy motívumot kölcsön venni, és a kortól inkább csak "színt, zamatot, szellemeit". Míg Scott derűsen mesél, addig Kemény Zsigmond lélektani tragédiát írt – regényben. Majd így folytatja Nagy Miklós: "Mindketten erősen ragaszkodtak szülőföldjükhöz, az ottani folklór és nyelvjárás gyümölcsötetésében a nemzeti jelleg kibontakoztatásának egyik feltételét ismerték fel". Számos történelmi regényt és esszét idéz Nagy Miklós, de sohasem engedi, hogy ellepje önmagát a sok "idegen" mű: előlép ő maga, az irodalomtörténész, az esszéíró. Félreérthetetlenül kimondja a véleményét: "Talán nemzeti elfogultság nélkül állapíthatjuk meg, hogy Scott és Kemény esetében erről van szó": esszéik értékekben meghaladja jelen esetben is a tanítvány a mestert. Azaz: Kemény Zsigmond Walter Scottot.

Klió alakját, hatását nem tudja az irodalomtörténész sem elkerülni. Ott van mindig a magyar irodalomban Katona József Bánk bánjától a jelenkorig, például Fodor András *A kollégium* című naplókötetéig. Amikor Nagy Miklós a későromantikus magyar regényekben vizsgálja a társadalom és a nemzet alakulását, akkor kevésbé ismert írók művét is feldolgozza. A XIX. század második felében Jókai regénycímek (*Az új földesúr*, *Felfordult világ* stb.) is jelzik a korváltást. Megváltozik a társas élet, mint Mocsáry írta röpiratában, idegen bérliők érkeznek német földről, mint Degré Lajos írta. Mások a társadalmi rétegződés problémáiról írnak, a főnemesekről, a pénzemberekről, a felkapaszkodás és a lesüllyedés tényeiről Degré Alajos, Abonyi Lajos, P. Szathmáry Károly stb. Nagy Miklóst nem egyszerűen az irodalmi témaváltás, a regény műfajának alakulása érdekli, hanem ezzel együtt a művekben szereplő emberi típusok, új társadalmi jelenségek: a "XIX. század szelleme". Ahogy a századvégi magyar regényeket vizsgálja, azonnal párhuzamba (ellentétbe) állítja a Jókai-regényekkel, az *Egy magyar nábob* vagy a *Kárpáthy Zoltán* hőseivel. Például felveti azt, hogy Jókai rokonszenves regényhősei mellett is feltűnnek az ellenszenves figurák, a korban jellegzetes "hősök", a Kárpáthy Abellinohoz hasonlóak. Jellegzetes tünet a népiesség változása, az egyház szerepének módosulása, a főváros helyzetének megnövekedése (pl. Mocsáry Lajos röpiratában is olvashatunk erről). Vagy: Pálffy Albert hírlapíróként indulva *Az atyai ház* című regényében szinte riporterként megy végig Budapesten a Császárfürdőtől a Nemzeti Színházig. Beöthy Zsolt elfeledett regényében, a *Kálózdy Béliában* – többek közt – a korban jellegzetes kételkedő magatartást is elemzi. Egy-egy regényhős kételkedik önmagában, az Isten létében, a lélek halhatatlanságában is. Más tipikus alakok jelennek meg a novellákban is: a mulatózó, élösködő, pazarló urak és álurak (Gozsdu Elek, Mikszáth Kálmán, Herczeg Ferenc, Reviczky Gyula). Olykor – mint a kötet címében is érzékelteti – "más Múzsák" területére is átlép az irodalomtörténész, így Mikszáth írói névadása kapcsán az irodalom, a nyelvészet, a kortörténet fonódik össze. Mi mindent árul el egy-egy jellegzetes név a regényekben, novellákban! Utalhat az írói szándékra (rokonszenves-ellenszenves), származásra, korra, tájra, nemzetiségre stb. Ha csupán a Sáros megyei lecsúszott nemesek urizáló, egy pillanatra gazdagot játszó figuráit mutatja be Mikszáth a *Gavallérokban* (Csapiczky, Uhlárik-Lazsányi stb.). Ez a sok mindent magában rejtő téma, a névadás Nagy Miklós kedvenc kutatási területei közé tartozik. Így tanulmányát egy anekdotikussá lett bibliai idézettel zárja: "Úgy jártunk, miként az "szövetségben Saul, aki elindult, hogy megkeresse apjának nőtényszamarát, s egy királyságot talált".

Nagy Miklós is határozottan szembenéz a pártállam bukása után korunk és nemzedékünk (a szerző nemzedékének) eddig elhallgatott problémáival, igazságaival. Így amikor Mór Zsigmond *Tündérkert* című regényének marxista elemzéseit vizsgálja, de még jobban a személyesen is érintett Fodor András naplókötetét elemezve. A Kollégium, a híres Eötvös Kollégium, melyet a Hatalom

halálra ítélt a második világháború után, a pártirányítás "valóra váltásaként", nemcsak a kötet szerzőjének, Fodor Andrásnak, hanem nemzedéküknek is feledhetetlen szellemi közössége volt. Keresztury Dezső igazgató, Gyergyai Albert, Pais Dezső, Kosáry Domokos, Fülepi Lajos stb. tanárok, aztán a jeles hallgatók is, Domokos Mátyás, Lator László és még sokan mások egy közösségben éltek, de a párt döntött, megfélemlített, származás szerint ítélt, eltávolítja az "ellenséges" idegeneket. Inkvizíciós hangulatú taggyűléseket tartanak, támadnak, kizárnak, megfélemlítenek. Igaza van Nagy Miklósnak, hogy az Eötvös Kollégium ügye "tanulságos": "Azt mutatja, hogy a gyors hatalomátvétel mámorában az erőszak, megfélemlítés, gátlástalan hazudozás, a tények kicsavarása lavinaszerűen növekszik." Révai József szerepe, politikai döntése, felelőssége vitathatatlan. Nagy Miklós egyetértve idézi Fodor András naplóbéli szép és fájó szavait az összetartásról, barátságról az elsötétülő kor káoszában. (*Magyar Irodalomtörténeti Társaság Kiskönyvtára*)

Szekér Endre

Ősi hitvilágunk

Silling István:

Kakasok szólnak,

Máriát kiáltanak.

*Adalék a vajdasági magyar
archaikus népi imádságok
variálódási vizsgálatához*

A romantika felé hajló néprajzkutatók népszokási tanulmányaikban az ősi hitvilágnak a kereszténységgel szorosabban összefüggő népeleti megnyilatkozásait, mint nem igazán népi sajátosságot, rendszerint mellőzték. A magyar szakirodalomban – jórészt német példák nyomán (Hans Naumann, Georg Schreiber, Anton Huonder, Hugo Dausend) – csak az 1930-as évek közepén tűnnek fel az e kérdéskörrel foglalkozó tanulmányok (Schwartz Elemér). Jellemző, hogy a négykötetes *Magyarság Néprajzában* mindössze három oldalnyi teret szenteltek a magyar népvallás keresztény elemeinek, s ebben is inkább programot, útmutatást nyújtottak kezdő kutatóknak. Konkrét tippeket nem sorakoztattak fel, mert nyilván kevés adattal rendelkeztek. E korai biztatás után következett 1945, s vele minden vallással kapcsolatos kutatás szünetelt, mert hivatalos támogatást, megjelentetési lehetőséget nem kapott, sőt az ezzel való foglalkozás, gyűjtés egyenesen rossz pontnak, esetleg mellőzendőnek és üldözendőnek számított. Egyedül a szegedi Bálint Sándor folytatott, ma már pótolhatatlan anyaggyűjtést az 1950 és 60-as években. A néprajz vezető korifeusai eltűnték működését, hiszen hivatalosan nem tudták nyakát szegni, lévén hogy semmilyen intézethez, múzeumhoz sem tartozott. 1971-ig kellett várni, amíg Erdélyi Zsuzsa előállt újra e témával. Pais Dezső, Mezei László, Fettich Nándor, Holl Béla reagáltak azonnal Erdélyi Zsuzsa felvetéseire. Ettől kezdve erősödött, szélesedett, gyarapodott azon néprajzosok száma, akik egyre-másra hozakodtak elő a maguk gyűjtésével, sőt idővel a mai országhatárainkon kívüli magyarság körében is megindult a gyűjtés. Tánczos Vilma, moldvai és gyimesi archaikus imákat tett közzé, Zsilák Mária a szlovákiai magyarok népi imádságait vetette össze a magyar és szlovén népi imádságokkal. Az 1990-es évek elején jelentkezett első ilyen tárgyú könyvével Silling István, aki mindmáig a vajdasági Kupuszinán él, melyről köztudomású, hogy nagyon hagyománytisztelő és -őrző, mélyen vallásos közösség. Magyarságuk megőrzésében ez nem kis mértékben segített. Nem kellett mást tennie, mint falubeli ismerőseit kifaggatni, hogy csodálatos népi imádságokat jegyezhesen fel. Természetesen később gyűjtését az egész Vajdaságra kiterjesztette. Ebből születtek gyors egymásutánban kötetei (*Boldogasszony ablakában* 1992., *Templomok, szentek, imádságok* 1994), tanulmányai (*Archaikus imádságok a Bácskából*. Vigília 1994., *A nyugat-bácskai Jézus Híve kultusz és társadalomtörténeti vonatkozásai*. Híd 1996., *A Mosztonga legészakibb szentkútja. Máriakönyve és a szerb irodalom*. Üzenet 1996., *A bácskai népi vallásosság szent szövegei és a ferencesek*. Hungarológiai Közlemények 1996.). Archaikus népi imádságaink gyűjtése közben lett figyelmes egy bizonyos imádságra, melyet szinte az egész Vajdaságban ismertek.

Reggeli imádságnak vagy *Kakasos imádságnak* nevezték. Kiderült, hogy ezt a típust a magyar nyelvterületnek nem minden vidékén tudják, például a gyimesi és moldvai magyarok körében nemigen találják a kutatók. Nyilván ennek felismerése után határozta el a szerző, hogy közli az eddig gyűjtött adatait és a népköltészeti alkotásokra jellemző számmisztikát is tiszteletben tartva, kerekén száz imádságot mutat be.

Az archaikus népi imádságok szerkezetét vizsgálva a szakkutatás már megállapította a hármas tagolódást. A kezdőformula – más népköltési alkotásokhoz hasonlóan – egy természeti kezdőkép jegyeit tartalmazza. A jelen esetben az ébresztés-motívumát.

A Jézus elfogatásáról Máriát értesítő kakasszóval (ettől az elnevezés) indul az imádság. Második szerkezeti eleme a Krisztus kinszenvedését felelevenítő rész (verik, kínozzák, harapófogóval csipdesik, rugdossák, tépázzák, leköpdösik, felfeszítik). A záradékban a szöveg égi hitelesítését mondják el. Az Atyaisten, Úristen, Krisztus Urunk, Urunk Jézus, vagy Mária megígéri az imát mondónak az elkárhozástól való mentesítést. A megbocsátás kifejezőiként általában a bűnöktől való szabadulás szavai állnak: nem viszem sem pokolba, sem purgatóriumba, hanem Atyánk országába; velem léssen a Paradicsomban; kinyílik előtte a mennyország kapuja stb.

A szerző végül figyelmeztet, hogy az általa bemutatott reggeli archaikus népi imádság Vajdaság szerte még ma is ismeretes, ám felgyűjtése égetően sürgős.

Bizonyos, hogy ősiségeket is tartalmazó népköltési szövegeink, hitünk, kultúránk, nyelvünk erejét bizonyítják. Érdemes őket fenntartani és átadni az utánunk jövőknek is. (*Tótfalu*, 1997)

Kőhegyi Mihály

Híreink

A Katona József Társaság és a Magyar Kodály Társaság által névadóik emlékezetére és tiszteletére meghirdetett zeneszerzői versenyre dal kategóriában 22 pályamunka, kórusmű kategóriában 26 pályamunka érkezett be. A Szőnyi Erzsébet elnökletével működő zsűri az alábbi döntést hozta:

A dal kategória

- I. díjat nyerte **Leszkovszki Albin** *Három dal Áprily Lajos verseire* című munkájával,
- II. díjat nyerte **Megyeri Krisztina** *Négy dal Weöres Sándor verseire* című munkájával,
- III. díjat egyenlő arányban megosztva nyerte **Horváth Balázs** *A szájharmonikás bolond* című Weöres Sándor-versre komponált dalával és **Dragonffy Tímea** *Futó percek* című Nagy István Attila-versre írott dalával.

A kórusművek versenyében a zsűri I. díjat nem adott ki.

Két egyenrangú II. jutalmazták:

Leszkovszki Albin *Halk, bánatos szökés* című Ady Endre-versre komponált kórusművét és

Horvát Barnabás *Három vegyeskar Szép Ernő verseire* című kompozícióját

A III. díjat **Bánkóvi Gyula** beküldött *Öt gyermekkar Weöres Sándor verseire* című kórusműve nyerte el.

A dicséretben részesített művek:

Baliga Ádám *Ötletök Tamkó Sirató Károly verseire* című kórusműve és Tóth Péter *Három leánykar Horgas Béla verseire* című műve.

A díjak átadására és a díjnyertes alkotások bemutatására a 14. Nemzetközi Kodály Szimpózium keretében 1999. augusztus 5-én került sor Kecskeméten a Református Újkollégium dísztermében.

Bács-Kiskun megye díját dr. Ádám Pál alelnök adta át Leszkovszki Albinnak.